

2014
3.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

ELEK IMRE – HANKA LÁSZLÓ: Lábbelnyom-töredék mint tárgyi bizonyíték

FENYVESI CSABA: A justizmordhoz vezető kriminalisztikai hibák

IBOLYA TIBOR: Elfelejtett kriminalisták: dr. Gábor Béla, a daktiloszkópia első magyar szakértője

CSÉFFAI ATTILA CSABA: A közvetlenség elve és a hallgató vádlott

MAJOR RÓBERT: Újra az ittas járművezetésről, avagy a jogalkotó szándéka töretlen a deliktum elleni küzdelemben

ANTAL DÁNIEL: Gondolatok a különösen védett tanú kihallgatásáról

62.
évfolyam

TARTALOM 2014/3.

- ELEK IMRE – HANKA LÁSZLÓ** Lábbelinyom-töredék mint tárgyi bizonyíték (5)
- FENYVESI CSABA** A justizmordhoz vezető kriminalisztikai hibák (30)
- IBOLYA TIBOR** Elfelejtett kriminalisták: dr. Gábor Béla,
a daktiloszkópia első magyar szakértője (60)
- CSÉFFAI ATTILA CSABA** A közvetlenség elve és a hallgató vádlott (73)
- MAJOR RÓBERT** Újra az ittas járművezetésről,
avagy a jogalkotó szándéka töretlen
a deliktum elleni küzdelemben (83)
- ANTAL DÁNIEL** Gondolatok
a különösen védett tanú kihallgatásáról (92)
- REFLEXIÓ**
- ANGYAL MIKLÓS** Felemás korlát (108)
- FÁZSI LÁSZLÓ** Birói gondolatok a felismerésre bemutatásról (113)
- HÍRES BŰNÜGYEK,
TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK**
- ZSIGMOND CSABA** Egy emberrablási ügy nyomozásának tanulságai (117)
- KÖNYVISMERTETÉS**
- Irk Ferenc: Kétkedő kriminológia
BUZA GÁBOR ATTILA (133)

Címlapfotó:

Kovács Géza Balázs

SZERZŐK 2014/3.

DR. ANGYAL MIKLÓS rendőr orvos alezredes,
ORFK Bűnügyi Szakértői Kutatóintézet
Bűnügyi Technikai Főosztály
Bűnügyi Orvosi Osztály

DR. ANTAL DÁNIEL PhD-hallgató,
Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi
Kar Büntető Eljárásjogi és Kriminálisztikai Tanszék

BUZA GÁBOR ATTILA PhD-hallgató,
Eötvös Loránd Tudományegyetem

DR. CSÉFFAI ATTILA CSABA PhD-hallgató,
Széchenyi István Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

ELEK IMRE Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet
Kriminálisztikai Szakértői Osztály

DR. FÁZSI LÁSZLÓ PHD tanácselnök, Nyiregyházi Törvényszék

DR. FENYVESI CSABA habilitált egyetemi docens,
Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Büntető Eljárásjogi és Kriminálisztikai Tanszék

HANKA LÁSZLÓ Óbudai Egyetem
Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai
Mérnöki Kar Mechatronikai Intézet

DR. IBOLYA TIBOR fővárosi főügyész

DR. MAJOR RÓBERT PHD rendőr alezredes, tanszékvezető, egyetemi docens,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar Közbiztonsági Tanszék

DR. ZSIGMOND CSABA rendőr alezredes, kiemelt főreferens,
Budapesti Rendőr-főkapitányság Bűnügyi Szervek
Bűnügyi Koordinációs Osztály

SUMMARY

Elek, Imre – Hanka, László

Fragmented footprints as evidence [5]

The authors provide an overview of identifying and using fragmented footprints as evidence in the criminal procedure.

Fenyvesi, Csaba

Justizmord and investigative errors [30]

Building on American and Hungarian examples, the author maps typical mistakes in criminal investigations.

Ibolya, Tibor

Forgotten criminalists: Béla Gábor, the first Hungarian expert on dactyloscopy [60]

The author shows the importance of Béla Gábor, a pioneer in using fingerprints and palm prints as well as organizing the Hungarian police force in the 1920'ies.

Cséffai, Attila Csaba

On the principle of immediacy and the right to remain silent [73]

Following an historical overview, the author reviews how the principle of immediacy, particularly concerning testimonies can be understood in Hungary.

Major, Róbert

On DUI, again [83]

The author provides an overview of the new Hungarian regulations on DUI.

Antal, Dániel

On specially protected witnesses [92]

The author provides an overview of how provisions on specially protected witnesses can be interpreted in Hungary.

Angyal, Miklós

Asymmetric bars [108]

Reflexions on Gergely Gárdonyi's earlier writing in the *Belügyi Szemle*.

Fázi, László

A judge's reflexions on evidence [113]

Reflexions on Balázs Kollár's earlier writing in the Belügyi Szemle.

Zsigmond, Csaba

Lessons learnt from a kidnapping case [117]

Focusing on investigative mistakes, the author provides a detailed description of a 2004 Hungarian kidnapping case.

BOOK REVIEW

Buza, Gábor Attila

Ferenc Irk: Questioning Criminology [133]

The author reviews Professor Irk's monograph on recent developments in criminology.

Elek Imre – Hanka László

Lábbelinyom-töredék mint tárgyi bizonyíték

A valószínűség-elmélet alkalmazásának lehetősége
a nyomszakértői gyakorlatban és a bizonyítási eljárásokban

Lábbelinyomok, vagyis a lábbeli járőfelületének mintázatát vagy annak egy részletét ábrázoló nyom szinte minden bűncselekmény helyszínén felkutatható, egyes statisztikai adatok alapján rögzítésükre gyakrabban kerül sor, mint az elkövető ujjlenyomatának biztosítására¹. A lábbelitől származó nyomtöredékek gyakran értékes bizonyítékot szolgáltathatnak a nyomozás során, mivel a lekepeződő nyomokban visszatükröződő egyedi sajátosságok lehetőséget adnak az egyedi azonosításra, ezzel kizárva minden más számításba vehető lábbelit is. A kriminalisztikai területen szolgáltatott bizonyítékok láncolatában egy helyszíni lábnyomtöredék alapján beazonosított cipő ugyanolyan erős bizonyítékként szolgálhat, mint például egy azonosított ujjlenyomat vagy a feszítési nyom alapján azonosított betörőszerszám, amelyet a gyanúsítottól foglaltak le².

E cikk szerzői a bűncselekmények során rögzíthető lábnyomok egyedi azonosításának egy új lehetőségét kutatják. Megismerkedhet az olvasó az igazságügyi kriminalisztikai nyomtan szemszögéből különböző nyomsajátosságokkal, ezek információtartalmával, az egyedi sajátosságok mennyiségi és minőségi szerepével és a klasszikus valószínűség-elmélet nyomszakértői gyakorlatban, bizonyítási eljárásokban történő alkalmazási lehetőségével is.

A lábnyomok általános sajátosságai

A nyomképző lábbelítípus azonosításának előzményei

A hatvanas évek elején a bűncselekmények helyszínein a bűnügyi technikumos által rögzített lábnyomokat jelentős hányadában cipészmaster által „azo-

¹ Sargur N. Srihari: Analysis of Footwear Impression Evidence
<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/233981.pdf>

² William J. Bodziak: Footwear Impression Evidence: Detection, Recovery and Examination. 2nd ed. CRC Press, 2000

nos kaptafára” készített bőrtalpú lábbelikkal hozták létre. Az ilyen típusú lábnyomok nyomszakértői vizsgálatok az egyedi kialakításnak köszönhetően egyedi sajátosságokban gazdagabbak, a nyom általános sajátosságaiban azonban szegényebbek voltak. Ezért lábnyomos ügyekben a szakértői kirendelésekre gyakran a gyanúsított, vétlen személyek lábbelijeinek előkerülése után került sor, típusazonosításnak nem sok értelme volt, bár a nyomok vizsgálatára alapján bizonyos bőrtalpú lábbelifajták között is lehetett különbséget tenni.

A formatalp megjelenésével, a cipőgyártás modernizálásával, bővülésével és az egyre fokozódó divatigények kielégítése nyomán egyre nagyobb választékban jelentek meg a különböző fajtájú és talpmintázatú lábbelik. A helyszíni lábnyomtöredék alapján történő típusazonosítás napjainkra értelmet kapott, és már „forrónyomon” rendelkezésre állhat az elkövető által viselt lábbeli számos paramétere. A manuális adatbázisokat (katalógusok, gyűjtemények) felváltották a számítógépes keresőprogramok. Európában talán a legismertebb félautomata keresőprogram a Solemate Sicar³. Ez a keresőprogram manuális kódolású, ami azt jelenti, hogy egy geometriai alapelemeket tartalmazó kódszótár segítségével meg kell adni a nyomtöredékben leképeződött mintázati elemek alakjellegzetességeit (például a lenyomattöredék tartalmaz négyyszögű, hullámborda, cikcakk, peremszegély, márkajel jellegzetességeket), majd a saját adatbázisát használva egy találati listát készít, és ennek alapján a nyomszakértő szűkíti tovább a kört és választja ki a lehetséges nyomképző lábbeli típusát és méretét. A folyamatosan bővülő adatbázis immár százezres nagyságrendű lábbeli és formatalp számos adatát tartalmazza. A digitális technológia fejlődése és a globális, intelligens, internetalapú keresőrendszerek valószínűleg új utat nyitnak majd a lábbeli és gumiabroncs típusazonosításában is, felváltva ezzel a félautomatikus rendszereket.

A talpmintázat nyomképző felületének területe

Szakértői szempontból talán nem is az a legfontosabb, hogy a számításba vehető lábbelit ki gyártotta, hanem azok a képi információk vagy gyártói hivatkozások, amelyek alapján a szakértő a csoportazonosítást elvégezheti. Ezzel kapcsolatban az egyik fontos kérdés éppen a klasszikus valószínűség-elmélet alkalmazásánál merülhet fel, amikor a nyomhagyó lábbeli potenciális nyomképző mintázatának területét kell meghatározni, mivel a véletlenszerűen ki-

³ <http://fosterfreeman.com>

alakuló egyedi jellegzetességek száma arányos a lehetséges nyomképző felület területének nagyságával is.

A lábbelilyomtat-töredékek értékelésénél kialakult gyakorlat szerint általános sajátosságnak tekinthető minden olyan leképeződött méret- és alakjellegzetesség, amely az adott sorozatgyártásban elkészült lábbeli járófelületére jellemző. A legáltalánosabb jellemzők, a talpfelületi méret- és alakjellemzők (például talphossz, talpszélesség, sarokszélesség) gyakran nem mérhetők és nem azonosíthatók, de fontos szerepük abban van, hogy egy értékelhetőségi szintet el kell hogy érjenek, amelynek alapján következtetni lehet a nyomképző objektumra. Például a nyomtöredék egyetlenegy mintaelemet tartalmaz, de a lábbelitől való származás megállapításához szükséges legáltalánosabb jellemzők nem tükröződnek vissza.

Abban az esetben, ha egy helyszíni lábnyomtöredék elegendő általános sajátosságot tartalmaz a nyomképző lábbelítípus azonosítására, lehetőség van terület számítására, feltéve hogy az azonosított lábbelítípushoz tartozó rekord tartalmaz méretarányos lenyomatot vagy talpfelületi ábrát. A területszámításnak jó módszere lehet, ha a képet, illetve a lenyomat ábráját szegmentáljuk. A szegmentálás célja a nyomképződési szempontból lényeges (mintázati elemek) és lényegtelen (sávok, bemélyedések) részek céltudatos részekre bontását jelenti⁴. Azoknál a talpmintázatoknál, amelyeknél a teljes talpfelületen belül a lényeges (nyomképző) elemek összessége túlsúlyban van, figyelembe lehet venni a teljes talp területét is. Egyes számítások szerint egy átlagos méretű lábbeli teljes talpfelülete 16 ezer mm². Ezzel az adattal számolva már mindössze két sajátossági pont megléte esetén olyan nagy valószínűségi eredményhez juthatunk, amely már kategorikus vélemény kialakítására is lehetőséget ad⁵.

A lábbelilyom-sajátosságok információtartalma

Az egyedi sajátosságok kialakulása, értéke, reprodukciós képessége és ezek jelentősége a nyomszakértői gyakorlatban

A lábbelilyomokban leképeződő egyedi sajátosságok rendszerint olyan talpfelületi elváltozások, amelyek a nyomhagyó lábbeli természetes használatával összefüggésben alakulnak ki. A szakértői tapasztalat alapján ezek a legkülönbö-

⁴ Berkes József – Hegedűs Gy. Csaba – Kelemen Dezső – Szabó József: Digitális képfeldolgozás és alkalmazásai. Keszthelyi Akadémia Alapítvány, Keszthely, 1996

⁵ Rocky S. Stone: Mathematical probabilities in footwear comparisons. Presented at the FBA Technical Conference on Footwear and Tire Tread Impression Evidence, Quantico, April 1984

zőbb módon, de leggyakrabban mechanikai sérülések, kopási jellegzetességek, hő-, vegyi hatás okozta deformálódások, törések, agyaghiányok, anyagfolytonossági megszakadások, idegenanyag-beékelődések, beépülések formájában alakulnak ki. A gyakorlatban elenyésző hányadban fordulnak elő olyan egyedi azonosítások, amikor a nyomban visszatükröződő jellegzetességek kialakulása nem a használattal, hanem a gyártási technológiával hozható összefüggésbe, és az egyedi azonosítás alapját is kizárólag az ilyen sajátosságok adják. A természetes használattal összefüggésben kialakuló egyedi jellegzetességek közé lehet sorolni még azokat a gyártás során keletkező egyedi jellegzetességeket is, amelyek csak meghatározott kopottsági szint elérése után válnak értékelhető nyomképzővé. Például a talp anyagában keletkezett légbuborék, zárvány, vagy egyéb inhomogenitásból eredő különböző kopási szint kialakulása. (például keményebb alapanyagú granulátum a puhább, a természetes használattal szemben kevésbé kopásálló kötőanyag). Az egyedi sajátosságok kialakulásánál különbséget lehet tenni a lábbelin meglévő és a nyomban visszatükröződő sajátosságok között. Erre azért is van szükség, mert az azonosítás szempontjából azokat a talpfelületi elváltozásokat lehet figyelembe venni, amelyek a nyomban is azonosíthatók, és amelyek a próbanyom-modellezéssel nem reprodukálhatók, azok az azonosításban sem vesznek részt. Ez azt jelenti, hogy a lábbeli talpfelületén vannak vagy lehetnek olyan egyedi sajátosságként értékelhető elváltozások, amelyek a nyomban nem képeződnek le. A nyomreprodukciós képesség azt jelenti, hogy a nyomban felkutatott egyedi sajátosság(ok) az azonosító lábbelin is megtalálható(k) és a próbanyom-mintavételek során úgy képeződnek le, hogy méreteiket, alakjellegzetességeiket, pozíciójukat megőrzik.

Természetesen minden sajátosságtípusnak van értéke és ez az érték annál nagyobb, minél különlegesebb a sajátosság, minél jobb a reprodukciós képessége. Egy adott egyedi sajátosság értékének megítélésében fontos, hogy milyen minőségű, mekkora és az alaksajátosságait tekintve milyen összetett, de szerepe van a vizsgálatot végző szakértő tapasztalatának is.

Az egyedi sajátosságok típusai

Az egyedi sajátosságokat kialakulásukat tekintve tehát két fő csoportra lehet osztani, így az egyik a gyártási technológia, a másik a természetes használat során alakul ki. A gyártási technológiából eredő egyedi sajátosságoknak lehet tekinteni minden olyan elváltozást, amely lenyomati képében már a gyártás után is egyedivé teszi a lábbelit, ilyen sajátosságok lehetnek például a formatalp anyagában keletkező felszíni levegőbuborékok, random egyenetlenségek.

Az egyedi sajátosságok másik – nyomszakértői azonosítás szempontjából jelentősebb – csoportja a lábbeli természetes használata folyamán keletkező és kialakuló mechanikai elváltozások. Utóbbinál jellemző az egyedi sajátosság keletkezésének vagy kialakulásának módja, mechanizmusa, ezért a nyomban különböző sajátosságtípusokat lehet elkülöníteni egymástól. Ezek közül talán a leggyakoribb egyedi sajátosságok a használat idején keletkező különböző jellegű sérülések és elváltozások. Az egyedisajátosság-típusokat a lenyomati kép alapján lehet definiálni, ez bizonyos korlátokat jelenthet a képi információk értékelésében, ezért bizonyos esetekben a tényleges sajátosságtípus megállapítására csak a nyomhagyó lábbeli előkerülésekor nyílnak lehetőségek, például az idegen anyagok beékelődése és a mintázati elem felszínére tapadó anyagok okozta elváltozások hagyta lenyomati képek között esetenként azonosító lábbeli nélkül nem lehet különbséget tenni.

Mintázati elem részleges leképeződéséből eredő nyomhiány

A mintázati elem(ek) részlegesen leképeződhetnek, ha a mintázaton belül szintkülönbségek vannak, vagy a formatalpat alkotó egyes mintaelemek minősége miatt eltérő kopási szintek alakulnak ki. Részleges leképeződés alakulhat ki akkor is, ha a nyomhordozó felszín domborzata nem teszi lehetővé a teljes leképezést.

Mintázati elemet megosztó folytonossági megszakadás

Mintázati elemet megosztó folytonossági megszakadásos lenyomati képet a mintaelem felszínéből kiinduló, anyaghiánymentes sérülések okozhatnak. Ilyen nyomtani jellegzetesség a lenyomatban rendszerint metszett, mélyen karcolt, repszett sérülések esetén tükröződik vissza.

Mintázat felszíni struktúráját megváltoztató hatások

A hő-, vegyi hatás is okozhat olyan elváltozásokat a talpmintázaton, amelyek a lenyomati képen megjelennek és egyedi sajátosságként értékelhetők. A leggyakoribb előfordulási módja, amikor felhevült anyagra rálépnek, vagy súrlódó hőhatás következtében a felszín struktúrája jellegzetesen megváltozik, például fodrozódik, de sugárzó hő hatására is deformálódhat akár a teljes talpmintázat is. A vegyi anyagokkal történő érintkezés során maró- vagy oldószer a talpmintázati részt roncsolja.

Mintázati elemen belüli anyagihiányos sérülés

Az anyagihiányos sérülésről akkor lehet beszélni, amikor a talpmintázati elem anyagából kiválik egy rész. Ennek számos oka lehet, például egy éles kavics, szikla, fémtárgy is okozhat olyan sérülést, amely a lenyomat képe alapján anyagihiányos sérülésként azonosítható.

Igen csekély kiterjedésű sérülések

A csekély kiterjedésű sérülések esetében a problémát általában nem a kiterjedés, hanem a reprodukciós képesség okozza. Egyedi sajátosságként azok a sérülések fogadhatók el, amelyek próbanyom-mintavételezések során jól modellezhetők, úgy képeződnek le, hogy méreteiket, alakjellegzetességeiket, pozíciójukat megőrzik, és ez a próbanyomatokban is kellőképpen visszatükröződik.

Mintázati elem mélyebb bevágása, karcoldása

A mintázati elemet ért különböző mechanikai hatások okozhatnak olyan elváltozásokat, amelyek hasonlóak a mintázati elemet megosztó folytonosság megszakadás résznel leírtakhoz, de a mintaelemet nem osztják meg.

Mintázati elem rugalmas deformálódása

A mintázati elem rugalmas deformálódásának nyombéli visszatükröződése kétoldalú lehet, egyrészt a talpfelületi rugalmasság, másrészt a nyomhorodó rugalmassága okozhatja a nyom képében ezt az alakváltozást. Az előbbire jó példa egy extrém keletkezési mechanizmus, amikor a bűncselekmény elkövetője menekülése közben erkélyről leugrik szilárd burkolatra, az utóbbira pedig az, amikor a betörő a lakás átkutatásakor a rugalmas ágymatracra lép. A deformálódás mértéke a nyom dinamizmusa és a keletkezési körülmények modellezhetősége függvényében lehet egyedi azonosításra alkalmas a nyom.

Idegen anyagok beékelődése

Ha az idegenanyag-beékelődés hosszabb időn keresztül megőrzi nyomképző tulajdonságait, egyedi sajátosságként lehet értékelni. Abban az esetben, ha a beékelődő idegen anyag által létrehozott nyom képe elegendően összetett

alakzatú és az alakzaton belül kijelölhető több sajátossági pont és a nyom képfelbontása is elegendő, önállóan is megalapozhatja az egyedi azonosítás sikerességét. Az idegenanyag-beékelődéses talpfelületi elváltozások, amelyek a nyomban is leképeződnek és a bűnügyi szakértői gyakorlatban talán a leggyakrabban fordulnak elő, az a mintaelemek közé beékelődő kavics vagy betontörmelék. A lábbelinyomok azonosításában szerzett tapasztalati adatok⁶ alapján a beékelődések gyakorisága, száma a talpmintázatot alkotó egyes mintaelemek egymástól való távolságától és a mintaelem kiemelkedésének méretétől függ. Az olyan talpmintázaton, amelyet csekély távolságra elhelyezkedő, nagy kiemelkedésű mintaelemek alkotnak, nagyobb számban alakulnak ki tartósabb beékelődések. A beékelődés egy másik fajtája, amikor a mintázati elem anyagába ékelődik be az idegen anyag, például egy fémforgács, éles, hegyes tárgy.

Csekély kiterjedésű alaksajátosság nélküli „pontszerű” anyaghiányok

A csekély kiterjedésű alaksajátosság nélküli „pontszerű” anyaghiány azt jelenti, hogy a leképeződött nyom-sajátosság elhelyezkedésében azonosítható, alakjellegzetességek szempontjából nem. Általában csekély kiterjedésű sajátosságok esetén fordul elő és a nyomképző köztes anyag, illetve a nyomhordozó minősége függvényében érheti el az észlelhetőség határát. A szakértői gyakorlatban nem jellemzőek azok az egyedi jellegzetességek, amelyeknél az adott sajátosságtípusban nem képeződnek le méret- és alakjellegzetességek.

Mintázati elem peremsérülései

A mintázati elemek peremsérülései az egyik leggyakrabban előforduló egyedi sajátosságok. Ennek az az oka, hogy a természetes használat közben a járófelületnek ezek a legsérülékenyebb részei. Mindamelllett, hogy gyakran előforduló egyedi sajátosságokról van szó, a lábbelinyom-sajátosságok információtartalmát tekintve is előkelő helyen állnak, mivel ezek a sérülések rendszerint roncsolt szélűek, így egyetlen peremsérülés több egyedi sajátossági pontot is tartalmazhat.

⁶ Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet Nyomszakértői Laboratórium (1961–2013).

Mintázati elem felszínére tapadó anyagok okozta elváltozások

A mintázati elem felszínére tapadó különböző anyagok esetenként szintén okozhatnak jellegzetes elváltozásokat. Az ily módon kialakuló sajátosságokra általában jellemző, hogy nyomképző élettartamuk rövid, és ezen belül is gyorsan átalakul. Ha a cselekmény után rövid időn belül előkerül a keresett lábbeli, és a próbanyom-mintavétel is megtörténik, akkor az egyedi azonosításra is lehetőség nyílik.

Az egyedi sajátosságok mennyiségi és minőségi szerepe a lábnyom azonosításában

Az azonosítás alapjául a lábbelik járófelületén természetes használat közben kialakuló fizikai elváltozások (mechanikai sérülések, kopási jellegzetességek, hő-, vegyi hatás okozta deformálódások, törések, agyaghiányok, anyagfolytonossági megszakadások, idegenanyag-beékelődések, beépülések stb.) véletlen előfordulása, valamint ezek végtelen variációs lehetősége szolgálhat. A gyakorlatban elenyésző arányban fordulnak elő olyan egyedi azonosítások, amikor a nyomban visszatükröződő jellegzetességek kialakulása nem a használat, hanem a gyártási technológiával hozható összefüggésbe, és az egyedi azonosítás alapját is az ilyen sajátosságok adják. Mindegyik azonosításnál fontos, hogy a leképeződött nyom az általános (nyomképző objektum fajtájára utaló) jellegzetességek mellett elegendő minőségben tükrözze vissza az egyedi azonosításhoz szükséges mennyiségű sajátosságot. A lábbelis nyomok keletkezésében a minőség és a nyomkiterjedés kulcsfontosságú szerepet tölt be már a nyom felkutatásától kezdve, mivel ha a nyom nem éri el a helyszíni nyomkutatás során a vizuális észlelhetőség határát, akkor az a nyom valószínűleg nem is lesz biztosítva, ha viszont a minősége nem éri el a kívánt szintet, akkor a lábnyom egyedi azonosítása marad el. Az igazságügyi szakértő viszonylag ritkán találkozik az eredeti helyszíni nyommal, mivel az eredetben történő nyombiztosítás számos akadályba ütközhet (technikai, fizikai, ésszerűségi, gazdasági, indokolatlan károkozás elkerülése), ezért rendszerint a lábnyom biztosítására valamilyen nyomrögzítő anyag és módszer alkalmazásával kerül sor. A nyom rögzítésétől függetlenül az eredeti nyomról méretarányos fényképfelvétel készül. Így a szakértő számára eredeti nyom megmintázott másolata mellett rendelkezésre áll egy kellő felbontású fotó, digitális kép is, ezért lehetősége nyílik mindegyik forrásanyag tanulmányozására.

A megmintázott nyomokban, illetve az őket megőrkítő felvételen keresni kell olyan felületi sérüléseket, karakteres jellemzőket, amelyek nyomszakértői szempontból egyértelműen azonosíthatóvá teszik majd a keresett cipőt. Ehhez a gyakorlatban a nyomszakértők általában szuperpozíciós összehasonlító módszert alkalmaznak. A szakértői azonosítás során az egyes sajátossági pontok értékelését egy optimális osztássűrűségű raszterhálós transzparens fóliaalap tovább segítheti, amely a gyakorlatban alkalmazott 340 mm × 180 mm méretű nyomrögzítő fóliaalap által felvett mintához illeszkedik. A pixelek nagysága a nyom minőségének (felbontóképességének) függvényében változhat, ennek megfelelően a leggyakrabban használható pixelméret 1 mm × 1 mm. A felbontás szükség szerint növelhető, tehát ha az azonosított felületi sérülések olyanok, hogy felfedezhetők bennük finomabb részletek, akkor a rács finomítható például egy sportcipő gumi talpfelülete polírozott köburkolaton nyomot hagy, és a nyomképző köztes anyag (például por, finom szennyeződés) a nyomképződés-kor a tökéletes leképeződéshez is hozzájárul. Ha egy átlagos felnőtt lábbeli méretét vesszük alapul, az a felbontás azt jelenti, hogy nagyjából tizenhatezer 1 mm² területű kis négyzettel fedik le a teljes talpnyomot. Illetve töredéknyom esetén ennek arányos részével⁷.

A klasszikus valószínűség-elmélet alkalmazása lábbelinyom-sajátosságok vizsgálatában

Azon négyzet alakú tartományok száma, amellyel a nyom lefedhető, legyen tehát M . Tegyük fel, hogy a szakértői vizsgálatok során sikerül felfedezni e tartományok közül r darabban egyértelműen azonosítható felszíni sérülést, vagy más jellegzetes egyedi sajátosságot (például beékelődő idegen anyag). Az első kérdés: mi a valószínűsége, hogy az adott cipőtalonon a megadott felbontás esetén éppen ebben az r darab négyzetben sikerül nyomot találnunk? A választ a hipergeometriai eloszlás adja. Ez a szakirodalom⁸ szokásos jelöléseivel a következő.

Hipergeometriai eloszlás: adott egy N elemű alapsokaság. Ebben az alapsokaságban van S darab valamilyen tulajdonsággal kitüntetett elem. Az alapsokaságból veszünk egy n elemű mintát, ismétlés nélkül. Mi a valószínűsége, hogy a mintában pontosan k darab kitüntetett tulajdonságú elem lesz? Beve-

⁷ William J. Bodziak: i. m.

⁸ Denkinger Géza: Valószínűségszámítás. Tankönyvkiadó. Budapest, 1989; Rényi Alfréd: Valószínűségszámítás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981

zetünk egy X valószínűségi változót, amely az n elemű mintában a kitétetett elemek száma. Ekkor (*1. képlet*):

1. képlet

$$P(X=k) = \frac{\binom{S}{k} \binom{N-S}{n-k}}{\binom{N}{n}}; k=0, 1, 2, \dots, \min\{n, S\}$$

Alkalmazzuk ezt a vizsgált problémára! Tegyük fel, hogy van egy lábnyomtöredékünk, amelyen tehát a mondott feltételekkel r darab egyedi sajátosságot találtunk. Mi a valószínűsége, hogy egy ugyanilyen mintázatú és ugyanattól a gyártótól származó és természetesen ugyanolyan méretű cipőn pontosan ugyanazokon a helyeken találunk r darab pontszerű egyedi sajátosságot? Ebben az esetben tehát az alapsokaság M elemű, a kitétetett tulajdonságúak – vagyis a felszíni sérülések – száma r ; és a minta elemszáma is r . Azt kérdezzük, mi a valószínűsége, hogy mind az r helyen megtaláljuk a nyomot. Ha ezeket az adatokat helyettesítjük az *1. képlet*be, tehát a hipergeometriai eloszlás képletébe, azt kapjuk, hogy

2. képlet

$$p = P(X=r) = \frac{\binom{r}{r} \binom{M-r}{r-r}}{\binom{M}{r}} = \frac{1 \cdot 1}{\binom{M}{r}} = \frac{r!(M-r)!}{M!} = \frac{r!}{M(M-1)(M-2)\dots(M-r+1)}$$

Különböző M és r értékekre vonatkozóan az *1. számú táblázat* tartalmazza a p valószínűség értékét.

Talán szemléletesebbek az adatok, ha a valószínűségek reciprokát írjuk a táblázatba. Ekkor azt kapjuk, hogy nagyjából mekkora elemszámú mintában található átlagosan egy darab az adott tulajdonságú elemből. Ezt tartalmazza a *2. számú táblázat*.

Ha arra gondolunk, hogy egy cipőt egy bűneset elkövetése után valószínűleg nem tesznek a szekrénybe, hogy a nyomozók első osztályú bizonyítékot találjanak – bár erre is van példa –, hanem tovább viselik, akkor világos, hogy a cipőtalpon további sérülések keletkezhetnek. Felmerül a kérdés, hogy ha van egy cipőtalpon további q darab pontszerű sérülés, azaz összesen felfedezhető $r+q$ darab pontszerű sérülés, akkor mi annak a valószínűsége, hogy ezen $r+q$ sérülés közül r darab pontosan azon a helyen van, ahol az elkövetéskor felvett nyomon azonosították az r darab sérülést. Ez nyilván ugyancsak hipergeo-

1. számú táblázat
A p valószínűség értéke a 2. képlet szerint, különböző M és r értékek mellett

M/r	1	2	3	4
1 000	0,001	2,002E-06	6,01804E-09	2,41446E-11
5 000	0,0002	8,0016E-08	4,80288E-11	3,84461E-14
10 000	0,0001	2,0002E-08	6,0018E-12	2,40144E-15
15 000	6,66667E-05	8,88948E-09	1,77813E-12	4,74264E-16
20 000	0,00005	5,00025E-09	7,50113E-13	1,50045E-16

2. számú táblázat
A p valószínűség reciproka, különböző M és r értékek mellett

M/r	1	2	3	4
1 000	1 000	4,995000E+05	1,661670E+08	4,141712E+10
5 000	5 000	1,249750E+07	2,082084E+10	2,601043E+13
10 000	10 000	4,999500E+07	1,666167E+11	4,164167E+14
15 000	15 000	1,124925E+08	5,623875E+11	2,108531E+15
20 000	20 000	1,999900E+08	1,333133E+12	6,664667E+15

metriai eloszlással írható le. Az alapsokaság, tehát a kis négyzetek száma marad M , a kitüntetettek száma, a „kritikus nyomok” száma ugyanacsak r ; a minta elemszáma most nagyobb, $r+q$, de a kérdés ugyanaz: mi a valószínűsége, hogy az r „kritikus helyen” megtaláljuk a sajátossági pontokat? Ha ezeket helyettesítjük az első képletbe, megkapjuk a választ (*3. képlet*):

3. képlet

$$\begin{aligned}
 p = P(X=k) &= \frac{\binom{r}{r} \binom{M-r}{q}}{\binom{M}{r+q}} = \frac{1 \cdot (M-r)!}{q!(M-r-q)!} \frac{(r+q)!(M-(r+q))!}{M!} = \frac{(M-r)!(r+q)!}{q!M!} \\
 &= \frac{(r+q)!}{q!M(M-1)(M-2)\dots(M-r+1)} = \frac{(r+q)(r+q-1)\dots(q+1)}{M(M-1)(M-2)\dots(M-r+1)}
 \end{aligned}$$

Világos, hogy az eredmény különbözik a 2. képlettől, a valószínűség nagyobb, mint abban az esetben, amikor pontosan r darab nyom van a cipőtalpon. Szükség esetén a 2. képlet helyett ezzel a valószínűséggel kell dolgoznunk.

Tegyük fel ezután, hogy a kezünkben van egy tárgyi bizonyíték, egy láb-beli, amelynek a talpvizsgálata alapján a szakértői vélemény egyértelműen azt állapítja meg, hogy a kérdéses lábbeli az, amelyik az elkövetés helyén talált nyomot hagyhatta. Felmerül a kérdés, lehetett-e egy másik cipő is az, amelyik-

kel a nyomot hagyták, és ha igen, akkor milyen valószínűséggel. Az első kérdésre a válasz természetesen az, hogy igen, létezik más cipő is, de a második kérdés érdekesebb és fontosabb. Vizsgáljuk meg ennek a valószínűségét! Ehhez a vizsgálathoz a *binomiális eloszlást* kell felhasználnunk⁹. A klasszikus jelölésekkel ez a *Bernoulli-feladat*ként is ismert probléma a következő.

Binomiális eloszlás: pontosabban, az n pozitív egész és valós paraméterekkel adott binomiális eloszlás. Adott egy esemény amely p valószínűséggel következik be. Tegyük fel, hogy végzünk n darab független megfigyelést az adott esemény vizsgálatára. A függetlenség azt jelenti, hogy egy megfigyelés eredménye nem befolyásolja a következő megfigyelés eredményét. A kérdés a következő: mi a valószínűsége annak, hogy az n darab független megfigyelés során a vizsgált esemény pontosan k alkalommal következik be? Ha a bekövetkező események számára bevezetjük az Y valószínűségi változót, akkor a válasz a következő (4. képlet).

4. képlet

$$P(Y=k) = \binom{n}{k} p^k (1-p)^{n-k}; k = 0, 1, 2, 3, \dots, n$$

Hangsúlyozzuk, hogy a *függetlenség alapvetően fontos feltétel*. Ha az események nem függetlenek, akkor ez a leírás nem alkalmazható. Az eloszlás természetesen abban az esetben is alkalmazható, ha nem „egy adott esemény” ismétlődő vizsgálatáról van szó, hanem egymástól független olyan eseményekről, amelyek azonos valószínűséggel következhetnek be. A mi vizsgálataink éppen ez utóbbi esetre vonatkoznak.

Kérdezzük meg, mi annak a valószínűsége, hogy létezik a nyomozók, szakértők birtokában lévő tárgyi bizonyítékon kívül olyan cipő, amely ugyanazt a nyomot hagyhatta. A kérdés természetesen nemcsak arra vonatkozik, hogy létezik-e még egy, hanem hogy létezik-e még legalább egy további ilyen cipő. Azt se feledjük el, hogy egy olyan cipő már a birtokunkban van, amelyet keresünk, tehát a kérdés az alábbi módon fogalmazható: *feltéve, hogy létezik legalább egy adott nyomot hagyó cipő, mi a valószínűsége, hogy egynél több ilyen cipő létezik?*

A kérdés tehát egy feltételes valószínűségre vonatkozik. A válaszhoz tisztázni kell ezt a fogalmat. Az A esemény B eseményre mint feltételre vonatkozó feltételes valószínűségét a következő módon értelmezzük (5. képlet):

⁹ Denkinger Géza: Uo.; Rényi Alfréd: Uo.; William Feller: Bevezetés a valószínűségszámításba és alkalmazásaiba. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1978

5. képlet

$$P(A|B) = \frac{P(A \cap B)}{P(B)}$$

A bal oldal a feltételes valószínűség jele, a jobb oldal ennek az értelmezése. A számlálóban szereplő $A \cap B$ esemény azt jelenti, hogy az A és B események együttes bekövetkezésének valószínűségét kell osztani a B esemény valószínűségével. Alkalmazzuk ezt a mondott szituációra!

Használjuk a 4. képletben értelmezett Y valószínűségi változót, amely ebben az esetben azt jelenti, hogy hány olyan lábbeli van, amelyen ugyanazon a helyeken, szám szerint pontosan ugyanazon az r helyen található felszíni sérülések. Világos, hogy az adott típusú és méretű cipőtálp felhasználásával készült 10 000–20 000 darab lábbeli egymástól függetlenül sérül, és az is világos, hogy a 2. vagy 3. képlet által meghatározott valószínűségek minden adott típusú cipőre pontosan egyenlők. Tehát alkalmazható a Bernoulli-feladat. Annak valószínűsége tehát, hogy $Y=k$ darab ilyen cipő létezik, pontosan a 4. képlettel adható meg, ahol a p a 2. vagy a 3. képlettel van meghatározva.

Ha felhasználjuk az 5. képlet értelmezését, valamint azt, hogy diszkrét eloszlások esetén a valószínűségek összege egy, akkor a feltett kérdésre a következő választ adhatjuk (6. képlet):

6. képlet

$$P(Y > 1 | Y \geq 1) = \frac{P((Y > 1) \cap (Y \geq 1))}{P(Y \geq 1)} = \frac{P(Y > 1)}{P(Y \geq 1)} = \frac{1 - P(Y=0) - P(Y=1)}{1 - P(Y=0)}$$

Ahhoz, hogy ezt kiszámítsuk, élnünk kell bizonyos feltételezésekkel és jelölésekkel. Tudjuk, hogy van egy cipő a birtokunkban, amely a helyszíni nyomban leképeződött alak- és méretségjelöléseknek megfelel. Tegyük fel, hogy további N darab cipő szóba jöhet még egy adott populációban. Az N -re vonatkozóan a szakértőknek becslést kell tenniük. Egyrészt információ szükséges arról, hogy az adott lábbelitalpból összesen mennyit gyártottak – ehhez léteznek megfelelő adatbázisok és ipari kapcsolatok –, másrészt becsülni kell, hogy ebből az adott bűncselekmény elkövetéséhez milyen lélekszámú populáció az, amely érintett lehet. Ez utóbbi arra szolgál, hogy szűkítsük az összes cipőtálp esetleg túl nagy számát. Ezek után kényelmesnek tűnik a megfigyelések, tehát a lehetséges nyomhagyó lábbelik számára az $N+1$ jelölést alkalmazni, utalva arra, hogy egy gyanúsított már van.

Ha a 6. képletbe helyettesítjük a valószínűségeket a 4. képlet szerint, valamint figyelembe vesszük az előbbi jelölést, akkor a következő adódik (7. képlet):

7. képlet

$$P(Y > 1 | Y \geq 1) = \frac{1 - \binom{N+1}{0} p^0 (1-p)^{N+1} - \binom{N+1}{1} p^1 (1-p)^N}{1 - \binom{N+1}{0} p^0 (1-p)^{N+1}}$$

Némi egyszerűsítés után azt kapjuk, hogy (8. képlet)

8. képlet

$$P(Y > 1 | Y \geq 1) = \frac{1 - (1-p)^{N+1} - (N+1)p(1-p)^N}{1 - (1-p)^{N+1}}$$

Ha tehát az a kérdés, hogy mi a valószínűsége annak, hogy létezik egynél több olyan lábbeli, amely a helyszínen talált nyomot hagyhatta, akkor a választ a 8. képlet adja. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a választ függ az N értéktől tehát az érintett populáció lélekszámától. Nem adhatunk felelősségteljes becslést a kérdéses esemény valószínűségére, kizárólag a talp vizsgálata alapján. Becslést kell tennünk arra vonatkozóan, hogy hány személynek lehet ilyen típusú cipője, akiknél a talp sérülése egymástól függetlenül akár ugyanúgy bekövetkezhetett. A 3. számú táblázat tartalmazza a 8. képlet szerint kiszámított adatokat néhány esetre. Illusztrációként a p valószínűség értékéül az 1. számú táblázat első két oszlopában található adatokat választottuk.

Ha összehasonlítjuk ezeket az értékeket az 1. számú táblázatbeli értékekkel, akkor szembeszökő a jelentős mértékű különbség. Felfedezhetünk akár négy nagyságrendnyi eltérést is a táblázatok megfelelő adatai között, ami egy

3. számú táblázat

A 8. képlet alapján értelmezett feltételes valószínűség különböző N és p értékek mellett (N = populáció elemszáma)

p/N	1000	5000	10 000	15 000	20 000
0,001	0,418240474	0,966160508	0,999548201	0,999995445	0,999999959
0,0002	0,096681232	0,418066709	0,68701562	0,842853706	0,925397513
0,0001	0,049170015	0,229266592	0,418045	0,569199871	0,686990166
6,66667E-05	0,032964435	0,157431007	0,296579038	0,418037764	0,522746526
0,00005	0,024792493	0,119800865	0,229259775	0,328567803	0,418034146
2,002E-06	0,001000668	0,004996662	0,009976623	0,014939886	0,01988645
8,0016E-08	4,00069E-05	0,000200027	0,000400027	0,0006	0,000799947
2,0002E-08	9,99933E-06	5,00042E-05	0,000100007	0,000150008	0,000200007
8,88948E-09	4,4406E-06	2,22235E-05	4,44467E-05	6,66696E-05	8,88922E-05
5,00025E-09	2,49599E-06	1,25006E-05	2,5001E-05	3,75014E-05	5,00017E-05

büneset értékelése kapcsán jelentős különbségnek számít. Világos azonban, hogy a két táblázat adatai más kérdésre adnak választ.

Igen tanulságos ezeknek az értékeknek a reciprokát is táblázatba foglalni, mert túl azon, hogy szemléletesebb, az eredmény jobban mutatja a lényeges elvi különbséget a 2. számú táblázat adataihoz képest. Egészen más fényben tüntet fel egy bünesetet, ha a 2. számú táblázat adatai helyett, amikor egyszerűen csak a p valószínűsége hivatkozunk, a 4. számú táblázat adatait használjuk a bizonyítási eljárásban.

4. számú táblázat
A 8. képlet alapján értelmezett feltételes valószínűség reciproka,
különböző N és p értékek mellett

p/N	1000	5000	10 000	15 000	20 000
0,001	2,39096898	1,035024711	1,000452003	1,000004555	1,000000041
0,0002	10,34326912	2,391962759	1,455570982	1,186445516	1,080616692
0,0001	20,33759816	4,361734489	2,392086976	1,756852121	1,455624912
6,66667E-05	30,33572392	6,351988833	3,371782464	2,392128381	1,912973021
0,00005	40,33478985	8,34718513	4,361864178	3,043511847	2,392149084
2,002E-06	999,3321348	200,1336233	100,2343138	66,93491622	50,28549715
8,0016E-08	24995,6756	4999,333089	2499,833244	1666,666645	1250,083356
2,0002E-08	100006,6875	19998,33247	9999,33325	6666,333252	4999,83328
8,88948E-09	225194,6955	44997,32457	22498,83378	14999,33308	11249,5833
5,00025E-09	400643,1659	79996,37143	39998,32509	26665,66616	19999,33349

Itt szeretnénk rámutatni egy számolástechnikai egyszerűsítési lehetőségre. Ismert tény¹⁰, hogy bizonyos körülmények között a binomiális eloszlás közelíthető Poisson-eloszlással. Ha a 4. képletben $n \rightarrow \infty$ és $p \rightarrow 0$ úgy, hogy közben $np \rightarrow \lambda$, akkor a 4. képlet helyettesíthető a következő összefüggéssel (9. képlet)

9. képlet

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \binom{n}{k} p^k (1-p)^{n-k} = \frac{(np)^k}{k!} e^{-np} = \frac{\lambda^k}{k!} e^{-\lambda}$$

Ez a közelítés esetünkben jogos, ugyanis ha a 7., illetve a 8. formulákat alul vesszük, abban az N , a populáció mérete nagyjából 10^4 nagyságrendű, a 2., illetve 3. képlet szerinti p pedig 10^{-5} vagy ennél kisebb nagyságrendű. Ha ezt felhasználjuk, akkor a 7. képlet a következő alakban is írható (10. képlet):

¹⁰ Denkinger Géza: i. m.; Jánosy Lajos: A valószínűségelmélet alapjai és néhány alkalmazása. Tankönyvkiadó, Budapest, 1965

10. képlet

$$P(Y > 1 | Y \geq 1) = \frac{1 - e^{-\lambda} - \lambda e^{-\lambda}}{1 - e^{-\lambda}} = \frac{1 - (\lambda + 1)e^{-\lambda}}{1 - e^{-\lambda}}$$

ahol a paraméter értéke pontosan $\lambda = (N + 1)p$.

A mondott nagyságrendi feltételek teljesülése esetén tehát a 8. képlet helyett alkalmazhatjuk a 10. képletben látható összefüggést, ha a számítások egyszerűsítése érdekében ez szükséges.

Elemi Bayes-analízis

A valószínűség-elmélet nagyon hatékony eszköze a Bayes-tétel¹¹, amely a következőt állítja. Ha a B_1, B_2, \dots, B_n egy teljes eseményrendszer, azaz páronként kizáró események, amelyek összege a biztos esemény, és az A egy tetszőleges esemény, akkor tetszőlegesen rögzített i indexre vonatkozóan teljesül a következő (11. képlet):

11. képlet

$$P(B_i | A) = \frac{P(A | B_i)P(B_i)}{P(A)} = \frac{P(A | B_i)P(B_i)}{\sum_k P(A | B_k)P(B_k)}$$

A legegyszerűbb teljes eseményrendszer egy esemény és a komplementere, azaz B és \bar{B} . Ez nyilván teljes eseményrendszer, ugyanis egy esemény és a komplementere egyszerre nem következhet be, és az összeg a biztos esemény, hiszen nyilván igaz, hogy vagy bekövetkezik a B esemény, vagy nem következik be, azaz vagy B következik be, vagy \bar{B} , harmadik eset nincs.

A mi vizsgálataink szempontjából a teljes eseményrendszer a következő lesz: B jelentse azt, hogy a gyanúsított az elkövető, ekkor a \bar{B} azt jelenti, hogy nem a gyanúsított az elkövető. Pontosabban fogalmazva ez azt jelenti, hogy a kezünkben van egy pár cipő, amelyen található nyomok alapján a szakértők azt állítják, ez lehet az a cipő, amely a helyszínen a nyomot/nyomokat hagyta. A B tehát azt jelenti, hogy a kérdéses cipőt viselő személy az elkövető, \bar{B} pedig azt jelenti, hogy nem ezt a cipőt viselte az elkövető. Az A esemény pedig azt jelenti, hogy a kezünkben van egy cipő, amelynek talpnyoma alapján

¹¹ Colin Aitken – Franco Taroni: Statistics and the Evaluation of Evidence for Forensic Scientists. John Wiley & Sons Ltd., Chichester, 2004; Franco Taroni – Silvia Bozza – Colin Aitken: Decision Analysis in Forensic Science. Journal of Forensic Sciences, vol. 50, no. 4, 2005; Denkinger Géza: i. m.; Rényi Alfréd: i. m.; William Feller: i. m.; Jánosy Lajos: i. m.

feltételezhető, hogy a helyszínen a nyomot hagyta. Ha ezeket a jelöléseket alkalmazzuk a 11. képletre, akkor a „bűnösség”, illetve az „ártatlanság” vizsgálata esetén a következő adódik (12. képlet):

12. képlet

$$P(B|A) = \frac{P(A|B)P(B)}{P(A|B)P(B) + P(A|\bar{B})P(\bar{B})}; \quad P(\bar{B}|A) = \frac{P(A|\bar{B})P(\bar{B})}{P(A|B)P(B) + P(A|\bar{B})P(\bar{B})}$$

Máris hangsúlyozzuk a következő alapvetően fontos gondolatot. Akár a „bűnösséget”, akár az „ártatlanságot” szeretnénk vizsgálni, alátámasztani matematikai módszerrel, mindkét valószínűséget ki kell számítanunk, és csak az együttes vizsgálatból vonhatunk le valamilyen következtetést. Ezt a kérdést a következőkben részletesen vizsgáljuk.

A Bayes-analízisben szokás a következő elnevezések használata. A $P(B)$, $P(\bar{B})$ valószínűségeket *a priori* valószínűségeknek nevezzük. A $P(B|A)$, $P(\bar{B}|A)$ valószínűségek az *a posteriori* valószínűségek, és $P(A|B)$, $P(A|\bar{B})$ a valószínűségek pedig a *likelihood* valószínűségek. A témakörben nagyon fontos szerep jut¹² a legutóbbi fogalomnak.

A Bayes-tételt a bizonyítási eljárás bármelyik stádiumában alkalmazhatjuk, lépésenként térhetünk át az *a priori* valószínűségekről az *a posteriori* valószínűségekre, amint újabb és újabb bizonyítékok kerülnek elő. Ezért felírjuk a tételt általánosabb formában. Tegyük fel, hogy a vizsgálatok során már figyelembe vettek számos bizonyítékot. Jelölje ezt az „eseményt” I , ami arra utal, hogy már bizonyos információk birtokában alakítottuk ki akár a védelem, akár a vád szempontjából az *a posteriori* valószínűségeket. Tegyük fel, hogy felmerül egy új bizonyíték, vizsgálatainkban egy cipőtalpnyom, amely módosíthatja a valószínűségi becsléseket. Ebben az esetben az előző stádiumban kapott *a posteriori* valószínűségek *a priorivá* válnak, bemenetül szolgálnak a Bayes-tétel ismételt alkalmazásához. Ha ezt is figyelembe vesszük, például a vád szempontjából, akkor a 13. összefüggés a következő módon írható:

13. képlet

$$P(B|A, I) = \frac{P(A|B, I)P(B|I)}{P(A|B, I)P(\bar{B}|I) + P(A|\bar{B}, I)P(\bar{B}|I)}$$

Alkalmazzuk most ezt konkrétan például a „bűnösség” vizsgálatára! Pontosan ugyanilyen módon kell vizsgálni az „ártatlanságot”. Tegyük fel, hogy a már elvégzett vizsgálatok alapján kialakult egy valószínűségi becslés, azaz

¹² Colin Aitken – Franco Taroni: i. m.; Jánossy Lajos: i. m.

birtokunkban van egy az adott vizsgálat szempontjából *a priori* becslés, jelölje ezt $P(B|I) = p_0$. Ekkor nyilvánvalóan teljesül, hogy $P(\bar{B}|I) = 1 - p_0$. A kezünkben lévő bizonyíték alapján kiszámítjuk a *likelihood* valószínűségeket. Definíció szerint legyen $P(A|\bar{B}, I) = p$. Ez a következő módon fogalmazható. Ha feltesszük, hogy vannak már korábbi bizonyítékok, és a birtokunkban van egy cipő, amelynek a talpnyoma megegyezik a helyszínen talált talpnyommal, p a valószínűsége annak, hogy a kezünkben lévő bizonyíték NEM az elkövető lábbelije. Vegyük észre, hogy ez éppen a 12., illetve 13. formulákkal meghatározott valószínűség. Nyilvánvaló továbbá, hogy $P(A|B, I) = 1$, ugyanis, ha a cipő az elkövető lábbelije, akkor biztos esemény az, hogy a kérdéses lábbeli hagyta a nyomot. Helyettesítéssel a következőt kapjuk (14. képlet):

14. képlet

$$P(B|A, I) = \frac{1 \cdot p_0}{1 \cdot p_0 + p(1 \cdot p_0)}$$

Abban a speciális esetben, amikor nem vagyunk kellő információ birtokában, nyilván azt a becslést alkalmazzuk, hogy $p_0 = P(B|I) = P(\bar{B}|I) = \frac{1}{2}$.

Ekkor a 14. képlet a következőt adja (15. képlet):

15. képlet

$$P(B|A, I) = \frac{1}{1 + p}$$

Abban az esetben, amikor a p értéke kicsi – vö. a 2. és 3. formulákkal –, amikor tehát viszonylag sok, egyértelműen azonosítható sérülési nyom található a cipőtalpon, ez a hányados egyhez közelít, azaz a bűnösség valószínűsége egyhez konvergál. Ismét hangsúlyozzuk azonban, hogy ez a vizsgálat önmagában kevés, ugyanezt a vizsgálatot el kell végezni a \bar{B} esemény kapcsán is, és a kettő viszonya alapján tehetünk valamilyen kijelentést a bűnösség–ártatlanság kérdésével kapcsolatban.

Becsljük most meg kissé konkrétan a p_0 valószínűség értékét! Az előzőekben bevezettünk egy jelölést az érintett populáció lélekszámára, $N+1$ jelöli ezt az adatot. Figyelembe véve a függetlenséget, az egyetlen ésszerű, egyszersmind nyilvánvaló becslés az *a priori* valószínűsége az, hogy $p_0 = P(B|I) = \frac{1}{N+1}$, ugyanis az érintett populációból – a talpnyom alapján ítélve – akárki elkövethette a bűncselekményt. Ha ezt a 14. képletbe helyettesítjük, azt kapjuk, hogy (16. képlet)

16. képlet

$$P(B|A, I) = \frac{\frac{1}{N+1}}{\frac{1}{N+1} + p\left(1 - \frac{1}{N+1}\right)} = \frac{1}{1 + Np}$$

Alapvetően fontos összefüggéshez jutottunk a Bayes-tétel alapján. Nagyon fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy az eredmény függ az N értéktől, tehát a populáció elemszámától és nem kizárólag a mi mérési, kiértékelési módszereinkből adódó p értéktől. Az összefüggés alapján nyilvánvaló, hogy ha növekszik a populáció mérete, akkor a bűnösség valószínűsége csökken, ami szükségképpen teljesül, és ugyanez igaz természetesen a p valószínűsége is. Minél nagyobb annak a valószínűsége, hogy az adott talpnyom más cipőn is előfordulhat, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy a gyanúsított a bűnös.

Ha tekintetbe vesszük a p -re adott 2. képletbeli értéket, akkor a vizsgált valószínűség a következő konkrét alakban is írható (17. képlet).

17. képlet

$$P(B|A, I) = \frac{1}{1 + N \frac{1}{\binom{M}{r}}} = \frac{\binom{M}{r}}{\binom{M}{r} + N} = \frac{M(M-1)(M-2)\dots(M-r+1)}{M(M-1)(M-2)\dots(M-r+1) + N \cdot r!}$$

Egy részletesebb Bayes-analízis

Ebben a pontban ugyancsak a Bayes-tételt vesszük alapul a vizsgálatokhoz, de pontosabban, a részletekre jobban ügyelve fogunk becslést adni az előző pontban vizsgált valószínűsége, azonban a részletes matematikai levezetést mellőzzük, csak az eredmények közlésére helyezzük a hangsúlyt. Azt a kérdést tesszük fel, hogy egy precízebb vizsgálat hogyan módosítja a 16., illetve 17. összefüggéseket. Mindenekelőtt ismételjük át a vizsgálatainkban szereplő események definícióját, illetve egészítsük ki egy további eseménnyel, A_0 -lal!

T : az a tulajdonság, amely a gyanúsítottra jellemző, tehát jelen vannak meghatározott sérülések a cipőtalpon

A_0 : az elkövetőt jellemzi a T tulajdonság

A : a gyanúsítottat jellemzi a T tulajdonság

B : a gyanúsított az elkövető

Mielőtt a vizsgálatainkat elkezdénénk, élnünk kell egy feltételezéssel, amely nélkül az alkalmazott matematikai modell helytelen, és amely egyébként intuitíve nyilvánvaló:

(F_0): a számításba jövő populáció minden tagja egymástól függetlenül ugyanazon p valószínűséggel bír a T tulajdonsággal.

Ezzel a feltételezéssel alkalmazható az 4. képletbeli binomiális eloszlás. Ezek után megfogalmazhatjuk a kérdést.

Feltéve, hogy teljesül A_0 és A , mi a valószínűsége, hogy a gyanúsított az elkövető? Tehát a következő valószínűségi kérdést tesszük fel (18. képlet):

18. képlet

$$P(B|A \cap A_0) = ?$$

A részletes számítások mellőzésével megadjuk az eredményt. Ha figyelembe vesszük az események előbbi definícióját, a részletes számítások eredményeképpen az adódik, hogy (19. képlet)

19. képlet

$$P(B|A \cap A_0) = \frac{1}{1 + Np};$$

Ami pontosan megegyezik a 16. eredménnyel. A 16. és a 19. képlet megegyezése azt jelenti, hogy a Bayes-analízis konzekvens módon alkalmazható, akár elemi módon alkalmazzuk, akár egy részletes vizsgálatban használjuk fel a következtetéseink meghatározására, ugyanarra az eredményre vezet. A 19. eredmény a 16. eredmény megerősítésének is tekinthető. Ismét hangsúlyozzuk tehát, hogy a „bűnösség” eldöntésének kérdésében hiba kizárólag a p valószínűsége hivatkozni, abban szerepe van a populáció N elemszámának is a 19. képlet szerint.

Befejezésül rámutatunk egy nagyon lényeges momentumra, jelesül az A_0 esemény mint feltétel szerepére. Az előbbi számításokban figyelembe vettük a triviálisan teljesülő A_0 feltételt, az eredményeket mind ezzel a logikával vettük le. Tegyük fel, hogy ezt most elhagyjuk, és feltételként csak az A eseményt írjuk elő. Az 5. számú táblázat a 19. összefüggés alapján számított valószínűségeket tartalmazza néhány esetre.

Ha ezek után az A_0 feltétel elhagyásával kiszámítjuk a „bűnösség” valószínűségét, akkor az előbbieken nem részletezett számításorozat értelemserű módosításával a következő eredményt kapjuk (20. képlet).

$$P(B|A) = \frac{1 - (1-p)^{N+1}}{(N+1)p}$$

5. számú táblázat

A 19. képlet alapján értelmezett feltételes valószínűség értéke, különböző N és p konstansok mellett

p/N	1000	5000	10 000	15 000	20 000
0,001	0,5	0,166666667	0,090909091	0,0625	0,047619048
0,0002	0,833333333	0,5	0,333333333	0,25	0,2
0,0001	0,909090909	0,666666667	0,5	0,4	0,333333333
6,66667E-05	0,9375	0,75	0,6	0,5	0,428571429
0,00005	0,952380952	0,8	0,666666667	0,571428571	0,5
2,002E-06	0,998001998	0,990089197	0,980372915	0,970845481	0,961501444
8,0016E-08	0,99991999	0,99960008	0,99920048	0,998801199	0,998402237
2,0002E-08	0,999979998	0,9999	0,99980002	0,99970006	0,99960012
8,88948E-09	0,999991111	0,999955555	0,999911113	0,999866676	0,999822242
5,00025E-09	0,999995	0,999974999	0,99995	0,999925002	0,999900005

Ez azt jelenti, hogy *ha nem vesszük tekintetbe A_0 -t mint feltételt, akkor egyrészt a Bayes-analízisnek ellentmondó eredményt kapunk, hiszen ez a formula nem egyezik a 20.-kal, másrészt az eredmény félrevezető is.* Ugyanis könnyen bizonyítható, hogy a 20. eredmény nagyobb valószínűséget ad, mint a 19.

Igaz ugyanis, hogy $\frac{1}{(1-p)^N} = 1 + Np + \frac{N(N+1)}{2!}p^2 + \frac{N(N+1)(N+2)}{3!}p^3 + \dots$

és ebben az összegben az $1 + Np$ tag után szerepel még végtelen sok pozitív tag.

Ez a bizonyítási eljárásban azt jelenti, hogy ha a 19. helyett a hibás 20. képlettel számolunk, akkor a „bűnösség” valószínűségéhez a ténylegesnél nagyobb értéket rendelünk.

Összefoglalva az eddigieket azt mondhatjuk tehát: számításaink akkor vezetnek az Bayes-analízis apparátusával egybehangzó eredményre, tehát akkor használjuk konzekvens módon a Bayes-tételt, ha a következőt tesszük. A $P(Y=k)$ a priori eloszlásról nem egy lépésben, kizárólag az A esemény figyelembevételével térünk át az a posteriori eloszlásra, hanem akkor járunk el helyesen, ha két lépésben, az A_0 és A események együttes figyelembevételével frissítjük az a priori eloszlást.

A likelihood hányados és szerepe az esélyek alakulásában

Ha teljesen elfogulatlan módon szeretnénk a matematikai módszereket alkalmazni a bizonyítási eljárásban, tekintettel kell lennünk az „ártatlanság” ese-

té is, egyszerre kell vizsgálnunk a B és \bar{B} eseményeket. Feltételként vegyük figyelembe ugyanazokat az A_0 és A eseményeket, amelyeket már definiáltunk. A 12. képletek analógiájára írjuk fel a Bayes-tételt mind a B , mind a \bar{B} eseményre vonatkozóan (21. képlet).

21. képlet

$$P(B|A \cap A_0) = \frac{P(A \cap A_0|B)P(B)}{P(A \cap A_0)}; \quad P(\bar{B}|A \cap A_0) = \frac{P(A \cap A_0|\bar{B})P(\bar{B})}{P(A \cap A_0)}$$

Osszuk most el a két egyenlőséget egymással. Ekkor a következő egyenlőség adódik (22. képlet).

22. képlet

$$\frac{P(B|A_0 \cap A)}{P(\bar{B}|A \cap A_0)} = \frac{P(A_0 \cap A|B)}{P(A_0 \cap A|\bar{B})} \cdot \frac{P(B)}{P(\bar{B})}$$

Az egyenlőségben az egyes hányadosok elnevezése balról jobbra haladva rendre a következő: *a posteriori esély* („odds”), *likelihood hányados* és *a priori esély* („odds”). A Bayes-tétel szimultán alkalmazása tehát arra ad lehetőséget, hogy az *a priori esélyt* a *likelihood* valószínűségek kiszámításával frissítsük, és ilyen módon áttérjünk az *a posteriori esélyre*. A bizonyítási eljárásban ennek az a szerepe, hogy ha felmerül újabb bizonyíték – esetünkben ez az A_0 és A eseményekkel van figyelembe véve –, akkor ezek tekintetbevételével megváltozhat a bűnösség ártatlansághoz viszonyított esélye.

A továbbiakban kiszámítjuk, hogy az előzőekben elvégzett számítások eredményeiből milyen érték adódik a *likelihood hányadosra*. Ahogyan azt a

6. képlet levezetésénél már figyelembe vettük, $P(B) = \frac{1}{N+1}$, ebből nyilván

következik, hogy $P(\bar{B}) = \frac{N}{N+1}$. Ezekből már adódik az a priori esély, amelynek értéke $\frac{P(\bar{B})}{P(B)} = \frac{1}{N}$. A 19. képlet szerint kiszámítottuk az *a posteriori* va-

lószerűségeket amelynek értéke $P(B|A \cap A_0) = \frac{1}{1+Np}$. Mivel az *a posteriori* valószínűségek eloszlást alkotnak, azonnal adódik, hogy (23. képlet)

23. képlet

$$P(\bar{B}|A \cap A_0) = 1 - P(B|A \cap A_0) = 1 - \frac{1}{1+Np} = \frac{Np}{1+Np}$$

Ahonnán adódik az *a posteriori esély* (24. képlet):

24. képlet

$$\frac{P(B|A \cap A_0)}{P(\bar{B}|A \cap A_0)} = \frac{1}{\frac{1 + Np}{Np}} = \frac{1}{1 + Np}$$

A 23. és 24. képletekből következik, hogy a *likelihood hányados* a következő (25. képlet):

25. képlet

$$\frac{P(A \cap A_0|B)}{P(A \cap A_0|\bar{B})} = \frac{1}{p}$$

Ez tehát azt jelenti, hogy a *bűnösség és ártatlanság valószínűségének aránya egy lábbelinyom mint bizonyíték figyelembevételével 1/p-szeresére növekszik.*

A 25. eredmény helyességének alátámasztásaképpen kiszámítjuk a *likelihood hányados* közvetlenül úgy, hogy nem hivatkozunk az *a priori* és *a posteriori* valószínűségekre. Ehhez felhasználjuk a valószínűségek szorzástétel¹³. E szerint írhatjuk, hogy (26. képlet)

26. képlet

$$\frac{P(A \cap A_0|B)}{P(A \cap A_0|\bar{B})} = \frac{P(A|A_0 \cap B)P(A_0|B)}{P(A|A_0 \cap \bar{B})P(A_0|\bar{B})}$$

Ebben a hányadosban kiszámítjuk az összes valószínűség értékét. Ha felidézük az A_0 , B és \bar{B} események jelentését, világosan látható, hogy A_0 független ezektől, tehát a feltételes valószínűségek definíció szerint egyenlők a feltétel nélküli valószínűségekkel: $P(A_0|B) = P(A_0)$ és hasonlóan: $P(A_0|\bar{B}) = P(A_0)$. Ezekből következik, hogy a jobb oldali második tört értéke egy. Az első tört számlálója nyilván egy, hiszen azt jelenti, hogy ha a gyanúsított a bűnös, akkor biztos, hogy a gyanúsított hagyta a nyomokat a helyszínen, tehát $P(A|A_0 \cap B) = 1$. Végül pedig az első tört nevezője definíció szerint éppen a p valószínűség. Ha ezeket az eredményeket mind helyettesítjük 26.-ba, akkor ismét a 25. eredményt kapjuk.

¹³ Denkinger Géza: i. m.; Rényi Alfréd: i. m.

Összegzés

Ebben a dolgozatban bemutattuk, hogyan alkalmazható a Bayes-analízis tárgyi bizonyítékokkal kapcsolatos valószínűségi adatok meghatározásában. Aból, hogy a kapott eredmények nem vezetnek ellentmondásra, hanem éppen ellenkezőleg, az összefüggések egységes rendszerbe illeszkednek, arra következtethetünk, hogy a Bayes-tétel jogosan és eredményesen alkalmazható lehet a nyomszakértői területen is. A cikkben több különböző valószínűségi eredményt vezettünk le, legfontosabbak ezek közül a 2., a 8., a 16., illetve a 19. és a 22., illetve a 25. formulák. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ezek a valószínűségek nem egyenlők, hiszen mindegyik más és más kérdésre adott válasz. Megpróbáltuk érzékeltetni, hogy a lábnyomos ügyekben a nyomképződés mennyire összetett, és milyen problémát jelenthet a lényeges és a lényegtelen képi információk szétválasztásánál és az egyedi sajátosságok vizsgálatok. Összességében megállapíthatjuk, hogy a nyomszakértői területen a korábban követett morfológiai összehasonlításnak a mindennapi tapasztalatokra alapozott módszere a jövőben sem lesz nélkülözhető és megkérdőjelezhető.

IRODALOM

- Aitken, Colin – Taroni, Franco:** Statistics and the Evaluation of Evidence for Forensic Scientists. John Wiley & Sons Ltd., Chichester, 2004
- Aitken, Colin – Roberts, Paul – Jackson, Graham:** Fundamentals of Probability and Statistical Evidence in Criminal Proceedings. Royal Statistical Society, 2010
- Balding, David J. – Donnelly, Peter:** Inference in Forensic Identification. *Journal of the Royal Statistical Society*, vol. 158, no. 1, 1995
- Berkes József – Hegedűs Gy. Csaba – Kelemen Dezső – Szabó József:** Digitális képfeldolgozás és alkalmazásai. Keszthelyi Akadémia Alapítvány, Keszthely, 1996
- Bodziak, William J.:** Footwear Impression Evidence: Detection, Recovery and Examination. 2nd ed. CRC Press, 2000
- Denkinger Géza:** Valószínűségszámítás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989
- Feller, William:** Bevezetés a valószínűségszámításba és alkalmazásaiba. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1978
- Jánossy Lajos:** A valószínűségelmélet alapjai és néhány alkalmazása: Tankönyvkiadó, Budapest, 1965
- Rényi Alfréd:** Valószínűségszámítás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981
- Srihari, Sargur N.:** Analysis of Footwear Impression Evidence. <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/233981.pdf>
- Stockmarr, Anders:** Likelihood ratios for evaluating DNA evidence when the suspect is found through a database search. *Biometrics*, no. 55, 1999

Stone, Rocky S.: Mathematical probabilities in footwear comparisons. Presented at the FBA Technical Conference on Footwear and Tire Tread Impression Evidence, Quantico, April 1984
Taroni, Franco – Bozza, Silvia – Aitken, Colin: Decision Analysis in Forensic Science. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 50, no. 4, 2005

FENYVESI CSABA

A justizmordhoz vezető kriminalisztikai hibák

Minden emberi tevékenység magában hordozza a hibázás lehetőségét. Szokták mondani: az ember hibázó lény. Ez alól a kriminalisták, jogalkalmazók sem kivételek. Tudják ezt a jogalkotók is.¹ A modern büntetőeljárás kódexek a büntetőjogi felelősségre vonás többszakaszúságát [előkészítő-tárgyalási, illetve előkészítő (nyomozási), közbenső (cezurális-ügyészi), tárgyalási (bíró-sági)] hirdetik, deklarálják éppen azért, hogy az esetleges hibákra, tévedésekre fény derüljön. Legalábbis nagyobb esély legyen erre, hiszen minél többen, minél többféle módszerrel vizsgálják meg ugyanazon kérdést, kérdéseket (lásd a kriminalisztikai hét fő kérdést), annál nagyobb a valószínűsége, hogy azonos válaszadások esetében helyes a felelet.²

A többszakaszú kriminalisztikai hibák és következményeik vizsgálatát három irányból közelíthetjük meg:³

- a) kazuisztikus módon eseteket sorolunk és visszakövetkeztetünk az okokra ezekből;
- b) a hibákat soroljuk fel, és azok következményeit;
- c) a következményeket, a végső kimenetelt emeljük ki, és visszakövetkeztetünk az okokra.

¹ Mindamellet világoan érződik a – hazai justizmordokkal foglalkozó igen kevés tanulmányok egyikeben – Bárd Károly által megfogalmazott tendencia: „Azt, hogy tévedni emberi dolog, a közvélemény az igazságszolgáltatásra nézve nem tartja elfogadhatónak. És úgy gondolom, ez az emberfeletti elvárás az oka a közvélemény fokozott érdeklődésének és indulatos bírálatának, ha az igazságot veszélyeztetve látja. És ugyanez a csaknem teljesíthetetlen követelmény váltja ki a bírák, a bírósági vezetők makacs ellenállását, az elutasítást, és a vitától való elzárkózást, ha a bírói tévedés lehetőségét szóba hozzák.” Bárd Károly: Bizonyítási rendszerek és az igazság kiderítése büntető ügyekben. In: Fenyvesi Csaba (szerk.): A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete. Magyar Büntetőjogi Társaság, Budapest–Debrecen–Pécs, 2011, 29. o.; Bárd Károly a 29–34. oldalon összefoglalja a szabad bizonyításból következő tévedési veszélyforrásokat, tényállás-megállapítási „csapdákat”.

² Hozzáteszük e helyütt, hogy több eredménytelen nyomozás (például felderítetlen marad a tettes) mögött nem találunk semmiféle kriminalisztikai hibázást. A legnagyobb gondosság és szakmai hozzáértés mellett sincs mindenkor, mindenben siker, úgy is fogalmazhatunk, hogy a bűnüldözés nem feltétlenül „sikersztori”. Az igazság és justizmord oldaláról közelítve pedig néha meg éppen az a siker, ha nem születik bűnösítő (torz, igazságtalan) ítélet.

³ Itt jegyezzük meg – már tanulmányunk elején –, hogy terjedelmi korlátok miatt a hibaokok feltárása mellett a kivédeési, megelőzési lehetőségekkel, módszertani ajánlásokkal e helyütt nem tudunk foglalkozni, ezek megjelenítése külön tanulmányt igényel.

A tanulmány elméleti jellege miatt az előzők kombinációját választjuk olyképpen, hogy megnevezük – a legsúlyosabbal kezdve – a lehetséges torz következmények csoportjait, amelyeket prominens (világbéli⁴ és hazai) esetpéldákkal illusztrálunk, illetve támasztunk alá.

A kriminalisztikai hibák lehetséges következményei

1. Jogállamban a legsúlyosabb következmény az úgynevezett justizmord⁵ („jogi halál”, „bírói halál” vagy „bírói gyilkosság”), a téves ítélet, a hibás felelősségre vonás, a nem bűnös személy bűnösnek nyilvánítása.
2. A bűnös személy felelősségre vonásának elmaradása.
3. A konkrét személy ellen folytatott büntetőeljárás téves megindítása, folytatása (végül el nem ítéltése jogerősen), amelynek „minősített”, súlyosabb esete, ha ez még személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedéssel, például előzetes letartóztatással (ideiglenes kényszergyógykezeléssel) is jár.

1. A ténykutatás legfőbb célja a hű tükörtartás, a korrekt, pontos válaszadás a múlt eseményeire. Hogy véletlenül se történhessen „tükörtörés”, hogy olyan embert vonjanak felelősségre valamely bűnös tettért, amelyet nem ő követett el.

A modern kriminalisztika korszakából elsőként az *Alfred Dreyfus* százados elleni 1894-es francia (kontinentális) büntetőeljárását emeljük ki, amelynek során a katonatiszt ellen egy „elfogott” levél alapján nyomoztak, majd

⁴ Az angol, amerikai, ausztrál, kanadai, skót, új-zélandi szakirodalom felettébb gazdag monográfiákban, tanulmányokban, (erre hivatott intézményekben, alapítványokban, bizottságokban, megelőzési javaslatokban), a téves ítéletek („miscarriage justice”, „wrongful conviction”, „mistaken conviction”, „falsely convicted”, „falsely sentenced”, „unsafe conviction”) és okaik nyilvánosság elé tárásában, szemben például az igen szegény magyar szakirodalommal és teljes intézmény- és feltáróbizottság-, illetve vizsgálathíannyal. Angliában például felállították az INNOCENT, a Miscarriages of Justice UK, a United against Injustice és a Miscarriages of Justice Organisation and Anarchist Black Cross nevű szervezeteket. Andrew Roberts: The problem of mistaken identification: Some observations on process. Evidence & Proof, vol. 8, no. 2, 2004, pp. 100–119.

⁵ A justizmord kifejezést legjobb tudomásunk szerint August Ludwig von Schlözer használta 1782-es tanulmányában a halálos bírói ítéletekre. Öt évvel előtte, tehát 1777-ben Voltaire egyik levelében a joggyilkosait, merénylőit (assassins juridiques) emlegeti, majd 1822-ben egy Träger nevű szerző alkalmazza már szélesebb (mai) értelemben az összes téves bírói ítéletre. Lásd erről részletesebben: August Ludwig von Schlözer: Abermaliger JustizMord in der Schweiz. In: August Ludwig von Schlözer: Stats-Anzeigen, 2. 1782; Ortutay Gyula (szerk.): Voltaire levelei. Voltaire levele II. Frigyes porosz királynak. Ferney, 1777. augusztus 3. Auróra, Budapest, 1963, 215. o.; Révai nagy lexikona. Az ismeretek enciklopédiája III. kötet. Szekszárd, 1990.

emeltek vádat és ítélték szabadságvesztésre. Mint később kiderült, a „hazáruló” levelet más írta.⁶

1920-ban indult a következő történelmi léptékű, általunk kiemelt justizmord eset, mégpedig a *Nicola Sacco és Bartolomeo Vanzetti* elleni amerikai (angolszász) büntetőeljárás, ennek folyamán 1921-ben mindkettőjüket halálra ítélték, amit a nemzetközi tiltakozás ellenére 1927-ben végre is hajtottak.

1957-ben a Martfű környékén elkövetett, szexuális motivációjú emberölés miatt jogerősen halálra ítélte a bíróság *K. Jánost*, akinek kegyelemből változtatták át büntetését életfogytiglani szabadságvesztésre. Büntetéséből már tizenegy évet letöltött, amikor kiderült, hogy a bűncselekményt valójában *K. Péter* követte el, akit az új eljárásban felelősségre vontak, halálra ítélték, és ki is végezték 1968-ban.

1995-ben *P. Dénes* Heves megyei lakost ítélte el a bíróság jogerősen hatévi szabadságvesztésre halált okozó testi sértés és rablás kísérlete miatt. Az előzetes letartóztatással és büntetéssel együtt már huszonhat hónapot börtönben töltött a terhelt, amikor kiderült, hogy az idős nő sérelmére elkövetett bűncselekménynek más a tettese, akit felelősségre is vontak emiatt.

2002. május 9-én a móri Erste bankfiókban elkövetett, nyolc ember életét követelő rablás tetteseként a bíróság jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte *K. Edét*. 2007-ben derült ki, hogy a bűncselekményt két másik személy követte el.

Végül e csoportban kiemeljük, hogy az Amerikai Egyesült Államokban az elmúlt három évtizedben (1986–1987 óta), amióta az Államokban létezik a DNS-azonosítási eljárás, napjainkra már több mint háromszáz ügyben derült ki utólag, hogy a megvádolt, majd (tévesen) elítélt személyek anyagmaradvány-mintái nem egyeznek a helyszínen talált és felelősséget megalapozó anyagmaradványokkal.⁷

2. Nem vonják felelősségre az elkövetőt, ami mögött állhat az, hogy egyáltalán nem is került látókörbe, még behatárolni sem sikerült a személyét. Ám az

⁶ Akár a Dreyfus-, akár a Sacco- és Vanzetti-per esetében vannak történész adatok, verziók arra, hogy bizonyos „konceptiózusság”, politikai nyomás volt az ügyekben, mindazonáltal témánk szempontjából a kriminalisztikai adatok és hibák a lényegesek, amelyek – nézetünk szerint – nem politikai színezetűek.

⁷ Az Egyesült Államokban a DNS-vizsgálat elfogadottá válásával 1989 és 2007 között kétszáz olyan esetet regisztráltak, amelyben ennek elvégzésével derült ki, hogy nem a tényleges elkövetőt ítélték el. John Collins – Jay Jarvis: *The Wrongful Conviction of Forensic Science*. Crime Lab Report 2008. http://www.crimlabreport.com/library/pdf/wrongful_conviction.pdf. 2010-ben kétszázötvennégyen állt a mutató (köztük 17 halálra ítélttel), 2013-ban ez a szám már meghaladja a háromszázat (köztük 18 halálra ítélt). *The Innocence Project*, 2013.

is előfordulhat, hogy a kriminalisták látókörébe kerül a vélt elkövető, a felelősségre vonása azonban mégis elmarad. Tanulmányunkban azok közül is a kriminalisztikai hibák miatt – feltehetően – „kicsúszó” esetek a relevánsak, példaértékűek.

Az amerikai igazságszolgáltatás (és kriminalisztikatörténet) egyik „minta-példánya” az *O. J. Simpson* ellen 1994-ben folytatott büntetőeljárás, amelyben azzal vádolták meg a később felmentett országos híró sportlót, hogy megölte a feleségét és annak állítólagos szeretőjét Los Angeles-i otthonában.⁸

Magyarországon 1984-ben a Szolnok megyei *M. János* vádolta meg az ügyészség egy kislány sérelmére elkövetett emberöléssel, ám a bíróság hosszas büntetőeljárásban, több fórumot megjárva 1986-ban végül jogerősen felmentette.

3. A „legrosszabb”, a justizmord, a téves jogerős elítélés be nem következése jó fordulat, jogállamban azonban az is megengedhetetlen, és törekedni kell az elkerülésére, megelőzésére, hogy bárki ellen tévesen folytassanak büntetőeljárást, nyomozást, bírósági tárgyalást. Különösen nemkívánatos, ha mindehhez még őrizet, előzetes letartóztatás (és sorolhatnánk még a személyi szabadságot érintő és nem érintő kényszerintézkedéseket) párosulnak, akár évekig tartón.⁹

2004-ben a madridi vasúti robbantásos terrorista merénylet helyszíni szemlélén egy kék táskában megtalálták az elkövető által használt detonátort, rajta egy ujjnyommal. Miután a spanyol nyilvántartásban nem találtak egyezőséget, nemzetközi ujjnyomkörözést adtak ki. Az FBI-szakértők tizenöt egyezőségi pontot találtak *Brando Mayfield* Portland városában tevékenykedő ügyvéd ujjnyomatával. A spanyol hatóságok az ellenőrzéskor csak hét minuciális pontot találtak (amit nem tartottak elégnek), ám hosszas egyeztetés után az ügyvédet mégis elfogták, előállították, majd két héten át letartóztatásban tartották, mire

⁸ A nemzetközileg is elfogadott, deklarált ártatlanság vélelmének következetes alkalmazása alapján (még ha más személy egyáltalán fel sem merült elkövetőként) nem mondhatjuk ki és nem is állítjuk a bíróság ellenében, hogy *O. J. Simpson* vagy *M. János* bűnös volt. Azért emeljük ki az ügyüket, mivel számtalan, tanulságos kriminalisztikai hiba fedezhető fel, amelyek elmaradása, kivédése esetén feltehető, hogy más következtetést vont volna le az amerikai esküdtszék, illetve a magyar bíróság. Mindenesetre a feltárt hibák lényeges szerepet játszottak az ügy végső megítélésében. Badó Attila az *O. J. Simpson* ügyön kívül még négy hasonlóan kritikus, megkérdőjelezhető amerikai felmentéses ügyet részletes kötetében. Badó Attila: *Esküdtszéki ítéletek. Futni hagyott bűnösök?* Studio Batiq, h. n., 2004

⁹ Nem sorolhatjuk ide azokat az eseteket, ahol büntetőeljárás alatt álltak személyek, végül megszüntették velük szemben a nyomozást, illetve felmentették őket bizonyítottság (bizonyosság) hiányában, vagyis nem állítható bizonyosan (és ilyet bíróság sem állapított meg jogerősen), hogy más vagy mások követték el a bűncselekményt.

kiderült a tévedés és hogy az ujjnyom valójában és bizonyosan az algériai *Ouhmane Daoudé*. Esetében (a bűncselekmény felkészülési helyén, egy vidéki házban talált) anyagmaradvány DNS-azonosítása is igazolta az egyezőséget.¹⁰

Bizonyosan más által (*A. Attila* által) elkövetett bankrablássorozat nyomozásában voltak több hónapon keresztül előzetes letartóztatásban az Sz. testvérek az 1990-es évek egyikében.

V. László egy 1991-ben elkövetett tolnai emberölési ügyben töltött két év két hónapot előzetes letartóztatásban, amikor a marasztaló elsőfokú döntést követően, még éppen a másodfokú állásfoglalás előtt kiderült, hogy a bűncselekményt más követte el, akit aztán felelősségre is vontak emiatt.

A kriminalisztikai hibák csoportosítása

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy mi válthatja ki általánosságban és mi váltotta ki az idézett ügyekben is a hibázásokat. Volt-e köztük kriminalisztikai, azon belül krimináltechnikai, krimináltaktikai, netán metodikai hiba?¹¹

A justizmordok okai az Egyesült Államokban

Több vizsgálat is folyt a kérdések megválaszolására az amerikai kontinensen, ezek közül hármat emelünk ki, mivel látható belőlük, hogy mindegyik hasonló következtetésre jutott.

Az első vizsgálat eredményeként megkülönböztették a közvetett és közvetlen okokat.¹²

Közvetett okként jelölték meg:

- a) a közvélemény nyomását;
- b) a terhelti kisebbségi csoporthoz való tartozást (például afroamerikai, indián, ír származást, netán felekezeti hovatartozást);

¹⁰ Lásd erről a részleteket: Sandy L. Zabell: Fingerprint Evidence. Journal of Law and Police, vol. 3, no. 15, 2005, pp. 148–151.

¹¹ Megjegyezzük, hogy tanulmányunknak nem lehet tárgya a szándékos, bűncselekményes bizonyítékbeszerzés, például bizonyítékkoholás, hamis szakvélemény- vagy okiratkészítés, hamis tanúvallomás, bántalmazásos, kényszerítéses, erőszakkal és/vagy fenyegetéssel kreált vallomás, illetve a valóban koncepcióis büntetőeljárás. Itt a szakmailag helytelen (kifogásolható), gondatlan jellegű hibázásokról elmélkedünk, nem a bűnös (szándékos, visszaélészerű, törvénytelen) magatartásokról.

¹² Lásd részletesebben a következő forrásokban: Hack Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In: Fényvesi Csaba (szerk.): i. m. 43. o.; Badó Attila – Bóka János: Ártatlanul halálra ítélték. Az amerikai igazságszolgáltatás tévedései. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest, 2003; <http://www.innocenceproject.org>

- c) a sajtóságos angolszász keresztkérdézéses eljárást, amely nem feltétlenül a tény tisztázást szolgálja, hanem inkább a saját akarat érvényesítését, a másik fél legyőzését;
- d) a rendőrhatalóságok elfogultságát.

A közvetlen kiváltó okok között a következők merültek fel:

- a) téves felismerésre bemutatások¹³ mint leggyakoribb esetek¹⁴;
- b) rendőrhatalósági nyomozási hibák [például igazoltatási, szemlési hibák, befolyásolások, anyagmaradvány szennyeződések (*cross- vagy carry-over*; *-contamination*) nyomegyediségi pontok rombolása];
- c) rendőrhatalósági, nyomozási jogszabálysértések;
- d) ügyészi hibák¹⁵ (például bizonyítékok kirekesztésének elmulasztása);
- e) szakértői vélemények hibái (megalapozatlan, szakmailag téves)¹⁶;
- f) más bűnelkövetők, börtönügynökök, informátorok téves tanúvallomásai, jelentései;
- g) hibás, gyenge védőügyvédi tevékenység;
- h) hamis beismerő vallomás;
- i) téves közvetett bizonyítékok.

A második vizsgálat kétszázöt konkrét esetet dolgozott fel, következtetéseiük szerint az okok a következők:¹⁷

- a) téves felismerési azonosítások (*misidentification by a witness*) 52,3 százalék;
- b) téves vallomás (*false testimony*) 11 százalék;
- c) a hatóságok gondatlanságai (*negligence of officials*) 9,9 százalék;

13 Spinney vizsgálatában hetvenöt százalékot tettek ki a téves felismerésre bemutatások. Laura Spinney: Eyewitness identification: Line-ups on trial. *Nature*, no. 453, 2008, pp. 442–444.

14 Az e témával kapcsolatosan végzett egyik amerikai kutatás eredménye szerint a téves ítélettel végződő esetek hetvenhét százalékában játszottak közre a szemtanúk tévedései. Lásd John Collins – Jay Jarvis: i. m.

15 Az angol (walesi) szakirodalomban találkozunk a „prosecutor’s fallacy”, az „ügyészi tévesztés” esetével is, ami mögött a bizonyítékok (valószínűségének) helytelen értékelése húzódik meg. [Kontrapárisa is van, mégpedig az informális „defence fallacy”, amikor a védelem tévesen értékeli (a terhelt javára) a bizonyítékok valószínűségét, elmulasztja minden bizonyíték számbavételét.] Jim Fraser – Robin Williams (eds.): *Handbook of Forensic Science*. Willan Publ., Cullompton, 2009, p. 638., 627.

16 Az egyik amerikai ügyben a kirendelt grafológus szakértő azt állította egy inkriminált levél írójáról, hogy „francia, középosztálybeli és fiatal”. Amikor az illetőt a tanúk padjára szólították, kiderült róla, hogy örmény apa Angliában született és amerikai iskolát végzett fia, és jóval az ötven fölött van. Lásd erről a téves szakvéleményről: Angus Hall: *A bűntüldözés nagy pillanatai*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005, 114. o.

17 Ronald C. Huff – Ayre Rattner – Edward Sagarin: *Convicted But Innocent. Wrongful Conviction and Public Policy*. Sage Publ., Thousand Oaks, 1966, p. 62.

- d) „kényszerített” beismerés (*forced confession*) 8,4 százalék;
- e) koholás (*framing*) 4,2 százalék;
- f) rendőri téves vallomás (*false testimony by an official-police*) 2,6 százalék;
- g) szakértői tévedés, hiba (*expert error*) 1,6 százalék.

Végül a harmadik vizsgálatban nyolcvanhat ügyet tekintettek át, és a következő tévedési faktorokat (*causative factors of miscarriages of justice*) jelölték meg:¹⁸

- a) téves felismerési azonosítások (*misidentification by a witness*) 71 százalék;
- b) tudományosteszti-hibák (*errors in forensic science tests*) 63 százalék;
- c) rendőri hibák (*police errors*) 44 százalék;
- d) ügyészségi hibák (*prosecution errors*) 28 százalék;
- e) téves/hibás szakértői vélemények (*false/erroneous expert opinions*) 27 százalék;
- f) nem korrekt informátori jelentések (*dishonest informers*) 19 százalék;
- g) hozzá nem értő védők (*incompetent defence counsels*) 19 százalék;
- h) téves tanúvallomások (*false witness testimony*) 17 százalék;
- i) hamis beismerés (*false confession*) 17 százalék.

A kriminalisztikai hibák csoportosítása Magyarországon

Nézetünk szerint többféle szempontú csoportosítás lehetséges a kriminalisztikai hibák körében – már a következményi súlyosságon túlmenően, amelyet az előbbiekből már három fajtában osztályoztunk (justizmord, felderítetlenség, téves eljárás).

1. A kriminalisztika belső tagozódása szerint:

- a) krimináltaktikai (helyszíni szemle, „első csapás”, forrányom, helyszínbiztosítás, helyszínblokkolás, felismerésre bemutatás, bizonyítási kísérlet, kihallgatás, titkos eszközök alkalmazásának hibái, perszeverantikus verziófelfogás, rossz verzióállítás, védekezés ellenőrzésének hiánya, a rovtott múlt eltúlzott értékelése, holtpont fel nem ismerése, helytelen nyomozásszervezés),
- b) krimináltechnikai (rossz nyom-, anyagmaradvány-felkutatás, -rögzítés, „nyomkereszteződés-nyomszennyeződés”, megőrzési lánc [*chain of custody*] megsértése, bűnjel elvesztése, rossz csapdahasználat stb.),

¹⁸ Michael J. Saks – Jonathan J. Koehler: The Coming Paradigm Shift in Forensic Identification Science. Science, no. 309, 2005, p. 892.

- c) metodikai (helytelen számítógép-lefoglalás, banki igazolások be nem gyűjtése, és sorolhatnának végtelenül, mivel kimeríthetetlen a köre, hiszen minden bűncselekménytípusnál más és más csokor jön elő);
2. A kriminalisztikai (elvi) piramis építőkövei szerinti hibacsoportok:¹⁹
- a) a hét kriminalisztikai kérdéssel kapcsolatos általános jellegű hibák (például idővesztés, késedelmesség, nyilvántartás-ellenőrzés elmaradása),
 - b) a nyomokkal kapcsolatos hibák (nyomfelkutatás, -rögzítés elmaradása, „nyomsértés”, -eltűnés, káros anyaggal megsemmisítés, téves azonosítás stb.),
 - c) anyagmaradványokkal kapcsolatos hibák (például: mikro- és szubmikrométerűek fel nem kutatása, kontamináció, téves azonosítás),
 - d) vallomásokkal kapcsolatos hibák (hamis beismerés, befolyásolás, téves tanúvallomás, téves felismerés, helytelen bizonyítási kísérlet beállítás stb.),
 - e) okiratok (benne a szakvélemények hibái, hamis iratok fel nem ismerése, hamisnak nyilvánítás tévesen);
3. A hibaveszélyesség („veszélyskála”) fokai szerint lehet:
- a) „justizmord” veszélyűek (kiemelten veszélyes – „legveszélyesebb” kategória): például felismerésre bemutatás elhibázása, tévedő tanúk vallomásai, hamis beismerés, vallomások befolyásolása, téves szakvélemény, nyom- és anyagmaradvány indokolatlan kereszteződése,
 - b) veszélyes (nem lesz általában felelősségre vonás): bizonyítási kísérlet hibái (inkább a negatív az „értékes”, kizárnak valakit tévesen), kutatási hiba (nem találnak meg valamit, nem rögzítik pontosan a talált corpusokat), okiratvesztés, „első csapás” hibái, poligráfus téves kizárás, téves kutyás szagazonosítás (téves szagnyomkövetés),
 - c) kevésbé „veszélyes” (kisebb jelentőségű): szembesítési hibák, alaptalan poligráfus terhelés;
4. Tettes vagy vélt tettes szempontjából a hibák lehetnek:
- a) a tettes vagy vélt tettes javára szóló: poligráf téves kizárása, nyomanyagmaradványos (kézírás) szakvélemény téves kizárása, tanú tévedése stb.,

¹⁹ Az elvi (azonosítási) piramismodellről részletesen lásd Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika piramismodellje és alapelvei. *Belügyi Szemle*, 2012/10., 14–26. o. Alapját a hét fő kriminalisztikai kérdés (mi, hol, mikor, hogyan, ki-kivel, miért?), mediátorait a nyomok, anyagmaradványok, vallomások és okiratok, fókuszát pedig az azonosítás adja.

- b) a tettes vagy vélt tettes terhére szóló: poligráf téves terhelése, nyomanyagmaradványos (kézírás) szakvélemény téves terhelése, tanú tévedése, hamis beismerés stb.;

A 4. a)–b) példaszzerű felsorolásból látható, hogy „tükörképes” hibákról van szó, attól függ, a tévedés milyen irányú, akként módosul a javára-terhére szóló csoportosítás is. Úgy tűnik, majd mindegyik tévedés magában hordozza a duplumot. Kutatásunk során egy kivétel azért felvetődött. Ez pedig a hamis beismerés. Az ugyanis csak a terhére szólhat a vélt elkövetőnek, és mint látni fogjuk a konkrét ügy-hibaelemzéseknél volt is erre példa (P. Dénes-ügy).

5. A hibázás láthatósága szerint:

- a) nyílt hibák (mindazok, amelyeket az előbbi csoportoknál felsoroltunk),
b) titkos hibák (mindazok, amelyeket a titkos eszközök, erők és módszerek felhasználásánál el lehet követni, akár a jogi keretek, akár a taktikai-technikai körben, például: engedélyezetés elmaradása, cél- és tárgyülépés, dekonspiráció, téves informátori jelentés);

6. A hiba „elkövetési helye” szerint lehet:

- a) nyomozási szakban (itt a leggyakoribb, különösen azokban a büntetőeljárású rendszerekben, ahol – akár a törvényalkotó akarata ellenére – ezen van a hangsúly a gyakorlatban [például ilyen a magyar is])²⁰,
b) közbenső eljárásban (hiszen a vádemelést megelőzően egyes büntetőeljárások lehetőséget adnak az ügyésznek, vizsgálóbíróknak is nyomozási, kriminalisztikai cselekmények végzésére, például kihallgatást, helyszíni szemlét, bizonyítási kísérletet stb.),
c) bírósági szakban (ahol – ahogy erre már korábban rámutattunk – egyre több kriminalisztikai mozzanat merül fel, gondoljunk csak a kihallgatások taktikájára).

²⁰ Ahogyan ezt a hangsúlyeltolódást Király Tibor és Bárd Károly is megfogalmazta már. Lásd erről a Király Tiborral és Bárd Károllyal készített interjú a Be. reformjáról, az elképzelésekről és a megvalósulásról. „A legfontosabb kérdésekben nem értünk el eredményt”. *Fundamentum*, 2002/2., 41–45. o. Éppen a nyomozási hangsúlyosság miatt is kiemelkedően fontos a kriminalisztikai hibák vizsgálata, ugyanis olybá tűnik, hogy a magyar bírósági módusz nem teszi igazán lehetővé, nem könnyíti meg az esetleges hibák kijavítását, az ellentmondások felderítését, sokkal inkább a „hozott anyag” fut át akadálymentesen, kétség (ahogy az angol fogalmazza: reasonable doubt) nélkül.

A kriminalisztikai hibák a konkrét ügyekben

Nem haszontalan áttekinteni a ténylegesen elkövetett legfőbb hibákat az egyes, az előbbieken kiemelt (orvosi ló jellegetű) ügyekben. Ezekből ugyanis magunk is megfogalmazhatjuk az Achilles-sarkokat, gyenge pontokat.

Alfred Dreyfus-per: Kezdetben „titkos”, a terhelt és a bíróság által sem ismert írásszakértői vélemény alapján indítottak ellene eljárást, majd a nyílt eljárásban két kevésbé ismert írásszakértő adott téves terhelő szakvéleményt, majd ezeket tetézte *Alfonse Bertillon* téves írásszakértői véleménye. Az eljárás idején felvetődött, hogy egy másik tiszt készítette az iratot, ennek érdemi ellenőrzése azonban elmaradt. A vádló perszeverantikusan ragaszkodott a harmincöt éves Dreyfus elleni vádhoz, amelynek alapján lefokozása mellett életfogytiglani szabadságvesztésre is ítélték. Többszöri pertújrafelvétel (és öt év ördög-szigeteki raboskodás) után 1889-ben elnöki kegyelmet kapott, majd 1906-ban teljes mértékben rehabilitálták rendfokozata visszaadásával és a francia hadseregbe visszavételével.²¹

A két olasz származású szakszervezeti tisztségviselőt, Nicola Saccót és Bartolomeo Vanzettit két fegyveres rablással gyanúsították, majd vádolták meg négy teljesen elhibázott (képzetlen személyek által adott) „fegyverszakértői” vélemény, lövedék–fegyver azonosítás alapján.

Ezekhez még hozzájött néhány hibásan végrehajtott felismerésre bemutatás, és az alapjukat adó felismerő tanúk tévedései, valamint a más tanúk által alátámasztott alibi ellenőrzésének elmulasztása, illetve figyelmen kívül hagyása. Ugyanígy negligálták az alvilágból érkezett adatot a más elkövetőkre. Csak 1977-ben ismerte el Massachusetts állam kormányzója, hogy a korábbi bírósági eljárás nem volt korrekt, az előírásoknak megfelelő.²²

K. János az 1957-es martfüi emberölés ügyében többször tett hamis beismerő vallomást, ezeket általában meg is változtatta – a Miranda-szabályok miatt ma már helytelen gyakorlati műszóval –, „visszavonta”. Ám az is előfordult, hogy még helyszíni kihallgatás (akkori nevén helyszínelés) keretében is megmutatta, hogyan támadta és ölte meg a munkahelyéről hazafelé kerékpározó nőt. Jelentkeztek téves felismerő tanúk is, akik látták a bűncselekmény helyszínének környékén. 1962 és 1967 között újabb öt hasonló bűncse-

²¹ Részletesebb leírása megtalálható Katona Géza – Kertész Imre: *A bűn nyomában*. Minerva Kiadó, Budapest, 1977, 231–236. o.

²² Az ügy részletesebb leírása megtalálható: Katona Géza – Kertész Imre: i. m. 201–210. o.; Patrick M. Wall: *Eye-Witness Identification in Criminal Cases*. Charles C. Thomas Publ., Springfield, 1965, pp. 20–21., 93–94.

lekmény történt a környéken, amelynek tettesét, K. Pétert 1967-ben sikerült azonosítani, egyúttal rábizonyítani – legfőképpen igen részletes feltáró jellel-gű beismerő vallomása alapján – az 1957-es esetet is.²³

P. Dénest Heves megyében ítélték hatévi szabadságvesztésre egy 1994-ben elkövetett halált okozó testi sértés és rablás büntetetének kísérlete miatt, legfőképpen saját kezüleg írt hamis beismerő vallomása és egy tévedő tanú vallomása alapján. Ezek mellett a kutyás szagazonosítás eredménye is terhelte, ami annyiban helytálló volt, hogy valóban járt a bűncselekmény helyszí-nén, de nem az elkövetéskor, hanem korábban. Már két és fél évet letöltött a jogerős szabadságvesztéséből, amikor egyértelművé vált, hogy más volt a tettes, akit azután felelősségre is vontak.²⁴

K. Edét a 2002-es móri, nyolc ember halálát okozó büntetőügyben ítélték jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre, több év után. Mégpedig főleg téves felismerésre bemutatások, tévedő tanúk, terhelti védekezés ellenőrzésé-nek elmaradása, perszeverantikus egy verzióhoz való ragaszkodás miatt. Mint utólag kiderült, a 2007-ben feltárt valódi tetteseket a bűntény napján a környék blokkolását végző rendőrök igazoltatták is, amint éppen (az elköve-tés után) a városból távoztak személygépjárműjükkel, benne a fegyverekkel és a zsákmánnyal.²⁵

O. J. Simpson ügyében a következő kriminalisztikai hibákat követték el az eljáró hatóságok:

- a bűncselekmény éjszakáján elmulasztották biztosítani a helyszínt;
- ennek következtében többen is átsétáltak a véres lábnyomokon, és a cipő-talpakon jelentős mennyiségű bizonyítékot hordtak szét a szobákban és a házban kívül;
- a készült videofelvételeken jól látható, hogy a nyomozók védőoverall és kesztyű nélkül dolgoztak a helyszíni szemlén;
- a felvételen látható az is, hogy az egyik szemlélő rendőr elejt egy törülköen-dőt, majd a kezével törli tisztára, illetve piszkos kézzel töröl le egy csipeszt;
- a szemlélő rendőrök a tetthelyről úgy mentek át egyenesen O. J. Simpson la-kására, hogy nem öltöztek át, és nem dolgozták fel az ottani nyomokat, pedig azokat rögtön össze lehetett volna vetni a második helyszínen találtakkal;

23 Katona Géza: A büntülődzés fél évszázada. BM Kiadó, Budapest, 1998, 193–195. o.; Kovács Lajos: A mór megtette. Korona Kiadó, Budapest, 2009, 248–255. o.

24 Lásd részletesebben: Hack Péter: i. m. 36. o.

25 Dezső Antal védőbeszéde a móri mérszárlással vádolt K. Ede védelmében. In: Tóth Mihály (szerk.): Híres magyar perbeszéddek. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2013, 334–368. o.; Hack Péter: i. m. 36–37. o.; Kovács Lajos: i. m. 370. o.

- a rendőrségi fényképész lefotózott egy véres papírdarabot nem messze a sértett nő fejétől a második helyszínen, ám ezt a bűnjelet nem katalogizálták, nem szerepelt a nyilvántartásban-bűnjeljegyzéken;
- a második helyszínről, a ház belsejéről nem készült fénykép, csak a holttestek közvetlen környezetéről, így nem volt megörökített fényképanyoma semmiféle dulakodásnak vagy bármilyen tárgynak, ami később használható lett volna;
- a sértettek holttestét tíz órán keresztül senki nem vizsgálta meg, holott egy orvos szakértő képes lett volna megállapítani a halál beálltának idejét, és további nyomokat is talált volna a testeken;
- miután a nő holttestét körbefényképezték, valaki a hátára fordította, így eltűnt az a vérfolt, amely a hivatalos fényképeken a melltartója felett látszik. A halottkém véleménye szerint ez a vérfolt a támadóé lehetett, aki megsérült a dulakodás közben, ám mintát senki nem vett belőle. Az után pedig, hogy megfordították a testet, már nem volt rá mód;
- a nő házában talált tálnyi olvadozó jégkrémeket nem fotózták le, pedig döntő fontosságú lehetett volna a halál időpontjának meghatározásában;
- a szemlélők nem fölíázták le az elhunytak kezét;
- a házbeli szemlélő nem használták a nemi bűncselekményeknél rendszerített eszközkészletet;
- a házban nem vizsgálták meg, sőt le sem fényképezték a hátsó kaput, amely a tettes valószínűsíthető menekülési útvonalába esett;
- (csak) hetekkel később találtak a hátsó ajtónál vérnyomokat;
- a nő holttestét a halottasházban – ahelyett, hogy részletesen megvizsgálták volna – lemosták, ezzel eltüntették a legutolsó nyomokat, amelyek elárulhatták volna a tettes személyazonosságát;
- a nő holttestének boncolására azonban csak két nappal később került sor;²⁶
- nem rögzítették pontosan a Simpsonsotól levett vérminta mennyiségét;
- a Simpson lakásán tartott házkutatáskor talált véres kék férfizoknit nem vette fel a rögzítő videokamera, és a bűnjeljegyzéken sem szerepelt;
- a Simpson Ford Bosco kocsijában talált vérnyomokból csak reprezentatív mintákat vettek;
- vérmintát – a baktériumnövekedés veszélyével járó – műanyag zacskóba is beraktak, rögzítették.²⁷

²⁶ Paul Roland: Helyszínelők. A bizonyítékok nyomában. Pannon-Literatúra Kft., Kistűszállás, 2009, 48–50. o.

²⁷ Pap András László: Nyomörzítés rivaldafényben. O. J. Simpson és az évszázad pere. Belügyi Szemle, 2010/7–8., 234., 244. o.

M. János Szolnok megyei emberöléses ügyében – miután a bizonyítási kísérletek elmaradtak azok ellenőrzésére – téves tanúvallomások születtek, hiányos és pontatlan házkutatási-lefoglalási jegyzőkönyvek, bűnjeljegyzékek, fényképmellékletek készültek, hibásan választottak hatósági tanúkat a kutatás során, befolyásolt felismerésre bemutatásokat tartottak, késedelmesen ellenőrizték a terhelt alibihipotézisét és nem őrizték meg a boncoláskor a vércsoport-analízishez szükséges áldozati lépet.²⁸

Az Sz. testvérpár hat hónapig volt előzetes letartóztatásban a Viszki rabló néven elhíresült A. Attila által elkövetett egyik bankrablási ügyben, mivel téves tanúfelismerések, illetve kutyás szagazonosítások történtek.²⁹

V. László 1991-es, Tolna megyei emberölési ügyében többszöri – jegyzőkönyv nélküli – hatóság tagjával történő „elbeszélgetés” után hamis beismerő vallomást tartalmazó jegyzőkönyvek keletkeztek, felmerültek téves (családi) tanúvallomások, valamint terhelt bizonyítékként szolgált egy helytelenül értelmezett – terhelti szavakat tartalmazó – videofelvétel, végül (mint „perszeverantikus” mozzanatot) megemlítjük a poligráfós vizsgálat (kizáró) eredményének figyelmen kívül hagyását.³⁰

A főbb kriminalisztikai hibák és megelőzésük lehetőségei

Mi látható az amerikai és magyar felsorolásokból³¹, mi a következtetés, melyek a fő veszélyforrások?

A felismerésre bemutatás gyengéi

Egyértelműen első helyen szerepel a veszélypontok között a látásra épülő felismerésre bemutatás (*identity parade, identification parade, line-up*). Veszé-

²⁸ A bíróság nem fogadta el a kutyás szagazonosítás és a poligráfós vizsgálat terheltő eredményeit bizonyítékként, mivel azok módszertanát nem tartotta tudományosan megalapozottnak, illetve megbízhatónak. További részletek Katona Géza: Még egyszer Magda János büntügyéről. Belügyi Szemle, 1986/8., 96–104. o.

²⁹ P. Gál Judit – Ambrus Attila: Én, a Whiskys. IPM Könyvek, Budapest, 1999, 168. o.

³⁰ További részleteket lásd forrásként Kiss Viktória: Egy justizmord eset kriminalisztikai tanulságai. OTDK dolgozat, Szeged, 2013.

³¹ Egy német kutató több mint ezeregy száz perújítási ügy vizsgálatát követően hasonló okokat fogalmazott meg. Karl Peters: Fehlerquellen im Strafprozess. Eine Untersuchung der Wiederaufnahmeverfahren in der Bundesrepublik Deutschland. 2. Band. Verlag C.F. Müller, Karlsruhe, 1972

lyességét külön emeli, hogy tapasztalatunk szerint a kezdeti felismertetési hiba, tévedés végiggyűrűzik az egész eljáráson, és lavinaszerűen „söpri le” a más, esetleg ellentétes (mentő) bizonyítékokat. Túl erőssé válik, ráadásul a terhelt és védője számára szinte kivédhetetlen, ha azt szabályosan folytatták le, és „csak pusztán” a tanú tévedéséről van szó. Ennek ellenbizonyítása elméletileg is kritikus, a gyakorlatban még inkább.

Kétirányú probléma húzódik, húzódhat meg a hibás felismerések mögött. Egyrészt a hatósági (jogi-kriminálisztikai) túlkapasok, hibázások, befolyásolások, másrészt a tanúk tévedései (hibás megfigyelés, képrögzítés, előhívás miatt), illetve előfordulhatnak ezek kombinációi is, egyidejű (páros-párhuzamos) megjelenésük.

Eddigi, főleg a szembesítéshez köthető kutatásaink, a szakirodalmi adatok és gyakorlati tapasztalataink, illetve az előbbi ügyekben előforduló téves módusok alapján a következő végrehajtási (kriminalista) hibaokokat tudjuk felsorolni, amelyek eltérnek a kriminálisztikai követelményektől.

- a) a felismerő tanúnak előzetesen már bemutatták a „felismerendő” (később a sorban álló egyik) személy egyedüli fényképét (például M. János, illetve K. Ede ügyében is előfordult két tanúnál, később a tanúk már a látott kép alapján választottak);
- b) a felismerésre bemutatás előtt a végrehajtás helyén (például rendőrségi folyosón, udvaron, autóban) már előzetesen látja a felismerő tanú a később a sorban szereplő személyt (M. János esetében éppen bilincsben várakozva látta);
- c) a potenciális terhelt (terhelt) kitűnik, lényegesen eltér a sor többi tagjától öltözetben, hajviselésben, hajszínből, magasságban, szőrzetben (szakáll, bajusz stb.), korban, testalkatban (M. János esetében egyedül ő volt papucsban, a többiek utcai cipőben, mivel az épületen belülről hozták a felismeretés helyére);
- d) a szituációhoz kötődő felismerésre bemutatást nem azonos észlelési körülmények között hajtják végre (M. János esetében nem volt meg a kellő távolság és fényviszony, amikor később így hajtották végre, kiderült, hogy nem is láthatták a tanúk olyan távolságból, nemhogy az arcát, még a nemét, korát sem);
- e) több felismerő tanú esetén nem különítették el őket egymástól a felismertetés előtt és közben;
- f) nincs elég személy (vagy tárgy) a kiválasztásnál; (a Dreyfus-perben egyedül a századost mutatták meg a tanúknak);
- g) fénykép felismerésre bemutatása esetén csak az azonosítandó személyről mutatnak be képet (nem mutatnak többet);

- h) vagy túlságosan nagy méretűt (kiugróan eltérőt a többihez képest) mutatnak róla (vagy a nyomozói verzióhoz igazodó személy fényképét lassabban, hosszabban mutatják);
- i) a felismerésre kiválasztott csoport tagjai lényegesen különböznek egymástól ismertetőjegyeikben (túl vegyes a „kép”, magasság, testalkat, kor stb. szerint);
- j) szuggesztíót, befolyásolást, helytelen instrukciókat alkalmaz a hatóság tagja a felismerő tanú irányába, sugallja a kiválasztandó (verziós) személyt (durvább módon: megerősítő, dicsérő megjegyzést tesz);
- k) helytelen, hiányos, hibás jegyzőkönyvi, illetve videós rögzítés a lefolytatásról, a felismerők nyilatkozatairól;
- l) elmarad a felismerő tanú hatósági figyelmeztetése, hogy nem feltétlenül kell a kérdéses személyek (tárgyak, hang) közül választania, és hogy az elkövető nem biztos, hogy jelen van;
- m) a nyomozási cselekmény indokolatlanul késedelmes végrehajtása (elhalványulnak a tanúk emlékképei).

A tévedő tanúk

A hatósági hibázásokon túlmenően, hatósági „besegítés” nélkül is „produkálják” a tanúk a tévedéseket mind a felismerésre bemutatásoknál, mind általában a vallomásaikban. (Ahogy említettük, a kettő kombinációja is előfordulhat és elő is fordul.) Ezért ez is a justizmordhoz vezető kiemelt okok között szerepel, fontosnak tartjuk, hogy ismertessük ezzel kapcsolatos álláspontunkat, kutatási eredményeinket.

A tanúk tévedése nem újdonság sem a hazai, sem a külföldi szakirodalomban. Ezek közül kiemeljük *Kertész Imre* 1965-ös, továbbá *Nagy Lajos* 1966-os monográfiáját, ezekben a szerzők részletesen taglalták a tanúvallomást befolyásoló objektív és szubjektív tényezőket³², illetve a tanúk fajtáit, csoportjait a szubjektív és objektív igazság szempontjából. Mindannyian tudjuk már, hogy a látott, hallott események észlelése, az arra emlékezés és visszaadásuk fontos mozzanat a tanúvallomás hitelt érdemlősége, megbízhatósága, pontossága (*accurate–inaccurate*) szempontjából.

A bűncselekmény rekonstruálásához szükséges, hogy a majdani tanúk a cselekményt optimálisan észleljék, és a történeteket minél pontosabban vissza

³² Nagy Lajos: Tanúbizonyítás a büntetőperben. KJK, Budapest, 1966, 128–214. o.; Kertész Imre: A kihallgatási taktika lélektani alapjai. KJK, Budapest, 1965, 199–244. o.

is tudják adni. Ezt azonban több tényező is befolyásolja. Egyrészt az események általában nagyon gyorsan történnek, így a pontos és részletes megfigyelésük nem lehetséges, valamint az észlelés körülményei sem mindig a legkedvezőbbek; másrészt az emberi emlékezés is sok tényezőtől függ: a nem megfelelően észlelt eseményeket nehezebb vagy teljesen lehetetlen pontosan visszaadni, továbbá adott személy érdeklődési köre, ismeretei is befolyásolhatják, hogy a konkrét cselekménnyel kapcsolatban mire figyelt fel, vagy éppen mit jegyzett meg.

Az észlelés és emlékezés hibáin túl azonban számolni kell a tanúban felszínre törő „lombrosói látásmóddal”, a „született bűnöző” mítoszban megelevenedő előítéletekkel, amelyek befolyásolják a visszaemlékezést, ezáltal „színesítve” a nem csupán tényekre szorítkozó vallomást.

A tanúban lejátszódó pszichikai folyamatok, a különféle motivációk azonban nemcsak a tanúvallomások téves (hamis) voltát okozhatják, hanem hatással vannak a felismerésre bemutatás eredményességére is, hiszen téves azonosításhoz, hamis felismeréshez vezethetnek.

Odenhal szerint „a gyanúsítottnak a téves azonosítása a szemtanú által felismerésre bemutatással vagy fényképről felismeréssel az egyik fő oka a büntetőeljárásban hozott téves ítéleteknek. [...] Ráadásul a megismételt eljárás által korrigált hibás ítéletek száma sem becsülhető túl nagyra, mert egy tévedésen alapuló rossz azonosítást utólag alig lehet új tények és bizonyítékok segítségével megdönteni.”³³ Ehhez járul még az a körülmény, hogy a tanú számára nehezebb feladat lehet egy (talán) soha nem látott személy azonosítása, mint az események tanúvallomás körében történő felidézése.

Peters szerint ahhoz, hogy egy azonosítás sikeres lehessen, szükség van megfigyelő képességre, megfigyelési lehetőségre, az emlékezetbe vésés és megőrzés képességére, önkritikára, valamint önállóságra. Csak ezek együttes megléte adhat lehetőséget a helyes felismerésre, ez azonban a legritkább esetben adatik meg, így mindenképpen számolni kell bizonyos hibaszázalékkal.

Ám a felismerésre bemutatás végkimenetelét övező kétségek és bizonytalanságok is devalválhatják az eljárás hasznosságát, ezáltal kimenetelének a súlyát, ami hosszú távon e bizonyítási eljárás nem megfelelő alkalmazásához, ez pedig ugyancsak tévedésekhez vezethet.

Ahogy *Bócz Endre* is megfogalmazza: „az azonosító vallomása, különösen a vádlottnak az erőszak áldozata által történő azonosítása, a bírói té-

³³ Hans-Jörg Odenhal: Die Gegenüberstellung im Strafverfahren. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar, 1992, S. 19.

vedések leggyakoribb oka. Az arcok különösen alkalmasok arra, hogy érzelmek által színezett attitűdöket és belőlük következő reakciókat válsanak ki. Az emberek ritkán elemeznek arcokat részletekbe menően; szinte mindenki az első látásra nyert általános benyomásokra alapoz. A felismerésbeli tévedés megingathatatlan bizonyosságot plántál a tanúba, és ez nagyon megtévesztő azok számára, akik nincsenek tisztában a tévedés lehetőségével. [...] Feltételezve, hogy a tanú emlékezete aránylag jó, a felismerésre bemutatás veszélye az, hogy a tanú önkéntelenül is azt várja, a bemutatottak között van a bűnös, ezért rámutat arra, akit a leginkább hasonlónak lát ahhoz, akit az eset alkalmával látott. A felismerésre bemutatás ezért valójában csak annak a megállapítására alkalmas, hogy a bemutatottak közül a leginkább a vádlott hasonlított az elkövetőhöz.”³⁴

A levezetésből következően sokszor nem is felismerés történik, hanem csak annak eldöntése, hogy a hatóságok rendelkezésére álló személyek vagy azokról készült nyilvántartási képek közül ki, illetve melyik hasonlít a leginkább a keresett személyhez. Ez a jelenség nagy valószínűséggel nem védhető ki, hiszen éppúgy a tanú emlékezetéhez köthető, mint a helyes felismerés. Mindazonáltal sok esetben ez a jelenség is segítséget nyújthat a hatóságoknak. Bár azt szeretnénk, ha maga a felismerés „tisztá”, befolyásmentes, mondhatni ideális keretek között jönne létre, ám a gyakorlatban az emberi elme gátat szab ennek. Egyetértve e körben *Handrik Adállal*, mégsem feltétlenül probléma ennek a sokkal inkább válogatásnak nevezhető jelenségnek az alkalmazása.³⁵ Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a jegyzőkönyvekből ki kell tűnnie, hogy csak hasonlóságról van szó, és nem egyezéséről, azonosításról.

Egyesek már odáig mennek következtetéseikben a tanúvallomások megbízhatatlanságát észlelve, hogy minden tanú hajlamos fikciós elemekkel dúsitani a vallomását. A tanúvallomást befolyásoló tényezők csorbíthatják a vallomás megbízhatóságát, pedig a tanúvallomásról felvett jegyzőkönyv a leggyakoribb bizonyíték, és szinte nincsen olyan ügy, ahol ne lenne egy-két tanú. Helyesen mondja *Elek Balázs*: „Azonban leggyakoribb eszközként, a legnagyobb hibaforrást is jelenti, hiszen ha téves vallomásokra épít a hatóság tényállást, tévesen alapozhat meg büntetőjogi felelősséget.”³⁶ „Az ilyen vallomás értékelésénél a kriminalisztika lehet a jogalkalmazó segítségére, hi-

34 Bócz Endre: A „keresztkérdés” rejtelméről I. Rendészeti Szemle, 2009/5., 100–101. o.

35 Handrik Adél: A justizmordok okai – tévedési források a büntetőeljárásban. Belügyi Szemle, 2011/9., 41–63. o.

36 Elek Balázs: A személyi bizonyítékok megbízhatósága a büntetőperekben. Belügyi Szemle, 2009/3., 89. o.

*szen az objektív igazság megismerése a cél, és ennek megállapításához a kriminalisztikának számos eszköze van, kezdve már a kihallgatási taktikánál.*³⁷ A kriminalisztikai és jogi garanciális szabályoknak a tanúvallomás szempontjából is kiemelkedő a jelentőségük, hiszen „*ha a vallomást tevőt nem úgy figyelmeztetik, hogy megértse a figyelmeztetés tartalmát, csupán üres garanciáról beszélhetünk*”³⁸.

Téves szakvélemény

Még mindig justizmordot „érő” hibát tanulmányozunk: a kutatások azt mutatják, hogy „végzetes” lehet a terheltre egy elhibázott szakértői vélemény. Ami abból is adódik, hogy *iudex factiként* számtalan ügyben „döntőbíróvá” válik a szerepe.³⁹ Az egyébként deklaráltan a szakmai kérdésekhez különleges szakértelemmel nem felvértezett hatóság, végső soron a bíróság éppen azért vette igénybe a szakértő (*expert*) személyét, csoportját, mert maga laikusként vagy kevésbé képzettként nem tudja megválaszolni a felvetődő szakkérdéseket. Paradoxonja ennek, hogy utána tőle/tőlük, a hozzá nem értőktől várjuk az adott szakvélemény értékelését, más bizonyítékokkal való összevetését, vitatását, szükség esetén elvetését. Ebben a folyamatban segíthet egy másik szakértő, aki lehet párhuzamosan véleményt adó, netán ellenőrző szerepet betöltő.

A szakértői tevékenység jellegéből következően elsősorban a krimináltechnika körébe tartozó – a szakvélemény elkészítéséhez szükséges vizsgálatok során felvetődő – hibák, tévedések fordulhatnak elő. Adódik azonban a kérdés, hogy a szakértőt, a véleményének kialakításakor, illetve ezt követően a szakértői meghallgatáskor befolyásolhatják-e olyan személyiségjegyek, illetve egyéb tényezők, amelyek végül tévedéshez vezethetnek.

E kérdés megválaszolásánál feltétlenül figyelembe kell venni a szakértői szerep azon sajátosságát, hogy a szakértő „*nem kerülhetett közvetlenül kapcsolatba a bűncselekmény elkövetéséhez tartozó eseménnyel, hanem azokat számára mindig tárgyi jellegű bizonyítási eszközök vagy személyek közvetítik*”⁴⁰.

³⁷ Varga Ágnes: A tanúvallomás szerepe a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle*, 2010/3., 95. o.

³⁸ Fázsi László: Üres garancia – a tanú figyelmeztetésének gyakorlati kérdései. *Belügyi Szemle*, 2008/2., 59. o.

³⁹ Az ebben rejlő veszélyekre mutat rá Erdei Árpád is: „A hatóságok és a felek bizonyos értelemben »kiszolgáltattott« helyzetben vannak a szakértővel szemben: ellentétes bizonyítékok és nem szakmai természetű hibák hiányában »el kell hinnünk« a véleményben foglaltakat.” Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987, 242. o.

⁴⁰ Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Károlyi Judit – Lőrinczy György – Vida Mihály: A büntetőeljárás jog alapvonalai I. Bába Kiadó, Szeged, 2006, 256. o.

Ennek fényében tehát megállapítható, hogy míg egy tanú az általa látott cselekmény emlékképéről számol be – amelynek esetleges hiányosságait a személyiségének megfelelően egészíti ki, s éppen a bizonytalanságok miatt befolyásolható a tanúvallomás mint végeredmény –, addig a szakértő a bűncselekménnyel kapcsolatos ténykérdésekről évek, évtizedek alatt megszerzett ismeretanyag, egy feltehetően/vélelmezhetően tévedésektől mentesen kialakult és rögzült tudás alapján nyilatkozik.

Mégis előfordulnak – az előbbi konkrét eseteknél (Dreyfus, Sacco és Vanzetti) is – hibázások. A kérdés az, hogy mi az oka, illetve mi lehet a forrása.

Ezek kivonatos, nem kimerítő jellegű felsorolására és csoportba rendezésére teszünk kísérletet a következőkben.

- a) a forenzikus nyom- és anyagmaradvány-minták (bűnjelek, corpus delicti) felkutatása, rögzítése, begyűjtésekor és sértetlen, keveredés- és szennyeződésmentes őrzésekor elkövetett hibák (például a megőrzési lánc szabályainak megsértése);
- b) a minták vizsgálatokor, összehasonlításokor elkövetett hibák;
- c) helytelen következtetések levonása (gondatlanság vagy megfelelő mélységű szakértelem hiányában);
- d) a szakértői vélemény hatóság (végső soron a bíróság, esküdtszék) általi meg nem értése, helytelen következtetés levonása;
- e) a szakértők hatóság általi befolyásolása miatti hibázás;
- f) a tudományosan elfogadott (világstandard) álláspont volt helytelen, ami a szakvélemény készítésekor még nem volt ismert (új tudományos eredmények felülírták a korábbi ismereteket).⁴¹

Látható a felsorolásból, hogy vannak a szakértő személyéhez köthető és azon kívüli okok. Elkerülésük, megelőzésük lehetőségei is ehhez igazodnak, amelyet e helyütt csak sommázva fogalmazhatunk meg.

A *b)–e)* okok gyökere a szakértő felkészültségében, tudásában, előadói készségében, tisztességében rejlik, tehát a szakértői testületnek csak ezekre érdemesek tagjai lehetnek. Neki kell érzékelnie és kimondania is, ha az *a)* pont-

⁴¹ Ilyen eset volt például: 1991-ben szabadon bocsátották a „birminghami hatost” – hat férfit, akiket tévedésből küldtek börtönbe még 1974-ben, kocsimáskában végrehajtott IRA-robbantások gyanújával. Csaknem húsz évet voltak fogságban, amikor kiderült, hogy a tárgyalás idején alkalmazott, robbanóanyagokat vizsgáló eljárás hibás. Kiderült ugyanis, hogy a Griess-tesztként ismert technika, amelynek célja a nitroglicerin jelenlétének bizonyítása, pozitív eredményt ad más, közösleges anyagok hatására is. Ilyen például a nitrocellulóz is, amelyet cigarettásdobozok és játékkártyák gyártásánál is használnak. A gyanúsítottak többsége, szerencsétlenségére, letartóztatását megelőzően dohányzott és kártyázott. Paul Roland: i. m. 193. o.

ban megjelölt anomáliákat észleli, ő maga pedig ilyen nem követhet el, ehhez köti esküje és szaktudása, szakmai tisztessége is. Amiről nem tehet, rajta kívül álló ok, az az *f*) pontban meghatározott tudomány állása szerinti döntés. Jelenleg is bizonyára vannak olyan szakmai elvi tételek, amelyek néhány év, évtized múlva, új kutatási eredmények alapján, érvényességüket veszítik.

Hamis beismerés

Meglátásunk szerint még napjainkban is erőteljes törekvés van a kriminalisták részéről, hogy megszerezzék a „bizonyítékok királynőjét”, a beismerő vallomást. Annak ellenére teszik ezt általában a világ minden részén, hogy paradigmaváltás van a kriminalisztikában: a személyi forrású adatokkal, bizonyítékokkal szemben a XX. század második felében a természettudományra épülő krimináltechnikai módszerek, a megszólaltatott „néma tanúk” (nyomok, anyagmaradványok) léptek előtérbe. A XXI. századra újabb váltásként, immár második generációs bizonyítékként pedig a digitális adatok, információk kapnak hangsúlyt.

Ez a törekvés, ez a kihallgatói szubjektumot belülről is „szorító vágy” óhatatlanul és folyamatosan ott van a kihallgatások légkörében. Ezt csak fokozza, ha a pusztá felvilágosításon – hogy a beismerés nyomatékos enyhítő körülmény – túlmenően szuggesztiót, befolyásolást is alkalmaz a kriminalista a kihallgatott irányába.

A kutatások és tapasztalatok szerint épelméjű, normális személyiségű, nem bűnös embernél külön ráhatás, külső körülmények között nem találunk „beismerést”. Annál inkább nem, mert ahogyan a pszichológiában már megfogalmazták, a tettes esetében „*a beismerő vallomás megtétele tulajdonképpen irracionális viselkedés*”⁴².

A racionális tagadás csak okkal mehet át „irracionális beismerésbe” egy nem bűnösnél. Tekintsük át, melyek lehetnek az okai, motivációi ennek a cseppet sem könnyű lelki-cselekvési „pálfordulásnak”, amely azzal a veszéllyel jár, hogy később a bizonyítási teherből adódó kötelességből (már neki kell bizonyítania a változtatás okát, a korábbi megalapozatlan beismerés alapját, körülményeit) vesztesen jön ki és bűnösnek nyilvánítják! Ezek az okok a következők lehetnek:

- a kriminalista manipulatív magatartása;
- a terhelt személyiségvonása;

⁴² Lásd erről részletesebben: Csernyikné Póth Ágnes: A kihallgatás pszichológiája. In: Csernyikné Póth Ágnes – Fogarasi Mihály: Kriminálpszichológia. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2006, 189. o.

- a terhelt társadalmi helyzete;
- azon belül az alacsony intelligenciahányados⁴³;
- a (súlyos) stresszhelyzet⁴⁴;
- a gyenge pszichikai alkat;
- az esetleges pszichiátriai betegség⁴⁵;
- vagy éppen „egy tál lencse”⁴⁶;
- az alkoholos vagy drogos (bódult) állapot a kihallgatáskor;
- magára vállalás más helyett érzelmi vagy kényszer (fenyegetettség, félelmi stb.) okból⁴⁷.

A felsorolásból kitűnik egy másik csoportosítási lehetőség is az okok és motivációk körében. Éspedig:

- a személyben rejlő okok, mint például: túlérzékenység, életkor, értelmi károsodás, mentális betegségek, befolyásolhatóság, egyéb jellemvonások;
- és a külső körülmények, mint például: a bezártság érzése, az őrizetbe vétel „sokkoló” hatása, az előzetes letartóztatás mint „puhító”, akaratlajító eszköz alkalmazásának érzete (és valósága)⁴⁸, az elnyúló kihallgatás, az esetleges megalázás, hamis (vagy téves) terhelő bizonyítékokkal szembesülés.

Végül egy harmadik, pszichológiai szempontú csoportosítás szerint:

- Az önkéntes hamis beismerő vallomás egy önvádoló kijelentés, amely rendőrségi nyomás nélkül, akaratlagosan történik. Ennek számos oka lehet, pél-

43 Példaként említhetjük a négy általános iskolai osztályt végzett P. Dénesen kívül Earl Washington esetét, aki szinte minden bűncselekményt bevallott, amit egyáltalán felvetettek a kihallgatók. Valószínűleg ez összefüggésben lehetett a 69-es IQ-jával. Badó Attila – Bóka János: i. m. 85–95. o.

44 Elek Balázs: i. m. 95. o.

45 Az amerikai gyakorlatban feltehetően ilyen lehetett Robert Lee Miller esete, akit „látomászerű” vallomása alapján ítétek halálbüntetésre állítólagos tettéért. Mint utólag kiderült, a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatos „beismerő vallomására” leginkább a kihallgatást végző nyomozók vezették rá. Badó Attila – Bóka János: i. m. 51–60. o.

46 Különösen előzetes letartóztatásban levő személyeknél tapasztalható, hogy egy idő után már a legkisebb kedvezményért is (például egy plusz látogatófogadási lehetőségért) is „feladják” a küzdelmet, oly erős a vágy (a tartós hiány miatt) a „lencsére”. Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminallisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009, 371. o.

47 Az Innocence Project keretében végzett kutatások eredményeként a következő okokat határozták meg, amelyek közrejátszanak a hamis beismerő vallomások megtételében: kényszer, részegség, csökkent befogadóképesség, mentális károsodás, a jog nem tudása, erőszaktól való félelem, valós kár-, sérelemokozás, durva fenyegetés, a helyzet félreértése. <http://www.innocenceproject.org/understand/False-Confessions.php>

48 Herke Csongor kutatása alapján ismerjük, hogy az előzetes letartóztatás apokrif okai között szerepel a beismerés megszerzésének ez a speciális esete is, egyben helytelen kriminálaktikai eszköze. Herke Csongor: A letartóztatás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002, 114. o.

- dául: patológus szükséglet a hírnév és elismertség iránt, elmebetegség, nyomozási szálak összekuszálása, bűntársak eltitkolása, mentése.
- Kikényszerített beismerő vallomás, ha a terhelt a rendőri kihallgatás szélsőséges módszerei (kényszer, fenyegetés, „agymosás”, kifárasztás) következtében vall így.
 - Az elsajátított beismerő vallomások, amelyek a terhelt azon téves feltevéséből következnek, hogy elkövették a kérdéses bűncselekményt. A terhelt stresszhelyzetét, kimerültségét és bizonytalanságát kihasználva egy befolyásoló kihallgatással, félrevezetéssel elérhetik, hogy a kihallgatott fejében reménytelenül összekeveredjen az igazság és a hazugság, elsajátítsa a bűntudatot és felülírja a bűncselekmény el nem követésével kapcsolatos képét az agyában.⁴⁹

Az „első csapás” hibái

Az O. J. Simpson-ügynél az elsődleges, helyszíni hibák hosszú listája életszerűen prezentálja, milyen sokrétű a hibázás lehetősége és azt is, milyen súlyos, helyrehozhatatlan, korrigálhatatlan következményei lehetnek a kezdeti szakmai melléfogásoknak, a krimináltaktikai, -technikai és -metodikai szabályok, útmutatások megszegésének. És ez az állítás mindkét irányban igaznak tűnik, akár a terhelt javára, akár a terhére szólóan. A nyomok, anyagmaradványok helyszíni, házkutatási (lásd M. János esetében) rögzítésének, „tisztán tartásának” hibái, a megőrzési láncok (*chain of custody*) megsértése kihathat a végző döntéshozatalra is mindkét irányban (felmentés–bűnösítés). Egyetlen elvi megelőzési lehetőség van mindezen (fel nem sorolható, szinte végtelen számú) hiba kivédésére: a kriminalistának maradéktalanul be kell tartania a már világszerte jól kimunkált krimináltaktikai, -technikai, -metodikai ajánlásokat.

Téves kutyás szagazonosítás

Egy kevésbé „veszélyes” hibaforrást tárgyalunk, mivel sokkal inkább feldehítést orientáló, semmint perdöntő szerepe van a kutyás szagazonosításnak. Mégis úgy látjuk, hogy szerepe nem elhanyagolható, hiszen az Sz. testvérek részben emiatt töltöttek hat hónapot előzetes letartóztatásban. (Még ha nem voltak is végül felelősségre őket, általuk el nem követett tettért.)

⁴⁹ Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárársban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008, 90–95. o.

Nézzük, melyek lehetnek a szagazonosítási hibák forrásai (amelyek egyúttal magukban hordozzák a korrekciós, elkerülési válaszokat is)! Álláspontunk szerint a következőket jelölhetjük meg:

- A mai napig nem tudunk biztos ellenőrző vizsgálatokról, pontos és nagyszámú tesztekéről a kutya szagazonosítási hitelességéről (validitásáról) – nem vitatva, hogy szagérzékenysége kiváló, és alkalmas lehet a szagkiválasztásra, -azonosításra.
- Milyen mértékben? – kérdezhetjük az előző pont után, és az is kérdés, hogy az egyes kutyáknak milyen a megbízhatósági szintjük. Ezt ugyanis szintén mérni kellene, tudnunk kellene az egyes validitási értékeket. Sőt ezt folyamatosan ellenőrizni kellene, hiszen arról sincsenek megbízható kutatási adatok, hogy a kutyák életének melyik szakaszában milyen teljesítményre számíthatunk.
- Mindezen elvi kérdések után a konkrétumok között előfordulhat szagrögzítési, -tárolási hiba is (például vegyileg szennyezett helyről vagy használt textillal történik, nem steril üvegedényben őrzik).
- A szagazonosító kutya helytelen kiképzése (például szakszerű gyakorlások hiánya).
- A szagazonosítás hibás végrehajtása (a kutyavezető tudja a „célszag” helyét, és ez – például dicsérettel – befolyásolhatja a „biodetektívét”; a kutyának nincs egyértelmű azonosítási jelzése, így a kutyavezető vonja le a következtetést; nem az előírt területű helyiségben történik, vagy a szagmintákat egymástól nem az előírt távolságra helyezik el).

Perszeverantikus ragaszkodás a rossz verzióhoz

Meglátásunk szerint perszeverantikus (állhatatos ragaszkodás valamihez, módhoz, helyhez, időhöz, eszközhöz stb.) magatartás és gondolkodás a bűnelkövetőkkel szemben álló, bűnüldözést folytató kriminalisták (nyomozó hatóságok) oldalán is jelentkezik.⁵⁰ Mégpedig legfőképpen a felállított verziójához való, mondhatni makacs ragaszkodással, aminek veszélyét a K. Ede-féle móri ügy kellően példázza. A perszeverantikus veszély kétirányú lehet: egyrésztől ha a verzióban nincs benne a tettes, akkor holtpontra (*cold case*) jut a

⁵⁰ Itt jegyezzük meg, hogy ilyen jelenséget a védőügyvédek körében is észlelhetünk. Megfigyelésünk alapján úgy is fogalmazhatunk, hogy „mond meg a védődet, megmondom a védekezésed”. Jól érthetően egyes védőügyvédek csak egyetlen verzióban tudnak gondolkodni szinte egész pályafutásuk alatt. Például az ügyfelek szinte mindig a tagadást választják, és ehhez perszeverantikusan ragaszkodnak is az egész eljárás során, az „elmondásukhoz” kötött védőügyvédjükkel együtt.

nyomozás, és ha továbbra is konokul marad a verzió a régi kerékvágásban, akkor nem is lesz eredmény, nem lesz meg a bűn elkövetője, a felderítés csorbul. A másik irány justizmord „szagú”; ha továbbgördül az eljárás a rossz verzió alapján előállított, megterhelt személy ügyében, ha az eljárás többszakaszúsága sem hozza a kontrollt, akkor végzetesen téves marasztalás születhet.

Szembesítési hibák

Nem a végzetes hibák közé tartoznak, ezért is hagytuk a végére. Nem születik belőle justizmord, mégsem szolgálja a bűnüldözést, ha rosszul hajtják végre. Ellenkezőleg, a szakszerűen végrehajtottnál van esély a valóság feltárására, nem véletlenül nevezik a szembesítést „igazságkereső” módszernek is.

A leggyakrabban elkövetett szembesítési hibák felsorolása a tanulságok levonása és a megelőzésük érdekében is fontos. Kutatásunk szerint ezek a következők:⁵¹

- A szembesítést végző nem készül fel, elmarad a megtervezés, hiányzik az alapos személy- és ügyismeret.
- Taktikailag túl korai vagy már elkésett az időzítése.
- Felismertetés helyett végzik el.
- A szembesítendőket ugyanazon a helyiségben várakoztatják a szembesítés előtt.
- A szembesülő a szemébe mondja még a rokonsági, ismerősi, egymás közötti viszony fokot is.
- A végrehajtásért felelő hatósági személy ismerteti a vallomás(ok) lényegét, nem a szembesítettek vallanak a másik szemébe.
- Lényegtelen, „irreleváns” kérdésekre folyik a szembesítés, illetve a kérdések érthetetlenül bonyolultak, homályosak.
- A vallomások sematikus ismétlése és azok jegyzőkönyvezése folyik érdemi aktus nélkül.
- Nem történik meg a szemkontaktus, a szemébe mondás.
- A szembesítettek a nyomozóknak vallanak, nem egymásnak, nem egymásra nézve.
- Kettőnél több személyt szembesítenek egyidejűleg.
- Tényleges ellentmondás nélkül is szembesítést tartanak.
- Hallomástánút szembesítenek ténytudóval.

⁵¹ További részletek olvashatók még a témában Fenyvesi Csaba: A szembesítés. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002.

- Nem biztosan állító („nem tudom biztosan, lehet, hogy így-úgy volt”) vallomást tevőt szembesítenek ténytudóval.
- A cselekménykor súlyos itasságából eredő (megalapozottnak tűnő) emlékezetkiesésre hivatkozó személyt szembesítenek ténytudókkal.
- A nyomozó blöfföt⁵² vet be a szembesítés közben.
- A szembesítést végző határozatlan, türelmetlen, durva, megalázó, fenyegető, goromba, nyers, szarkasztikus hangnemet használó, erőteljesen elfogult (stb.), nem kompetens, és ez érezhető is.
- Féldoldalú szembesítést tartanak, amikor a terhelt (akár előzetesen már) megtagadta a vallomástételt.
- Zárt láncú videohálózaton keresztül történik a személyek között a szembesítés.
- A terhelt számára eddig ismeretlen adatokat, bizonyítékokat tárnak fel és adnak át (cserébe semmit nem kapva) a szembesítéskor.
- A szembesítés személyeskedő, durva vitává válik, amely akár tettelességbe is torkollik.
- A szembesítéskor nem ügyelnek a személyi és tárgyi biztonságra.
- Folyamatosan fenyegető, szidalmazó, presszionáló, „belebeszélő” magatartást tanúsító szembesítőnél, esetleg védőnél, tanú ügyvédjénél a nyomozó nem szakítja meg, nem állítja le a szembesítést, illetve kiengedi kezéből az irányítást.
- Csak a gépelésre koncentrálnak a személy „vezeti” a szembesítést (valójában nem vezeti).
- A szembesítettek végig állnak.
- A hatósági végrehajtás lélektelen, sematikus, rutinszerű, a nyomozó előre céloz rá, hogy semmi értelme sincs.
- A végrehajtáson semmiféle feszültség, „atmoszféra” nem alakul ki.
- Hatósági prekoncepciónak megfelelő, torz (hibás, hiányos) jegyzőkönyvvezés.
- A vallomásváltoztatás után nem történik meg azonnal a folytatólagos kihallgatás vagy helyszínelés (helyszíni kihallgatás).
- Végül az már nyomozástaktikai hiba, hogy elmarad (elhagyják) a szembesítést ott, ahol kellene és lehetne tartani (nincs kizáró ellenérv, és eredménytelenség).

⁵² Itt a „blöff” elnevezésen az akarati szabadságot befolyásoló – nem engedett és nem javallott – megtévesztési kísérletet értjük. Lásd erről részletesebben Szijártó Eszter: A krimináltaktikai blöff. Belügyi Szemle, 2013/5., 48–64. o.

Miután a felismerésre bemutatás az első helyen áll a „veszélylistán”, nem haszontalan megfogalmazni a „veszélytelen” szembesítéstől való elhatárolását. Annál is inkább, mert az iménti felsorolás harmadik francia bekezdésében utalunk arra, hogy a gyakorlatban többen összekeverik a két nyomozási metódust.

Tehát összehasonlítva a felismerésre bemutatást és a szembesítést, elmondhatjuk, hogy:

- Mindkettőben szembeállítás van, azonban gyakorta a felismerő védelme érdekében már csak francia- (egyirányúan átlátható, „detektív-”) tükrön keresztül történik ez. Céljukban és taktikájukban is eltérések vannak, hiszen itt a személyazonosítás és nem a vallomás-ellenőrzés áll a középpontban.
- A felismertetés lehet titkos (rejtett, leplezett) is, a szembesítés sohasem. Az csak nyílt lehet, akár a nyomozási, akár a tárgyalási szakban. A felismerő vonakodása, ellenállása esetén is végrehajtható, kikényszeríthető (legrosszabb esetben fénykép segítségével), míg a szembesítést nem lehet, illetve nem szabad a szembesülő akarata ellenére végrehajtani.
- A felismerésnél a múltban rögzült személyképet, emlékképet kell összehasonlítani a felismerő elé táruló valós személyekkel, míg a szembesítésnél fel kell idézni az emlékképeket, azokat aktivizálni (reprodukálni) és közvetíteni is kell.
- Mindíg több személyt mutatunk be a felismerőnek, szembesítésnél pedig mindig csak egy személy ül vele szemben. Az előbbit többes vagy választásos, az utóbbit egyéni konfrontációnak is nevezhetjük.
- Ha a felismerésre bemutatásnál hibázik a felismerő, annak végzetes következményei lehetnek, szinte korrigálhatatlan az eljárásban. A tapasztalatok és kutatások szerint a későbbiekben erőteljesen ragaszkodnak a felismerők a hibás döntésükhöz, ami sok esetben – látható az említett ügyekben is – justizmordhoz vezetett, vezethet. Az első felismerést (és ebbe beleértendő az előzetes fényképfelmutatás is) követő minden további megismételt felismerés híján van minden bizonyítási értéknek. Ezzel szemben a szembesítésnél ilyen eredményű, súlyú hiba és tévedés nem igazán fordulhat elő, ezzel nem azt állítjuk, hogy egy esetlegesen téves, hazug vallomásnak nem lehet káros, tévútra vivő hatása. Ám a bizonyító erő jóval kisebb!
- A felismerésre bemutatás jóval nagyobb, alaposabb előkészületeket kíván, mint a szembesítés, továbbá megismételhetetlen is. Ezen felül gyakran helyhez, szituációhoz kötődő, ami nem követelmény a szembesítésnél. Sőt kifejezetten hátrányos lehet, ha nem az erre a célra alkalmas, erre készített kihallgatóhelyiségben történik (például bv. intézetben, kórházban).

- A felismerésnél fontos, hogy a felismerendő személy(ek) eredeti, bűncselekménykori állapotának megfelelően jelenjen meg, vegyen részt az eljárásban, mert minden változás, változtatás (haj-, szakáll-, bajuszviselet stb.) megnehezíti, néha ellehetetleníti a cselekményt. A szembeállításnál ilyen követelmény nincs, a személy fizikai, külső változása nem befolyásolja a szemkontaktust.
- Az is fontos elvi tétel, hogy nem helyettesíthetők egymással, azaz nem lehet szembeállítás keretében felismerést tartani, és felismerés keretében nem lehet szembeállítás tartani. Időrendiségük is jelzi a különbséget, mert tilos szembeállítás után felismerésre bemutatást tartani, ám felismerésre bemutatás után engedett a szembeállítás.
- A felismerésre bemutatásnál előfordulhat spontán forma is. A leggyakoribb eset, amikor körözési kép alapján ismernek fel keresett elkövetőket az utcai forgatagban a járőkelők, ám olyan is előfordult, hogy bírósági vagy rendőrségi folyosón véletlenül arra haladó személyben ismertek fel korábbi tettest. Spontán szembeállításról, tudatosság nélküli szemébe mondásról nemigen beszélhetünk.
- A felismerési eljárás hangtalan, nincs kölcsönös párbeszéd, vita, személyes konfliktus, a szembeállítás pedig „hangos”, kimondó. Ez még akkor is igaz, amikor siketnéma személyt szembeállítunk jeltolmács segítségével, akkor ugyanis a tolmács a szembeállító „hangja”. Néma szembeállítás nem létezik. Felismertetésen pedig legfeljebb a felismerő nyilatkozata – jegyzőkönyv számára tett kijelentése – jelenik meg hangként, ám nem a felismerendő körében, nem azok előtt, nem velük konfrontálódva. Vak felismerő és felismertett személy lehet, mivel létezik hangfelismerés is, de a szembeállításnál a vak személyt nem javasoljuk fő szabályként. Valódi szemébe mondás és nézés híján ugyanis a pszichológiai alap is kiesik, nézetünk szerint, ám kivételes esetben felvetődhet a szánalom érzése mint „igazságlendítő” erő kihasználása.
- A szembeállításnál mindig van előzetesen két ellentmondó vallomás, a felismerésnek ez nem előfeltétele. Lehet, hogy csak egy tanúvallomásunk van, és most keressük a lehetséges terheltet, aki majd nyilatkozhat utólag, ha szükség van rá, illetve ha vallani kíván.

Sommázat, következtetések

Mindezek alapján, mintegy a tanulmány összegzéséeként összeállíthatjuk a leggyakoribb magyar justizmordok okait is. Még ha százalékokat (pontos

arányokat) nem tudunk is, mivel ahhoz egy külön (nagyobb merítésű) vizsgálat, kutatás lenne szükséges. Becslésünk szerint nagyjából olyan arányban foglalnak helyet az egyes veszélyokok⁵³, mint az angolszász országokban (Angliában, Ausztráliában, az Egyesült Államokban), ahol állam (kormány) által támogatott bizottságok, vizsgálati szakemberek tekintették át részben lakossági bejelentések, részben saját kezdeményezésük alapján a kritikus, kétséges ügyek aktáit, és kezdeményeztek többször új eljárást (*retrial*), felülvizsgálatot.⁵⁴ A felsorolt és kiragadott e fejezetbeli esetek, illetve a már korábbi fejezetekben megjelölt problémás ügyek megengedik azonban azt a következtetést, hogy lényeges eltérés – a hiányzó koholást leszámítva – nincs az okhálózatunkban, az hasonló (majdhogynem megegyezik) az angolszász felmérésekben találhatóakkal. Ebből következően a már kifejtett megelőzési, elkerülési lehetőségek és eszközök is hasonlóak a magyar viszonyok között is.

Mindezek után, meglátásunk szerint, a következő konkrét okokat jelölhetjük meg mint hazai justizmord-veszélyforrásokat:

- téves felismerésre bemutatás mint leggyakoribb és „legveszélyesebb” „Achilles-sarok” (Sz. testvérek, K. János, K. Ede);
- ezzel is szinkronban a tanúk tévedései (K. János, M. János, K. Ede);
- a hamis beismerő vallomás (K. János, P. Dénes, V. László);
- nyomozó hatósági hibák az első csapásnál (helyszíni szemlén, forrányomos intézkedéseknél, kutatásnál) (M. János-ügy kutatási hibái, K. Ede-ügy felületes igazoltatás)⁵⁵;
- megőrzési lánc (*chain of custody*) megsértése (R. Jozef)⁵⁶;

53 Azzal, hogy ellentétben az amerikaival, a magyar gyakorlatban nem tapasztaltunk „koholást”, mindazonáltal egyes esetekben felmerültek a hivatkozott „közvetett okok”, így a közvélemény nyomása (K. Ede), a terhelt kisebbségi csoporthoz való tartozása (P. Dénes), a nyomozó hatóságok elfogultsága, perszeveranciája (például K. Ede).

54 Lásd erről az Innocent Projectet, illetve: Stephen P. Savage – Sam Poyser – John Grieve: Putting wrongs to right: Campaigns against miscarriage of justice. *Criminology and Criminal Justice*, vol. 7, no. 1, 2007, pp. 83–105.; Hannah Quirk: Identifying miscarriages of justice. Why innocence in the UK is not the answer. *Modern Law Review*, vo. 70, no. 5, 2007, pp. 759–777. Egyes sejtések (becslések) szerint az Egyesült Államokban a bebörtönzöttek kettő-öt százalékáa nem büntösként tölti a büntetését.

55 Gárdonyi Gergely is megfogalmaz egy gyakori helyszínszemle-hibát: „Sokszor előforduló hiba a gyakorlatban az, ha egy helyiségben vagy annak egy részében – ellentétben a többi helyiséggel – nincs kutatási nyom, akkor a szemlebizottság vélelmezi – sőt alkalmanként le is írja –, hogy az elkövető az adott helyen nem járt. Ez súlyos szakmai hiba. Azért mert egy adott helyen nincs látható kutatási nyom, nem jelenthető ki, hogy az elkövető abban a helyiségben vagy annak egy részében nem járt. Ezt a vélelmet a dinamikus szakaszban nyomkutatással meg kell erősíteni, vagy ki kell zárni.” Gárdonyi Gergely: A gondolati rekonstrukció korlátai. *Belügyi Szemle*, 2013/10.

56 A R. Jozef szlovák állampolgár által S. Zoltán sérelmére 1997-ben elkövetett robbantásos emberölési kísérleti ügyben ujjnyomtörödéket rögzítettek a fel nem robbant bombaszerkezet belsejében, ám ezt

- perszeverancia (K. Ede,);
- szagazonosítási hiba (P. Dénes, Sz. testvérek, V. László);
- szakvéleményhiba (például írásszakértői)⁵⁷;
- informátorhiba (K. Ede ügyében K. Attilaé)⁵⁸;
- kényszerintézkedések rosszul értelmezett taktikai alkalmazása⁵⁹;
- titkos nyomozási eszköz jogi kereteinek megsértése (kizárt bizonyítékká válik);
- védői tevékenység gyengesége (P. Dénes)⁶⁰;
- szembesítés (saját kutatásunk alapján számtalan hibával, sok ügyben, az előbbieken részletezve).

Végül megjegyezzük, hogy az angolszász államokban meglepően nagy számban bukkannak fel még napjainkban is – utólag másként értékelt – jus-

csak két év után azonosították. Utólag azonban nem volt rekonstruálható, hogy ki és milyen eljárással rögzítette a nyomot, annak mi volt az útja. Hiányos volt a fotózása is, a robbanóanyagot indokolatlanul megsemmisítették a mintavétel után, a gyújtószerkezetet, távirányítót pedig nem őrizték meg gondosan. Ismeretlen módon került ki a bűnelkövető egy tűzserzéshez, aki végül a tárgyaláson felmutatta, de az útját senki nem tudta igazolni. Az emberölés kísérletében jogerős felmentő ítélet született 2013-ban. Csak robbanóanyaggal való visszaélés miatt vonták felelősségre.

57 Az 1961-es szegedi ötös emberölésben a tettes „Itt jártam” szövegű kéziratot hagyott a helyszínen, amelyet két tapasztalt igazságügyi szakértő – egymástól teljesen függetlenül – is azonosított Zs. M. gyanúsított kézírásával. Még idejében derült ki (Vargha László mint a harmadik írásszakértő véleménye alapján), hogy ezek tévesek, az iratot is és a bűncselekményt is V. Gyula hagyta maga után. Lásd Katona Géza: i. m. 186. o.

58 A móri nyomozás korai szakaszában jelentkezett már K. Attila önkéntes informátor, és mint tanú terhelő vallomást tett K. Ede ellen. A későbbiekben a huszonötmillió forintos nyomravezetői díjat is megkapta az információért. 2007-ben fény derült a vallomása hamisságára, azóta ismeretlen helyen tartózkodik a nyomravezetői díjjal együtt.

59 E körben Elek Balázs kutatását, Hack Péter tanulmányát, illetve a magunk tapasztalatát hozzuk érveként. „Újra meg újra fel kell tenni azonban a kérdést, hogy elfogadható-e a személyes szabadság korlátozása nyomozástechnikai célból.” Elek Balázs kérdésére a válasza: nem. Elek Balázs (2008) i. m. 94. o.; A hajdúsági idősebb és ifjabb B. Ferenc és fia ellen, végül felmentéssel végződött eljárásban hat évben keresztül voltak a mindvégig tagadó terheltek előzetes letartóztatásban – emeli ki Hack Péter a megalapozatlan kényszerintézkedések ügyét. Hack Péter: i. m. 36. o.; végül: az egyik dunántúli vállalat mérnökét mintegy a nyomozási verzió „nyomatékként” előzetes letartóztatásba helyezték család gyantájával 2011-ben, azonban három hónap után szabadította az ügyészség, két év után pedig megszüntette a nyomozást a végig következetesen és részletesen védekező terhelttel szemben, arra hivatkozással, hogy a bűncselekményt nem a terhelte követte el.

60 P. Dénes ügyében (a terhelten túlmenően) a kirendelt védője sem fellebbezett az elsőfokú marasztaló határozat ellen. Ami szintén azt mutatja, amit a saját kutatási eredményünk, hogy az ügyek jelentős részében nem beszélhetünk az európai standard (EctHR) szerint megkövetelt „hatékony” védelemről. Lásd erről részletesen: Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002, 115–140., 177–231. o.

tizmordok. A magyar „latens” justizmordokra nincsenek megbízható adatok, lévén hogy nincs is olyan apparátus, szervezet, amely tudatosan dolgozna azon, hogy a „csontvázak kiessenek a szekrényből”, hogy kiderüljenek régi hibák. A hevesi, móri, tolnai esetek azt mutatják, hogy a terhelteknek (és az igazságszolgáltatásnak, a kriminalistáknak) a „legnagyobb rendőr, a véletlen” segített be, és derültek ki a más elkövetők. Ami pedig azt sugallja, sejteti, hogy előfordulhat: a „besegítő véletlen” hiányában lehetnek még nem bünyösként elítéltek a magyar viszonyok között is. Az eddig feltárt esetekből ezt nem állíthatjuk bizonyosan, és azt sem, hogy tendenciájában növekedés lenne tapasztalható. Ám mindannyian tudjuk, hogy ezekből az esetekből egy is sok, és a kriminalisták (jogalkalmazók) örök felelőssége, hogy ne járuljanak hozzá a számuk növekedéséhez.

IBOLYA TIBOR

Elfelejtett kriminalisták:

dr. Gábor Béla,

a daktiloszkópia első magyar szakértője

Az ujj- és tenyérmotatok bűnügyi célú felhasználásával foglalkozó daktiloszkópia hazai bemutatását célzó kriminalisztikai profilú művek vagy akár népszerűsítő cikkek szinte bizonyosan és visszatérően tartalmazznak két nevet. Az egyik *dr. Pekáry Ferenc* rendőrfőkapitány-helyettesé, aki a daktiloszkópia tudományát 1902-ben Londonból hazahozta, a másik egy földrajzi név, Dános, ahol 1907-ben egy borzalmas négyes rablógyilkosság történt, amelynek vándorcigány elkövetőit az akkor már a budapesti rendőrkapitányságon alkalmazott daktiloszkópiának (is) köszönhetően sikerült felelősségre vonni.

Volt azonban valaki, akinek a neve a nagyközönség számára ismeretlen, és sajnos a kriminalisztika művelőinek többsége előtt is feledésbe merült, pedig az előbbi két nevet az ő munkássága köti össze. *Dr. Gábor Béla* volt az, aki a Pekáry által „felfedezett”¹ daktiloszkópiát Magyarországra adaptálta, elméleti munkáiban a szakma és a laikus közönség számára is sikeresen bemutatta, majd gyakorlati formába öntötte, és a daktiloszkópia első törvényszéki szakértőjeként többek között a dánosi bűnügyben adott szakértői véleményével hozzájárult ahhoz, hogy azt a bíróság vitathatatlanul a bizonyítékok közé emelhesse.

Hogyan is történt mindez?

A történet eleje, a daktiloszkópia Magyarországra kerülése aránylag jól ismert. A XIX. század utolsó harmadának legfontosabb kriminalisztikai megoldást váró problémája a bűnözők által használt álnevek miatt a személyazonosítás volt, éppen ezért a kriminalisták egy megbízhatóan működő személyazonosítási rendszer megalkotását tartották elsődleges feladatuknak. Ennek a jegyében született a kezdetben komoly eredményekkel kecsegtető Bertillon-féle antropomorfia (*bertillonage*), majd nem sokkal később a megnyugtató megoldást felmutatni tudó daktiloszkópia.

¹ Egy korábbi munkámban már megkérdőjeleztem azt, hogy dr. Pekáry Ferenc Londonban „csodálkozott rá” a daktiloszkópiára, hiszen az igen művelt és tájékozott rendőrtiszt arról korábban már akár magyarul is olvasható. Lásd Ibolya Tibor: Az első magyar kriminalisztikai tankönyv és szerzője. *Ügyészek Lapja*, 2012/2.

Az *Alphonse Bertillon* (1853–1914) francia kriminalista² által kidolgozott és ezért róla elnevezett személyazonosítási módszer alapja annak felismerése volt, hogy az ember csontváza húszéves kora után alig változik, és a méreteit jellemző aránykombinációk egyedi sajátosságok. Ennek alapján dolgozta ki mérési módszerét, amely az emberi test tizenegy változtathatatlan és könnyen mérhető sajátosságán (például a testmagasság, a fej hosszúsága, szélessége, a kiterjesztett karok hossza stb.) és hétfajta szemszínén alapult. A módszert a párizsi rendőrség 1882-ben vezette be, de aránylag hamar kiderültek a rendszer hátrányai: drága volt, és az adatok gyűltével egyre nehezebbé és megbízhatatlanabbá vált a használata. Ennek ellenére a budapesti rendőrkapitányság is tervezte a bevezetését olyannyira, hogy *dr. H. Arányi Taksony* le is fordította Alphonse Bertillon témával foglalkozó könyveit, sőt a bünyügyi osztály vezetőjével felkeresték Bertillont Párizsban, hogy a módszer budapesti bevezetéséről tárgyaljanak. *Rudnay Béla* budapesti főkapitány utasítására *Gárdonyi Viktor* detektív el is végezte a párizsi Bertillon-iskolát, úgy volt, hogy ő lesz a vezetője a felállítandó új ügyosztálynak.³

Pekáry Ferenc még kerületi rendőrkapitányként 1902. június 24. és július 2. között Londonban töltötte szabadságát rokonánál, *dr. Duka Tivadarnál*⁴, aki nyugalmazott katonaoorvosként állandóan a brit fővárosban élt, és ő kalauzolta és mutatta be a londoni rendőrségen is a magyar vendéget. Hazaérkezése után írta meg Pekáry azt a jelentést, amely alapja lett a daktiloszkópia hazai tanulmányozásának. Az eredeti példánya elveszett, azonban *dr. Dorning Henrik* főkapitány-helyettes, aki Pekáry „pártfogoltja” volt, 1934-ben írt cikkében⁵ azt állította, hogy Pekáry hagyatékából hozzá került a jelentés eredeti fogalmazványja, amelynek a bünyügyi nyilvántartásról szóló része a következőket tartalmazta: „*A nyomozó osztály három főnökének egyikétől Percy Neame úrtól vettem a következő felvilágosítást: A rovtomultú egyének nyilvántartására a londoni rendőrség is a Bertillon-féle rendszer szerinti nyilvántartást alkalmazta, azonban a Bertillon-rendszerrel egy év óta telje-*

² Bertillon „kriminalisztikai polihisztor” volt. A személyazonosításon kívül jelentős érdemei vannak a kriminalisztikai fényképezés, különösen a helyszíni fényképek elkészítése vonatkozásában, de írásvizsgálattal is foglalkozott. Ez utóbbit kevés sikerrel; a németek javára végzett kémkedéssel vádolt Dreyfus kapitány ügyében utóbb tévesnek bizonyult írászakértői véleményét adott.

³ Harmincéves a magyar daktiloszkópia. *A Magyar Detektív*, 1932/13.

⁴ Duka Tivadar (1825–1908) 1848–49-es honvédtiszt, Görgey Artúr hadsegédje, neves Kelet-kutató, Kőrösi Csoma Sándor munkásságának kutatója és első életrajzírója volt, neki, illetve önzetlenségének köszönheti egyebek között az MTA a Kőrösi Csoma-gyűjteményét.

<http://www.matud.iif.hu/2010/01/05.htm> ; <http://terebeess.hu/keletkultinfo/lexikon/duka.html>

⁵ Dorning Henrik: A magyar daktiloszkópia ősapja. *A Magyar Detektív*, 1934/10.

sen és végleg felhagyott, mert azt nagyon komplikáltak, drágának és mégis nem egészen megbízhatónak találta. Ehelyett egy másik rendszert alkalmaznak, amely egyszerűbb, olcsóbb, sokkal inkább megbízható és sikeresebb. Az új rendszer szerint mérés tárgyát kizárólag csakis a 10 kézujjnak lenyomata képezi. Az új rendszert az angolok Kelet-Indiából vették át, ahol a végrendeletek és okiratok hamisításai napirenden lévén, Kelet-Indiának külön törvényhozása már régebben törvény által kötelezte a végrendeleti és más tanúkat, hogy aláírásaik mellé jobbkezüik hüvelykujjának lenyomatát is helyezze rá. Ebből fejlődött ki a jelenleg Angliában használatban lévő és tudományos alapon kidolgozott nyilvántartási rendszer. Az új rendszer megértésére beszeriztem az angolok által használt E.R.Henry C.S.J. londoni nyugalmazott rendőrfőnökhelyettes által szerkesztett »Classification and Uses of Fingerprints« c. munkát. Beszeriztem továbbá az ujjlenyomatoknál a londoni rendőrség által használt blankettákat, a nyomdászentát, a tentának valamely tetszőszerinti fémlapon (réz vagy bádog) szétmázolására alkalmas eszközt, valamint a lenyomat leolvasásához a londoni rendőrség által használt nagyítóüveg egy példányát. A nyomozó osztály főnöke nekem azt mondta, hogy a londoni rendőrség ezzel a rendszerrel sokkal több eredményre jutott, mint a Bertillon rendszerrel. Az új rendszerű nyilvántartás az arcképanyilvántartásnál is annyiban jobb, amennyiben előbbinél az arcvonások az idő folyamán változnak, ellenben az utóbbinál a kézujjak bőrrecéinek alakja, száma, növése, egymáshoz viszonya és elhelyezkedése a csecsemőkortól az aggkorig nem változik. Az új rendszer pontos elsajátításához mindenképp szükséges a fentemlített »Classification stb.« című munka pontos betanulása és azután egy-két havi gyakorlat, egyébként a szisztéma bevezetése könnyű, azt mindenki megtanulhatja és az ujjnyomatlapok rendszeres osztályozására is megvan már kialakult gyakorlat.”

Rudnay Béla főkapitány érdeme, hogy az úti jelentés elolvasása után megértette a daktiloszkópia jelentőségét a személyazonosításban, és elrendelte annak tanulmányozását. Henry könyvét – amelyet azóta is a daktiloszkópia klasszikus műveként tartanak számon – H. Arányi Taksony fordította le, majd ennek alapján kezdődött meg a gyakorlati tapasztalatok gyűjtése és a daktiloszkópia bevezetése a budapesti rendőrkapitányságon 1904-től. Ebben a munkába kapcsolódott be segédfogalmazóként és ekkor már a kapitányság bünyügyi nyilvántartásának vezetőjeként Gábor Béla. Célja a daktiloszkópia megismertetése és a hazai gyakorlatba történő átültetése volt. Az ő érdeme a daktiloszkópia elméletének és főleg gyakorlatának Magyarországra történő adaptálása.

Gábor Béla Hollefreund Béla néven 1873. november 28-án született Budapesten, apja Hollefreund Hermann Rudolf, anyja Hollefreund Hermann-né született zaskáli Boczkó Amália. Édesapja 1852-ben, huszonnyolc évesen a nyugat-poroszországi Havelbergből költözött Magyarországra, a család Pécelen lakott. Gábor Béla rendőrségi pályafutását a jogi egyetem elvégzése után, még eredeti családi nevén 1897 áprilisában kezdte meg rendőrségi gyakoronkként. Rövid kerületi szolgálat után a budapesti rendőr-főkapitányság elnöki osztályához került írnoknak, majd 1901 elején az ekkor már magyarosított nevű fiatal rendőrtisztviselőt áthelyezték a büntügyi osztályra. 1902-ben ugyanitt segédfogalmazó. Pályatársa és barátja, a szintén jó nevű kriminalista Dorning Henrik róla írt nekrológja szerint „*karcsú, szinte vékonypéznű de eleven, csinos fiatalember volt, eszes, szorgalmas, kitűnő munkaerő*”⁶.

1905. február 25-én a Magyar Jogász Egylet teljes ülésén előadást tartott *A dactyloscopia rendszere* címmel, ezt később nyomtatásban is kiadták. Az előadást *Vámbéry Ruzstem* vezette fel, és Rudnay Béla rendőrfőkapitány is hozzászólt. Felszólalásában név szerint elismeréssel szólt azokról a tisztviselőkről, akik a daktiloszkópia körül „*évek óta ügyködtek*”, de Pekáry Ferenc nevét érdekes módon meg sem említette. Az előadás megtartása idején egyébként már nyomdában lehetett a gyűlő tapasztalatok alapján H. Arányi Taksony rendőrségi tanácsossal közösen megírt és kiadott, már teljes egészében a magyar gyakorlatra épült daktiloszkópiai szakkönyve, amelynek megjelenéséről 1905 márciusában több újság is beszámolt.⁷ A száznyolcvanhét ábrát felvonultató első hazai daktiloszkópiai szakkönyv elsődlegesen a bűnüldöző és igazságügyi hatóságok tagjainak íródott, nemsokára azonban egy rövidebb, úgynevezett népszerűsítő kiadásban is megjelent. Az ekkor még csak helyi jelleggel működő büntügyi nyilvántartás máris gazdag anyagához hozzájárult az is, hogy az oda ellátogató vidéki ügyészségek munkatársai felajánlották, hogy egyes fogházak fogvatartottjairól ujjlenyomatot vesznek és beküldik a budapesti nyilvántartóba. 1906-ban pedig már központilag rendelték el, hogy az összes királyi ügyészségnél lennie kell az ujjlenyomat levételéhez értő személynek, és gyakorlati kiképzésüket a budapesti rendőrfőkapitány feladatává tették. *Boda Dezső* rendőrfőkapitány a feladat elvégzésével természetesen a nyilvántartó három tisztviselőjét – köztük Gábor Bélát – bízta meg. Gábor Béla és kollégái abban az évben végiglátogatták az ország összes ügyészségét, mintegy kétszáz napot utazva, és mindenhol több alkalmazottat is kiképeztek az ujjlenyomatlevé-

⁶ Dorning Henrik: Gábor Béla 1879–1939. Magyar Rendőr, 1939, 77. o.

⁷ Például Vasárnapi Újság, 1905. március 5.

tel alapvető technikai fogásaira, ezzel is megalapozva a később létrejövő országos nyilvántartónak beküldeni rendelt ujjlenyomatlapok szakszerűségét.⁸

Ekkoriban derült ki az is, hogy Gábor Bélát nem csak a szigorúan vett szakma érdekli, 1906-ban szerkesztőként feltűnik a neve a könnyed hangvételű *Csibész históriák* alcímű kiadványon, amely eredeti címe szerint almanach, tehát évkönyv, de nem tudni több kiadásáról.⁹ A kiadvány az abban megjelenő tolvajnyelvi „szótár” miatt szerepel a magyar szlengkutatás forrásai között is. Folyamatosan tartott továbbra is előadásokat a daktiloszkópiáról a szakmai közönség számára, például az eredetileg akkor nemrég átadott bűnügyi múzeum megtekintése miatt a budapesti rendőrkapitányságra látogató *Panajott Sándor* tábornok, a csendőrség felügyelője és más magas rangú csendőrparancsnok előtt 1907. január 19-én, ezen jelen volt Boda Dezső budapesti rendőrfőkapitány és Pekáry Ferenc főkapitány-helyettes is.¹⁰

Gábor Béla már a dánosi rablóiügy előtt eljárt daktiloszkópiai szakértőként a csíkszeredai és a budapesti büntető törvényszék előtt, ezt meggyőző módon bizonyítják a *Csendőrségi Lapok* és a *Közbiztonság* című szakfolyóiratok érdekes egybeeséssel egyaránt *A daktyloszkopia diadala* címen a két esetről megjelent és Gábor Béla nevét is tartalmazó hírei. A *Csendőrségi Lapok* arról számolt be, hogy a csíkszeredai törvényszék esküdtbíróháza csupán a rögzített ujjlenyomat és „*dr. Gábor Béla rendőrfogalmazó, a fővárosi államrendőrség nyilvántartási osztályának vezetője*” szakértői véleménye alapján ítélte el egy férfit, akinek ujjlenyomatát megtalálták egy papíron, amelybe korábban a bűntény során eltűnt pénz volt becsomagolva.¹¹

A *Közbiztonság* híre szerint 1907 decemberében Budapesten betörték báró *Aczél Elemér* Hermina úti palotájába és onnan kétezer korona ingóságot tulajdonítottak el. A helyszínen egy rézrúdon sikerült két használható ujjlenyomatot rögzíteni, amelynek eredményeképpen „*a budapesti államrendőrség tudós daktiloszkópusa dr. Gábor Béla megállapította, hogy a tettes Bányász Nándor rovott múltú urasági inas*”. Az ügyben 1908. április 25-én tartott főtárgyaláson az addig folyamatosan tagadó, egyébként az ausztriai Grazban elfogott és onnan hazahozott vádlott az ujjnyomszakértői vélemény hatására beismerő vallomást tett, ez azonban a bíróságot nem nagyon hatotta meg, mert hat év fegyházra ítélték.¹²

⁸ Baksa János (szerk.): Rendőrségi almanach 1923. A Rend kiadása, Budapest, 1923, 101. o.

⁹ Gábor Béla – Nagy Károly (szerk.): Rendőr-almanach 1906. (Csibész históriák). Orsz. Közp. Közsegi ny., Budapest, 1906

¹⁰ Csendőrségi Lapok, 1907. január 27.

¹¹ Csendőrségi Lapok, 1908. március 8.

¹² Közbiztonság, 1908. május 3.

Gábor Béla előbbi ügyekben adott daktiloszkópai szakvéleménye tehát még a dánosi négyes rablógyilkosság tárgyalásán előadott szakvéleménye előtt hangzott el. Az ő életére, szakmai pályafutására és a magyar kriminalisztika történetére egyaránt alapvető hatással bíró dánosi bűntény 1907. július 19-én este történt: vándorcigányok bestiális módon meggyilkolták *Szarvas István* csárdatulajdonost, a feleségét, *Szarvas Istvánnét*, nevelt lányukat, a 17 éves *Macejkó Teréziát*, akit a meggyilkolása előtt megerősszakoltak, illetve egy odatévedő kocsiszt, *Tabányi Pált*, majd felgyújtották a csárdát. Az ügyben 1907. július 21-én megejtett helyszíni szemle során az ivó egyik asztalán két borosüveget, három borospoharat és két spricceres poharat találtak, közülük az egyik poháron ujjlenyomatot véltek felfedezni. A helyszíniszemle-bizottság tagja, *Publik Ernő* alügyész július 23-án megjelenő nyilatkozata szerint a poharakat gondosan becsomagolva még aznap eljuttatta a rendőrségre.¹³ Ehhez képest július 26-án még olyan hírek láttak napvilágot – a *Hírcsarnok* című könyvmatosra¹⁴ hivatkozva –, amelyek szerint a rendőrség nehezményezte, hogy nem kaptak hivatalos értesítést a csendőrségtől a nyomozást illetően, továbbá az ujjlenyomatok még nem érkeztek meg a rendőrséghez. Az információt magának Gábor Bélának tulajdonították, aki állítólag azt mondta, hogy „*eddig még nem érkeztek meg az említett poharak, amelyen most már ennyi idő múltán daktiloszkópai vizsgálat nem is sikerülne. Kétségtelen tény pedig, hogy ennek a vizsgálatnak nagyon jelentős szerepe lett volna a nyomozás során.*”¹⁵

Pekáry Ferenc budapesti rendőrfőkapitány-helyettes másnap fontosnak tartotta hivatalos sajtónyilatkozatban cáfolni a könyvmatos híreit a csendőrség és a rendőrség közötti ellentétekről, az ujjlenyomatokkal kapcsolatban azonban semmilyen nyilatkozatot nem tett. Érdekes módon aznapi sajtóhír szerint az ujjlenyomatos üvegek pénteken – 1907. július 27-én – „végre” megérkeztek a kapitányságra, és négy olyan ujjlenyomat is volt köztük, amely alkalmas lehetett az azonosításra.¹⁶ Gábor Béla szakvéleményéből tudjuk, hogy több ujjnyom is felfedezhető volt az ominózus poharakon, de közöttük végül csak kettő volt azonosításra alkalmas, „*a többit sajnos eltörölték az üvegek szállításánál*”. Felvetődik a kérdés, hogy vajon Publik alügyész nyilatkozata vagy a *Hírcsarnok* információja volt a valóságnak megfelelő a bűnjелек átadásáról. Ha az előbbi, akkor a rendőrség mulasztott, hiszen hiába ad-

13 A Nap, 1907. július 23.

14 A könyvmatosok litográfiai úton sokszorosított lapok voltak, amelyek hírekkel látták el a hírlapokat.

15 Pesti Hírlap, 1907. július 26.

16 Pesti Hírlap, 1907. július 27.

ta le az alügyész a bűnjeleket a kapitányságon, az nem jutott el idejében az illetékes Gábor Bélához, és erre a könyvatos híre hívta fel a rendőrség vezetőinek bizonyára bosszúsággal vegyes figyelmét. A mulasztást enyhíti – ha egyáltalán megtörtént –, hogy az a nyomozás végeredményére nem lehetett kihatással, hisz ekkor az ujjnyomok gazdáját még nem fogták el.

Gábor Béla nemcsak biztosította a poháron lévő ujjlenyomatokat, de azokat az általa kidolgozott eljárással le is fényképezte, továbbá részben személyesen közreműködött a bűntény miatt elfogott és letartóztatott cigányok – szakértői véleménye szerint 227-en voltak – ujjlenyomatainak levételében is. Az ügyben akkor következett be fordulat, amikor az egri ügyészség beküldte az 1907. szeptember 9-én lopás gyanúja miatt elfogott *Lakatos Balog János*, alias Sztojka Párnó ujjlenyomatait, amelyek Gábor Béla véleménye szerint azonosak voltak a csárdában talált poháron lévő ujjnyommal. Szakértői véleményét – amely még a tárgyalás befejezése előtt, a felhasznált daktiloszkópiai fotókkal együtt, két részletben megjelent a *Közbiztonság* című szakfolyóiratban – az 1908. május 11-én tartott tárgyaláson már rendőrségi fogalmazóként adta elő. Ugyane lapban tudósítóként cikksorozatot is írt a dánosi ügy tárgyalásáról, ebben találóan jellemezte nemcsak a vádlottakat, de a sokszor méltatlanul viselkedő úri közönséget is. Jellemzéseiből az is kiderül, hogy egyáltalán nem volt előítéletes a cigányokkal, az elsőrendű vádlott *Lakatos Balog Jánost* például nyugodtnak és intelligensnek nevezte, szemben a másodrendű vádlott *Lakatos Lajossal*, alias Sztojka Dolárral, akit visszataszító, gyáva embernek írt le. A tudósításból egyébként rendőrtisztviselőtől kissé szokatlan módon kiderül elmarasztaló véleménye az állam cigánypolitikájáról is, szarkasztikus módon arról írt, hogy kényelmesebb és olcsóbb akasztófákat felállítani, mint „*belenevelni és kényszeríteni őket a civilizált jogrend korlátai közé*”¹⁷. Az általa készített daktiloszkópiai fényképeket egyébként közvetlenül a dánosi ítélethirdetés után nagy sikerrel ki is állította az akkor megnyílt országos művészeti és tudományos fényképészeti kiállításon¹⁸, továbbá ezekkel a fényképekkel illusztrálták az első teljes egészében magyar, a bűnügyi nyomozással komplexen foglalkozó szakkönyv daktiloszkópiával foglalkozó fejezetét, amelyért a szerzők a könyv előszavában ki is fejezték köszönetüket Gábor Bélának.¹⁹

17 *Közbiztonság*, 1908. május 8.

18 Magyarország, 1908. május 31.

19 Kármán Elemér – Soltész Imre: Útmutatás a bűnügyi nyomozás alkalmával követendő eljárásra nézve a M. Kir. Csendőrség számára. Budapest Franklin Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1911

Bizonyára a dánosi ügyben is tapasztalt, a kóbor cigányokkal kapcsolatos személyazonosítási problémák sarkallták arra, hogy a „cigányügy” megoldása érdekében komplex nyilvántartási tervet dolgozzon ki, amelyet a *Csendőrségi Lapok*ban jelentetett meg két részben.²⁰ Ugyanebből az írásából is kiderül, hogy nem gyűlölettel fordult a cigányok felé, meleg szavakkal jellemezte a dánosi per egyik gyermek tanúját az azóta felnőtt és pincérként dolgozó *Lakatos Jutinát*, akivel a szegedi Tisza szállóban találkozott. *Kolompár Balog Tuta* öccsét példaként hozta fel arra, hogy a cigányság felemelkedésének egyik útja a jól szervezett gyermekvédelem, hisz Lakatos Jutina is az Országos Gyermekvédő Ligának köszönhette, hogy tisztességes megélhetést nyújtó szakmát tanulhatott.

Belépett a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület magyar csoportjába és a Magyar Jogászegyletbe is, még a dánosi büntény tárgyalása előtt, 1908. január 23-án és 24-én Pekáry Ferencsel, *Gegus Dániellel* és Dorning Henrikkel együtt részt vett és felszólalt azon a vitán, amelyen a „közveszélyes büntettek” elleni társadalmi védelemről volt szó.²¹

1909. január 1-jén a 24.300/1908. I.M. rendelettel újonnan felállított Országos Büntügyi Nyilvántartó Hivatal II. (rendőri és közigazgatási) osztályának vezetője lett, bár még „csak” rendőrségi fogalmazó volt. A rendelet 22. §-a kimondta azt is, hogy a nyilvántartó hivatal azon tagjai, akik az ujjnyomatrendszerben teljes szakképzettséggel bírnak, bírósági szakértőként is eljárhatnak, így Gábor Béla lett Magyarország első daktiloszkópiai szakértője, de ő volt az első „hites” daktiloszkópiai törvényszéki szakértő a Budapesti Királyi Büntető Törvényszék mellett is.²² Osztályát 1913-tól már kerületi rendőrkapitányként vezette. Ennek a „*kifogástalanul működő hivatalnak és a vele kapcsolatos büntügyi laboratóriumnak gyakorlati útba indítása és kifejlesztése az ő szaktudását, erélyét és vezetésre képességét dicséri*”²³. A hivatal rögtön a felállítása után meggyőző eredményeket produkált: 1909-ben 256, 1910-ben 389, 1911-ben 414 bűnözőre bizonyította rá az ujjlenyomatai alapján, hogy az ellene megindult eljárásban álnevet használt, de az igazságügyi hatóságok részére a korábban nem ismert előéletre vonatkozó adatközlő tevékenysége is évről évre emelkedett (1909: 1159; 1910: 1920; 1911: 2959).²⁴

²⁰ Csendőrségi Lapok, 1912. november 3., 10.

²¹ Jogtudományi Közlöny, 1908. május 29.

²² Igazságügyi Közlöny, 1911. február 26.

²³ Dorning Henrik (1939): i. m.

²⁴ Kármán Elemér: A daktiloszkópia újabb eredményei. Jogtudományi Közlöny, 1913. március 21., 103–105. o.

A *Közbiztonság Almanachjának* 1910-es kötetében *Hetényi Imre* tollából érdekes írás jelent meg, amelyből kiderül, hogy Gábor Béla mindennap személyesen vett részt az éjjel a rendőrök által városszerte előállított, reggel a főkapitányság Zrínyi utcai épületébe szállított – ennek második emeletén működött az Országos Bünyügyi Nyilvántartó Hivatal – gyanús alakok ellenőrzésében, személyazonosságuk megállapításában. Ebben nagy segítségére volt kiváló memóriája és a bűnözők közötti konkrét, még az általuk használt álnevekre is kiterjedő személyismerete.²⁵

Osztályvezetőként továbbra is tartott népszerűsítő és szakmai előadásokat a daktiloszkópiáról, ezek közül egy nyomtatásban is fennmaradt.²⁶ 1912-ben a csendőrség parancsnoksága minden kerületi székhelyén (Kolozsvár, Szeged, Budapest, Kassa, Pozsony, Székesfehérvár, Brassó, Debrecen) tanfolyamot tartott a daktiloszkópia gyakorlati fogásairól, ahol is a csendőraltiszték tekintélyes részét Gábor Béla személyesen képezte ki az ujjlenyomat felvételének módjára.²⁷ Ebben az évben jelent meg *Az ujjnyom a bűncselekmény helyszínén* című önálló munkája, amelyből az is kiderül, hogy a daktiloszkópiái nyilvántartás bevezetése óta körülbelül kétszáz előadást tartott a daktiloszkópiáról az „ország minden részében”. A könyvben ismét megjelentette – annak szövegét némileg megváltoztatva – a dánosi ügyben adott szakvéleményét, és ő írta a Révai Nagy Lexikona 1912-ben megjelenő V. kötetének daktiloszkópiáról szóló szócikkét is.

A rendőrségi kiképzés kérdését a Belügyminisztérium is központi képzési tervvel igyekezett megoldani – ennek felelőse az akkor már ott dolgozó Pekáry Ferenc miniszteri tanácsos volt –, ennek keretében az oktatótisztek számára már 1911-ben és 1912-ben is tartottak előadásokat. 1913-ban az oktatást május 5-től június 7-ig tartották²⁸, ebből a munkából Gábor Béla *A nyomozás segéd-eszközei* című előadásával vette ki a részét, ez valószínűleg a keretét adta az 1916-ban ilyen címen megjelenő nagyszabású kriminalisztikai szakkönyvének, amely élete főművének és az első magyar bűnyügyi technikai kézikönyvnek is tekinthető. A kétkötetes műben a kornak megfelelő, ekkor már rendkívül ki-

25 Hetényi Imre: A transport. In: A Közbiztonság Almanachja 1910. évre. Első évfolyam. Budapest, 1909. Nyomatott Légrády Testvérek Könyvnyomdájában, 585–589. o. Hetényi Imre később rendőrfőkapitány-helyettesként a budapesti rendőr-főkapitányság politikai osztályának volt a vezetője.

26 A személyazonosság az igazságszolgáltatásban. Daktiloszkópia. In: Az igazságügyi és közigazgatási tisztviselők részére 1913. évi október 1–15. napjain rendezett III. jog- és államtudományi továbbképző tanfolyamon tartott előadások. A Jog- és Államtudományi Továbbképzés Központi Bizottsága, Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest, 1914, 77–93. o.

27 Jogtudományi Közlöny, 1913. március 21.

28 Jogtudományi Közlöny, 1913. június 20.

emelkedő szakmai színvonalon részletesen leírta mindazt, amit a személyleírásról, a bűnügyi fényképezésről (beleértve a hullafényképezést is), a daktiloszkópiáról, a bűnügyi nyilvántartásról, a figyelőlapokról, a bejelentési hivatalról, a helyszíni nyomokról és a bűncselekmény helyszínének rögzítéséről, sőt a tárgynyilvántartásról ekkor tudni lehetett. A műben leírtak könnyebb megértését számos illusztráció is segítette. A könyvhöz tartozó függelék a jó barát, Dorning Henrik írta *Optika a nyomozás szolgálatában* címmel.

Előadásai, könyvei és cikkei mellett természetesen továbbra is dolgozott konkrét bűnügyekben. A *Jogtudományi Közönyben* 1913-ban *Kármán Elemér* – maga is híres kriminalista – *A daktiloszkópia újabb eredményei* című cikkében öt többször is nevének említve, a segítségével megoldott ügyeket sorolva bizonyítja az ujj- és tenyérlenymat-vizsgálat mint bizonyítási eszköz rendkívüli hatékonyságát.²⁹ Felkészültségét és eredményeit azzal is elismerték, hogy 1914. április 14. és 20. között Monacóban *Marinovich Jenő*³⁰ és ő képviselte a magyar rendőrséget az első nemzetközi bűnügyi rendőrségi kongresszuson, ahol egyebek között téma volt egy *nemzetközi központi bűnügyi nyilvántartás* felállítása is. A magyar küldöttség a kongresszusra magával vitte az országos nyilvántartóról szóló rendelet francia nyelvre lefordított példányát³¹, bizonyára ennek is köszönhetően ott több külföldi kriminalistával is megismerkedett.³²

Gábor Béla tagja volt továbbá a Belügyminisztériumban működő belügyi kezelői vizsgabizottságnak is, utóbb már mint rendőrségi tanácsos. Az első világháború alatt egy ideig Geguss Dániellel közösen szerkesztette a *Rendőrségi Lapok* című szakfolyóiratot, majd 1917-ben átvette *Baksa János* rendőrkapitánytól az Életuntak Védőirodájának vezetését. A furcsa nevű, de annál nemesebb célú intézmény Baksa ötlete nyomán azért jött létre 1916 karácsonyán, hogy a rendőrség által megmentett vagy az öngyilkosságról általuk lebeszélte „életuntak” számára (nem anyagi természetű) támogatást nyújtson.³³ Az iroda arról is nevezetes, hogy beosztottként itt kezdte magyarországi pályafutását a későbbi híres szélhámós *Feinsilbert Róbert*, akit ingyenkonyhájáról a mai napig *Róbert bácsiként* ismer a hazai közvélemény. Gábor Béla 1918-ban, már a háború vége felé bizonyosan megvált a nyilvántartó hivaltól és újra a bűnügyi osztály munkatársa lett, majd a Belügyminiszté-

29 Kármán Elemér: i. m.

30 Marinovich Jenő (1868–1942) Budapest főkapitányaként (1921–1927) fejezte be rendőri pályafutását.

31 Baksa János (szerk.): i. m. 127. o.

32 Dorning Henrik (1939): i. m.

33 Baksa János (szerk.): i. m. 133. o.

riumban kapott beosztást. Az öszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége nem ismert.

A Tanácsköztársaság bukása után az 5047/1919. M.E. rendelet 1919. október 1-jén rendelkezett az új országos állami rendőrség létrehozásáról.³⁴ Magyarországot a budapesti magyar királyi rendőrségen kívül a következő hét rendőri kerületre osztották: I. Budapestvidéki, II. debreceni, III. miskolci, IV. pécsi, V. szegedi, VI. székesfehérvári, VII. szombathelyi.³⁵ Minden rendőrkerületi főkapitánysághoz körülbelül három vármegye tartozott. Ebben az új rendszerben Gábor Béla legelső személyként a Budapestvidéki kerület rendőrfőkapitánya lett (tábornoknak megfelelő rang, a „méltóságos” megszólítás illette meg), és megkapta a rendőrségi főtanácsos címet is. Ő azonban nemcsak a pestvidéki kerületet szervezte meg, hanem több kerületén kívüli vidéki városban is megteremtette az állami rendőrség alapjait, a miskolci, majd a debreceni rendőr kerület megszervezésével.³⁶ Ezt alátámasztja az a cikk is, amely arról számolt be, hogy 1919. október 29-én kíséretével Miskolcra látogatott, és a rendőrségi épületek, felszerelések átvételét, valamint az államosítással kapcsolatos egyéb kérdéseket beszélte meg a helyi rendőri vezetőkkel, de a cikk szerint ellátogatott Egerbe, Sajószentpéterre, Ózdra és Egercsehíbe is.³⁷ Szervezőmunkájáról fotónegatívon fennmaradt egy 1919. december 11-én kelt és Gábor Béla által kerületi főkapitányként jegyzett hirdetőmenyt tartalmazó plakát, amelyen Cegléd, Jászberény, Nagykőrös, Szentendre, Szolnok, Vác, valamint Budafok, Cinkota és Rákoscsaba településekre keres rendőröket.³⁸

A hatalmas szervezőmunka után nem aratta le annak jól megérdemelt gyümölcseit, 1920 őszén váratlanul kérte a nyugdíjazását. Az érthetetlen lépést Dorning Henrik³⁹ azzal magyarázta, hogy a kemény munka „*bizonyára megtámadta egészségét*”, az általa is említett valódi ok azonban inkább az volt, hogy egy másik – nem budapesti székhelyű – kerületi főkapitányságot kellett volna átvennie, ami miatt „*elkedvetlenedett*”, valójában inkább megsértődött, hiszen több mint húszéves rendőri pályafutása idején mindvégig Budapesten szolgált. Ráadásul tervezett áthelyezése rövid időn belül már a második csalódásként érte, hiszen miután a budapesti főkapitány, *dr. Mattyasovszky György* 1920. július 31-én helyettes államtitkár lett, helyére a belügyminiszter nem őt,

³⁴ Belügyi Közlöny, 1919. október 19.

³⁵ A miskolci és a pécsi rendőrkerületet 1924. december 31. napjával megszüntették.

³⁶ Baksa János (szerk.): i. m. 238. o.

³⁷ Magyar Jövő, 1919. október 30.

³⁸ Ferenczy Múzeum, Szentendre. Leltári szám F05427.

³⁹ Dorning Henrik (1939): i. m.

hanem az igazságügyi minisztériumból egy rendőri múlt nélküli jogászt, *dr. Nádós Imrét* nevezte ki a budapesti rendőrség élére, pedig az állást bizonyára ő is akceptálta volna. A sors furcsa fintora, hogy Nádós alig egy év után szintén távozott, és utódja az a Marinovich Jenő lett, akivel 1914-ben Gábor Béla közösen képviselte Monacóban a magyar rendőrséget.

Bár 1920-ban még csak 47 éves volt, végleg szakított a rendőri pályával, ami azért is szomorú, mert ez egyben addig rendkívül termékeny szakírói munkásságának befejezését is jelentette.⁴⁰ A Tiszti név- és címtár adatai alapján azonban szakértői tevékenységével nem hagyott fel, haláláig daktiloszkópiai törvényszéki szakértő maradt.⁴¹ Utolsó ismert budapesti lakcíme a VII., Német u. 31. szám alatt volt⁴² (ma VIII. kerület, de a ház már nincs meg), majd feleségével, *Csapó Margittal* már nyugdíjasként Pécelre, a Völgy utca 28. szám alá költöztek. Nyugalmozott kerületi főkapitányként hunyt el 1939. január 28-án 22 órakor Pécelen. Haláláról beszámolt a Magyar Országos Tudósító (az MTI elődje) is azzal a megjegyzéssel, hogy a hír közlését a főkapitányság kéri⁴³, ami közel két évtizeddel nyugdíjazása és a rendészeti közéletből történő önkéntes kivonulása után mindenképpen személyes elismertségét mutatja. Pécelen helyezték örök nyugalomra 1939. január 31-én, számos volt – például Dorning Henrik, *Keleti Géza*, *Nagy Károly*, *Székely Vladimír* nyugalmazott főkapitányhelyettesek – és akkor még aktív kollégájának részvétele mellett.

A már hivatkozott Baksa János-köteten kívül a magyar rendőrség történetét bemutató, már a halála után megjelent kiadvány többször is elismerően szól róla, kiemelve a daktiloszkópiához és a nyilvántartó hivatalhoz kapcsolódó tevékenységét, sőt az 1939-es év meghatározó, a rendőrséget érintő eseményei között az ő halálhíre is fel van tüntetve.⁴⁴

A 2004-ben kiadott kétkötetes magyar kriminalisztikamonográfia⁴⁵ daktiloszkópiáról írt fejezetében – amely Gábor Béla életének nagy eseményével, a dánosi rablógyilkossággal kapcsolatban kilenc és fél sorban hét (!) ténybe-lí hibát tartalmaz – még csak meg sem említi...

40 A Csendőrségi Lapok. XIX-1929. 993-996. oldalán dr. Gábor Béla által jegyzett *A lövészi sérülések* című cikket nem ő, hanem egy orvos szakértő írta.

41 Ebben az időben a Budapesti Ügyvédi Kamarának volt egy dr. Gábor Béla nevű tagja, ő azonban nem azonos hűsünkkel, ahogy erről a kamaránál őrzött személyügyi kartonjából meg is győződhetünk.

42 Budapesti Czim és Lakásjegyzék. Franklin Társulat, 1922–1923. Budapest, Franklin- társulat. Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1922–1923, 366. o.

43 MTI Hírárchívum, 1939. január 30.

44 Borbély Zoltán – Kapy Dezső (szerk.): A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941. Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1942

45 Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika I–II. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004

GÁBOR BÉLA MŰVEI:

H. Arányi Taksony: Dactyloscopia. A személy kilétének megállapítása az ujjak lenyomatai alapján. Bírák, ügyészek, rendőrhatalóságok, csendőrség részére... (187 ábrával). Községi ny., Budapest, 1905

Dactyloscopia. *Csendőrségi Lapok*, 1905, december

Dactyloscopia. *Rendőri Lapok*, 1905. december

A dactyloscopia rendszere. Vámbéry Rusztém, Zsitvay Leó és Rudnay Béla felszólalásával. Franklin Nyomda, Budapest, 1906 [Magyar Jogászegyleti Értekezések, 32. kötet, 4. füzet]

Gábor Béla – H. Arányi Taksony: Az ujjnyomatrendszer (Dactyloscopia). A személy kilétének megállapítása a kéz ujjainak lenyomatai alapján. Rövid népszerű kiadás a szerzők „Dactyloscopia” cím alatt megjelent munkájából (21 ábrával). Községi ny., Budapest, é. n.

A helyszínen található ujjnyom. *Közbiztonság*, 1907

Élethű személyleírás. *Közbiztonság*, 1907

Képek a dánosi tárgyalásról. *Közbiztonság*, 1908

Lakatos Parnó János bűnössége. Szakértői vélemény a daktiloszkópia alapján. *Közbiztonság*, 1908

A személyleírás. *Közbiztonság*, 1910

A nyom és felhasználásának eszközei. *Közbiztonság*, 1911

Daktiloszkópia. Révai Nagy Lexicon. Az ismeretek enciklopédiája. V. kötet. Csata–Duc. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, é. n. [1912]

A cigánykérdés. *Csendőrségi Lapok*, 1912

Ujjlenyomatok gyűjtése helyszíni nyomok felhasználása céljából. *Közbiztonság*, 1912

Ujjnyom a bűncselekmény helyszínén. A helyszíni ujjnyomoknak a nyomozásban és vizsgálatban való felhasználásának tankönyve. Radó ny., Budapest, 1912

A helyszíni nyomozás. *Rendőrségi Lapok*, 1914

A személyazonosság az igazságszolgáltatásban. Daktiloszkópia. In: Az igazságügyi és közgazgatási tisztviselők részére 1913. évi október 1–15. napjain rendezett III. jog- és államtudományi továbbképző tanfolyamon tartott előadások. A Jog- és Államtudományi Továbbképzés Központi Bizottsága, Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest, 1914.

A fotográfálás a kriminalisztikában. *Rendőrségi Lapok*, 1915/1.

Hullatoilette. *Rendőrségi Lapok*, 1915/14.

Nyomozás mérgezések eseteiben. *Rendőrségi Lapok*, 1915/15.

A nyomozás segédeszközei. 1. kötet: Személyleírás, fényképezés, ujjnyomatrendszer, büntügyi nyilvántartás figyelőlapok, bejelentési hivatal; 2. kötet: Helyszíni nyomozás- láb-, ujj-, vérnyom, helyszíni rajz, fénykép, hullafényképezés stb. Függelék (a 2. kötethez): Optika a nyomozás szolgálatában. (Függelékét írta: Dorning Henrik.) Pátria ny., Budapest, 1916

CSÉFFAI ATTILA CSABA

A közvetlenség elve és a hallgató vádlott

A büntetőeljárásunk vargabetűje

Ha jogi mozgáspályáról írunk, először mindig érdemes kijelölni a mozgás térbeli és időbeli határait, és tisztázni a jogi jelenségek értékelési kritériumait. A jog változása és a jogalakulás ugyanis nem biztos, hogy fejlődés is egyben¹. A XIX. században *Friedrich Carl von Savigny* a jog ifjúkorától a felnőttkorig tartó fejlődési ívvel jellemezte a folyamatot, még *Max Weber* – ha ugyanezt megkérdeztük volna tőle – szerint a jogi változások útja az irracionálistól a racionálisig, s a materiálisan racionálistól a formális racionálisig vezet². „*A hosszú távú fejlődés tényéből mégsem deriválhatóak közvetlenül fejlettség-kritériumok.*”³

A jog aktívan érintkezik saját társadalmi, gazdasági erkölcsi, ideológiai környezetével: változik és változtat, „egyidejűleg” ok és okozat. Valójában ez egyfelől belejátszik az objektiváció felépülésébe és működésébe, másfelől az összfejlődés rányomja jegyét a részrendszerek mozgási irányára. Ami először a jogon kívül jelenik meg, a társadalmi lét konfliktusos mivolta, az a jog létalapja, ontológiai előfeltétele.⁴ Egyetértve tehát *Szigeti Péterrel*, az ember nembeli lényegének történelmi kibontakoztatásában játszott szerepük szerint lehet megítélni a történetileg előállott jogi képződményeket, azt, hogy végső soron hogyan, mennyiben segítettek elő vagy éppen gátolták az emberi társadalmak, s a társadalomban élő egyes emberek szabadságfokának kibontakozását⁵. E gondolat *Szladits Károlynál* is felfedezhető⁶.

Az értékelési kritériumunk megtalálása után talán nem meglepő, hogy a reformkortól a magyar alkotmányos rendszer változásának fordulópontját jelentő, 1989–1990-es éveken keresztül napjainkig terjedő időszakot vizsgálom, mégpe-

1 Szigeti Péter: A Magyar Köztársaság jogrendszerének állapota 1989–2006. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008, 100. o.

2 A témáról lásd részletesen Szigeti Péter – Takács Péter: A jogállamiság jogelmélete. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004

3 Szigeti Péter: i. m. 101. o.

4 Szigeti Péter – Takács Péter: i. m. 146. o.

5 Szigeti Péter: i. m. 102. o.

6 „A magánjog eszménye, mint a jogé általában az igazságosság, vagyis olyan társadalmi rendnek a megvalósítása, amely a társadalom és ezzel az emberi lét egyetemes célját legjobban szolgálja.” Szladits Károly: A magánjog fogalma, fejlődése és tudománya. In: Szladits Károly (főszerk.): Magyar Magánjog I. kötet. Általános rész. Személyi jog. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1941, 41. o.

dig a büntetőeljárás egyik intézményének, a közvetlenség elvének érvényesülését a magyar jogrendben⁷. Fejlődésről vagy csupán vargabetűről van szó?

A közvetlenség elve

A tisztességes eljárásnak számos nem nevesített, de elismert és több kifejezetten nevesített összetevője van.⁸ Utóbbiak közül az egyik a közvetlenség kívánalma, amelynek a kontradiktórius eljárás összefüggésében is kiemelt a szerepe. A tisztességes eljárás szempontjából ugyanis a közvetlenség elve annak az eminens garanciája, hogy a vádlott és a tanú a bíróság előtt konfrontálódhasson⁹.

Az inkvizitórius eljárás két sokat és joggal támadott pillérének az írásbeli és közvetett pernek a teljes tagadásából került a vegyes rendszerű büntetőeljárás elvek közé¹⁰. A közvetlenség azt jelenti, hogy a bíróság a bizonyító tényeket minden közbeiktatott ágens nélkül maga érzékeli, és a megismerés összes fokozatán át maga jusson a vitatott tény felől ahhoz az ismerethez, amelynek az igazságát meggyőződéssel vállalja¹¹. Ez a feladata, a célja azonban ennél (is) több.

Az Alkotmánybíróság több határozatában kifejti, hogy a „*a büntetőeljárás központi része a bírói eljárás*”¹². A tárgyalás pedig a bírósági eljárás legfontosabb része, amelynek célja a konkrét ügyben vád tárgyává tett bűncselekmény megvalósulásának és a terhelt felelősségének tisztázása, illetve a büntetőjogi szankció alkalmazása. Az ehhez szükséges alapos és törvényes, egyszersmind kellően gyors bizonyítás felvételére csak kiegyensúlyozott, a hatóságok és az eljárási cselekmények résztvevői (érintettjei) figyelemkoncentrációját biztosító tárgyalási körülmények között van mód.¹³ A közvetlenség elvének érvényesülése ezt hivatott biztosítani.

Ha a tárgyalás folytonossága megszakad, a közvetlenség elvére hivatkozással azt előlről kell kezdeni¹⁴, minthogy saját észleléseink emléke elenyé-

⁷ A jogrend fogalmát lásd Szigeti Péter: Jogtani és államtani alapvonalak. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005, 136–137. o.

⁸ 14/2002. (III. 20.) AB határozat.

⁹ Pirkänen v. Finnország 30508/96 (09/03/2004).

¹⁰ Király Tibor: Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 52. o.

¹¹ Bócz Endre: A Be. újabb novellája elé. Magyar Jog, 2005/12., 712. o.

¹² 52/1996. (XI. 14.) AB határozat.

¹³ 104/2007. (XII. 13.) AB határozat.

¹⁴ A tárgyalást hat hónapon belül ismétlés nélkül lehet folytatni, ha a tanács összetételében nem történt változás; egyébként a tárgyalást előlről kell kezdeni. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 287. § (3) bekezdés.

szik¹⁵. De ezen elv teremti meg azt is, hogy a bírósági eljárási szakasz, ahol a büntetőjogi elvek és garanciák a legteljesebben érvényesülnek, elszakadjon a dominánsan inkvizitórius elemeket hordozó nyomozati szakasztól, és ne váljon annak mechanikus ellenző részévé. Így biztosítható a tárgyalás önálló megismerési funkciója, ily módon garantálható, hogy a bíróság elsődlegesen a tárgyaláson történtek alapján hozza meg a döntését¹⁶. A tény igaz voltának kritériuma – *Bócz Endre* után megfordítva¹⁷ – nem az lesz, hogy „*a nyomozás erről meggyőződött, ők pedig értenek hozzá*”, hanem az, hogy „*a bíróság erről meggyőződött*”.

A közvetlenség elvének kiteljesedése a (büntető)tárgyalás során nemcsak az eljárás tisztességes voltának megítélését döntheti el, de alapja a bírósági eljáráshoz való jog – annak minden garanciájával együtt – tényleges érvényesülésének. Enélkül ugyanis bár formálisan meglenne az érintett joga arra, hogy bármely vádat törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül *bíráljon el*, tartalmilag azonban nem jelentene mást, mint az ezekkel a garanciákkal nem jellemezhető eljárás formális *jogszerűségének a vizsgálatát*.

A közvetlenség elvének számos aspektusa van. Ilyen a már említett tárgyalás folytonosságnak szavatolása, vagy a terhelt távollétében tartott tárgyalásra vonatkozó előírások. Jelen dolgozatban a nyomozás során – a törvényes figyelmeztetés ellenére – tett (terhelti) vallomás tartalmát rögzítő okirat felolvashatóságáról és bizonyítási eszközként való felhasználhatóságáról – mint az egyik legvitatottabb témáról – lesz szó, abban az esetben, amikor a terhelt a tárgyaláson a vallomástételt megtagadja.

A vádlott korábbi vallomásának bevonása a tárgyalásba és az értékelésbe

Áttekintés 1896-tól a politikai rendszerváltozásig, különös tekintettel a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényre

A közvetlenség (és szóbeliség) elvét a kor szellemének mindenben megfelelő, első modern magyar büntetőeljárási törvényünk, az 1896. évi XXXIII. tc., a bűnvádi perrendtartás (a továbbiakban: Bvp.) vezette be. Ez azonban már

¹⁵ Király Tibor: i. m. 461. o.

¹⁶ Cséffai Attila Csaba: Kötelező ügyési részvétel bökkenője (különvélemény). In: Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Optimi nostri*. UNIVERSITAS-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2012, 98. o.

¹⁷ Bócz Endre: i. m. 714. o.

ekkor nem jelent meg a maga teljességében. Ha ugyanis a vádlott a főtárgyaláson egyáltalában nem nyilatkozik, a bíró a korábbi vallomásáról felvett jegyzőkönyvet egészben vagy részben felolvashatja vagy felolvastathatja¹⁸.

A büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvényben (a továbbiakban: Bp.) lényegi változást nem hozott abban, miszerint fel lehet a tárgyaláson olvasni a terheltnek a nyomozás során tett vallomását, ha a terhelt a tárgyaláson a vallomást megtagadja¹⁹. A büntetőeljárásról szóló 1962. évi 8. törvényerejű rendeletünkben (a továbbiakban: I. Be.) pedig ennek szövegazonos továbbéléséről van szó²⁰.

Közel egy évszázados toporgás után merőben új szellemiség jelent meg a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényben (a továbbiakban: II. Be.). Nem kell sokáig olvasgatni, hogy erről mindenki megbizonyosodjon. A II. Be. 10. § (2) bekezdése kimondja, hogy a bíróság ügydöntő határozatát a tárgyaláson közvetlenül megvizsgált bizonyítékokra alapítja. A közvetlenség elvének deklarálása a törvényjavaslathoz fűzött indokolás szerint azt jelenti, hogy a bíróság személyes észlelet alapján, az eredeti bizonyítási források – lehetőség szerint közvetítéstől mentes – felhasználásával ismeri meg a bizonyítás anyagát. A közvetlenség alapelvéből folyó következményekről (a tárgyalás folytonossága, a tárgyaláson felvett bizonyítás stb.), valamint az alapelv alóli kivételekről a törvény *a bírósági eljárás körében* rendelkezik. A II. Be. irányadó rendelkezései – 83. § (3) bekezdés, 87. § (2) bekezdés és 203. § (1) bekezdés – pedig nem tartalmaznak olyan pozitív előírást, amely – a II. Be. 10. § (2) bekezdésében megállapított közvetlenség alapelvével szemben – lehetővé tenné a terhelt nyomozáskor tett vallomásának tárgyalási felolvasását, ha a tárgyaláson a vallomástételt megtagadta. Az e szabályokhoz fűzött miniszteri indokolás szerint a II. Be. a közvetlenség alapelvére figyelemmel nem kívánta fenntartani azt a lehetőséget, hogy a bíróság a nyomozáskor tett terhelti vallomást a tárgyaláson felolvassa, ha a vallomástételt a vádlott a tárgyaláson megtagadta.²¹ A közvetlenség elve e tekintetben – példátlanul – abszolút joggá vált.

18 Bvp. 305. § Ha a vádlottnak a főtárgyaláson és a megelőző eljárásban tett vallomásai lényegesen eltérők, az elnök őt erre figyelmezteti, az eltérés okát tőle megkérdezi és ez esetben, valamint akkor is, ha a vádlott egyáltalában nem nyilatkozik, az előbbi vallomásáról felvett jegyzőkönyvet egészben vagy részben felolvashatja vagy felolvastathatja.

19 Bp. 165. § (2) bekezdés a) pont.

20 I. Be. 209. § (2) bekezdés a) pont.

21 317/E/1990. AB határozat.

A büntetőeljárásra vonatkozó 1973. évi I. törvény módosításáról szóló 1989. évi XXVI. törvény hozta a magyar büntetőeljárás rendszerünkbe a *Miranda*²² szabályt²³. A II. Be. 87. §-ának új (2) bekezdése szerint a terheltet a kihallgatásának megkezdésekor figyelmeztetni kell arra, hogy nem köteles vallomást tenni, a vallomástételt a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, továbbá, hogy amit mond, az bizonyítékként felhasználható. Jóllehet a II. Be. említett szakaszai nem változtak, mégis eltérő joggyakorlat látszott kibontakozni a terhelt nyomozáskor tett vallomásának felolvashatósága, így a tárgyalás anyagává tételét illetően, amennyiben a tárgyaláson a vallomástételt megtagadja.

A kilencvenes évek elején ez alkotmányossági vitát is kavart²⁴. *Dr. Feleky István* bíró az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezte annak megállapítására, hogy az Országgyűlés a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról rendelkező 1989. évi XXVI. törvény 7. § (1) bekezdésével összefüggésben jogalkotói feladatát elmulasztotta és ezzel alkotmányellenességet idézett elő.

Az indítványozó szerint a mulasztásos alkotmánysértés azért áll fenn, mert a törvényhozó a hivatkozott módosító rendelkezéssel megállapított II. Be. 87. § (2) bekezdésével összefüggésben nem rendelkezett arról is, hogy ha a terhelt a tárgyaláson a vallomástételt megtagadja, akkor a nyomozáskor tett vallomása nem használható fel, nem olvasható fel. Kifejtette továbbá, hogy a védelem alkotmányos jogához szervesen kapcsolódóan a terhelt alapvető jogának kell tekinteni azt is, hogy a vallomás tételét bármikor megtagadhatja, s ez a jog még potenciálisan sem korlátozható. E jog korlátozásának minősíthető a vallomás utólagos (tárgyalási) megtagadása esetén az előző (nyomozati) vallomás felolvashatósága. Indítványozó szerint a büntetőeljárás kiegészítéseként egyértelmű tiltó rendelkezés felvétele szükséges.

Jóllehet az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség nem áll fenn, ezért az annak megállapítására és megszüntetésére irányuló kérelmet elutasítja, mégis a jogalkalmazónak és jogalkotónak egyaránt számos útmutatót adott. Mindenekelőtt megállapítja, hogy a II. Be.-ben nincs olyan szabály, amely „*lehetővé tenné a terhelt nyomozás során tett vallomásának tárgyalási felolvasását, ha a tárgyaláson*

²² *Miranda v. Arizona*, 384 U.S. 436 (1966).

²³ 7. §

²⁴ 317/E/1990. AB határozat.

a vallomást megtagadta”. Az Alkotmánybíróság azt is megállapítja, hogy az indítványban érintett kérdések összefüggő újrendezéséig a büntetőbíró-ságok gyakorlatában felmerülő jogszabály-értelmezési probléma megoldása, az egységes bírói jogalkalmazást előmozdító jogszabály-értelmezés nem alkotmánybíró-sági feladat. Bár az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a jogalkalmazó hatóságok feladatkörükben eljárva csak azt tehetik meg, amire törvényi felhatalmazásuk van. A jogalkotó számára pedig megjegyzi, hogy az Alkotmánybíróság a mulasztásos alkotmányértés hiányának megállapításával nem állítja azt, hogy előnytelen lenne, ha a törvényalkotó a vizsgált kérdést a közvetlenség elve, a bizonyítási rendszer és a védelemhez való jog összefüggésrendszerében egyértelműen szabályozná. A kifejezett tartalmú rendezés a bírói értelmezés szükségességét és az esetleges alkotmányellenes értelmezés lehetőségét zárna ki.

A közvetlenség elve felett a viharfelhők azonban már ezen alkotmánybíró-sági határozat indokolásában megjelennek. Az Igazságügyi Minisztérium az ügy kapcsán kifejtett álláspontja szerint a védekezés alkotmányos elvének érvényesülését szolgálja az, hogy ha a terhelt a tárgyaláson a vallomást megtagadja, a nyomozáskor tett vallomását nem lehet felolvasni. Egyes esetekben azonban a tényállás tisztázása érdekében szükségessé válhat, hogy a bíróság a tárgyalás anyagává tegye a tárgyaláson vallomástételt megtagadó terhelt korábbi vallomását. Erre tekintettel az Igazságügyi Minisztérium a közeljövőben a II. Be. ilyen irányú módosítását kívánja kezdeményezni.

Az 1994-es hátraarc

Az 1994-es módosítás²⁵ következtében a II. Be. 83. § (3) bekezdése „*a vallomást megtagadja*” szövegrésszel egészült ki, így az okirat felhasználhatósága kibővült egy harminc éve elfeledett körrel²⁶. A büntetőeljárás módosításáról rendelkező 1994. évi XCII. törvény 5. és 13. §-ához fűzött miniszteri indoklás a *bizonyítékmentés* e formájához a következő megállapításokat fűzi: „*Egyes esetekben a tényállás tisztázása végett akár más terhelt vagy a sértett érdekében is – szükségessé válhat, hogy a bíróság a tárgyalás anyagává tegye annak a terheltnek a korábbi vallomását, aki a tárgyaláson a vallomást*

²⁵ A büntetőeljárás törvény módosításáról szóló 1994. évi XCII. törvény.

²⁶ II. Be. 83. § (3) Vallomás (nyilatkozat) tartalmát rögzítő okirat csak e törvény rendelkezései szerint, a közvetlenség elvének sérelme nélkül használható fel a bizonyítás eszközeként. Felhasználható az okirat, ha a vallomást tevő nem hallgatható ki, *a vallomást megtagadja* [a szerző kiemelése], vagy az okirat tartalma és a vallomás között ellentét van.

tételét megtagadja. [...] Az emberi méltósághoz való jogot az Alkotmány biztosítja. Ebből következik az az elv, hogy senki sem köteles önmagával szemben bizonyítékot szolgáltatni. A terheltet ezért megilleti a hallgatás joga. Ennek a jognak a tényleges érvényesülését szolgálja a [II.] Be. 87. §-ának (2) bekezdése, amely az eljáró hatóság köteleességévé teszi, hogy a terheltet figyelmeztesse a vallomás megtagadásának jogára. Ha azonban a terhelt a nyomozási kihallgatása során a vallomás megtagadás jogára történt figyelmeztetés után úgy döntött, hogy vallomást tesz, ennek a vallomásnak a felhasználása az eljárás későbbi szakaszában nem aggályos. A hallgatás joga, a vallomástétel megtagadásának a lehetősége ugyanis nem hatalmazza fel a terheltet arra, hogy maga döntse el: mi legyen a sorsa az olyan vallomásnak, amelyet szabadon, a vallomás megtagadási jogára történt figyelmeztetést követően tett.” Nem kellett sokáig várni, hogy az ügy – újfent – az Alkotmánybíróság előtt landoljon²⁷. Az Alkotmánybíróság mindenekelőtt elvi éлле szögezte le, hogy a terheltek nincs joga eldönteni olyan vallomásának a további sorsát, amelyet a későbbi felhasználhatóságára vonatkozó figyelmeztetés után tett. Az alkotmánybírák úgy ítélték meg, hogy a II. Be. 83. § (3) bekezdés második mondatának kifogásolt szövegrésze az alkotmányban megállapított védelemhez való alapjogot nem korlátozza alkotmányellenesen. „Alkotmányos követelményként” fogalmazta meg ugyanakkor a nyomozáskor tett vallomás tartalmát rögzítő okirat felolvashatóságának és bizonyítási eszközként való felhasználhatóságának feltételeit. E szerint a) a nyomozati szakban tett vallomás tárgyaláson történő felolvasásának, a bizonyítékok szabad mérlegelése keretében való felhasználásának a tényállás tisztázását, más terhelt vagy a sértett érdekeinek védelmét kell szolgálnia; b) az előbbi célok érdekében felolvasható vallomás tekintetében a bírónak ellenőriznie kell, hogy a nyomozati szakban a terheltet figyelmeztették-e a vallomás megtagadásának jogára és következményére, valamint azt is, hogy a vallomás nem kényszer hatása alatt született-e; c) a terhelt beismerése esetén is meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat.

Döntésének megtámogatására az Alkotmánybíróság – a II. Be. bizonyítási rendszerével összefüggésben – felhívta a szabad bizonyítás elvét. Az alapelv szerint a büntetőeljárásban szabadon felhasználható minden olyan bizonyítási eszköz és bizonyíték, amely a tényállás megállapítására alkalmas lehet; a hatóságok ezeket egyenként és összességükben szabadon értékelik, és ezen alapuló meggyőződésük szerint bírálják el.

²⁷ 793/B/1997. AB határozat.

Ez vált azonban a határozat gyenge pontjává. A szabad bizonyítás elve ugyanis nem mehet el odáig, hogy más elvet teljes mértékben annulláljon, minthogy nincs olyan helyzet, amelyben a nem tisztességes eljárás elfogadható lenne, ugyanúgy nem lehet egyezménykonform az olyan per sem, amelyben a vádlottat a tisztességes eljárás valamely részjogosítványától valamely más jog vagy érdek nevében teljességgel megfosztják²⁸. Egy vallomást tevő tanú²⁹ korábbi kijelzése általában *hearsay*, s mint ilyen, nem használható a benne foglalt tény bizonyítására, csak a vallomás bizonyító erejének megerősítésére, támadására, esetleg emlékezet felfrissítésére vehető igénybe³⁰. Ezt a fajta megoldást maga a törvényjavaslat indokolása is elismeri, amikor rögzíti: „*A hatályos törvény nem rendelkezik kifejezetten arról, hogy a bíróság felolvashatja-e a nyomozati vallomást, ha a vádlott a tárgyaláson a vallomástételt megtagadja. E vallomás tartalma azonban a hatályos szabályozás mellett is a tárgyalás anyagává tehető úgy, hogy a bíróság tanúként hallgatja ki a nyomozó hatóságnak azt a tagját, aki a nyomozás során a terheltet kihallgatta. Ez a módszer azonban nálunk nem vált gyakorlattá.*”³¹ Az 1994-es módosítás után tehát ismét lehetővé, sőt alkotmányossá (*sic!*) vált a hallgató vádlottnak az eljárás korábbi szakaszában – törvényes figyelmeztetés ellenére – tett vallomásának felolvashatósága.

Új remény

Mint ismeretes, már az alkotmányos rendszer változása után felvetődik egy merőben új szemléletű büntetőeljárás törvény megalkotása. 1990-ben az igazságügy-miniszter bizottságot hozott létre a büntetőeljárás kodifikáció elveinek kidolgozására. A bizottság ezt a munkát elvégezte, és a javaslatát a kormány határozattal emelte³². E kormányhatározat 2. pontja külön foglalkozik a közvetlenség elvével: „*Olyan eljárást kell kialakítani, amelyben – legalábbis az alaptípust tekintve – érvényesül az a tétel, hogy a büntetőjogi felelősség kérdése a közvetlenség elvének tiszteletben tartásával a tárgyaláson dől el, és amelyben a mainál erőteljesebben érvényre jut a kontradiktórius elv, ezen belül pedig a felek rendelkezési joga.*”

28 Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 255. o.

29 Értsd rajta a vallomást tevő vádlottat is.

30 Celia Hampton: Criminal Procedure and Evidence. Sweet & Maxwell, London, 1973, p. 388.

31 A törvényjavaslat részletes indokolása a büntetőeljárásról szóló törvény módosításáról [T/153].

32 A büntetőeljárás koncepciójáról szóló 2002/1994. (I. 17.) kormányhatározat.

A kihirdetett, bár eredeti formájában hatályba nem lépett törvényben³³ azonban a várva várt fordulat elmaradt, sőt megnyílt a lehetősége a vádlottnak más büntetőeljárásban gyanúsítottként vagy vádlottként tett vallomása felolvashatóságának is³⁴. A későbbi módosítások sem hoztak változást. A jelenleg hatályos III. Be. (1998. évi XIX. törvény) szerint, ha a vádlott a tárgyaláson nem kíván vallomást tenni, a nyomozáskor tett vallomását a tanács elnöke hivatalból ismerteti, illetve az ügyész, a vádlott vagy a védő indítványára felolvashatja, vagy a jegyzőkönyvvezetővel felolvastathatja³⁵.

Összegzés

Végigkísértük, hogy a közvetlenség elvének a hallgató terhelte vonatkozó aspektusa egyenes vonalú mozgáspályát irt le egészen 1989-ig. Innentől kezdve azonban ellentétes irányú – jogalkalmazói, jogalkotói, alkotmányossági – folyamatoknak lehetünk tanúi. Ma gyakorlatilag az 1900. január 1-jei³⁶ állapot áll fenn. Egy ilyen irányú változás felszínén nyilván a *bizonyítékok átmentése* (a tárgyalási szakba) szerepel, a mélyben azonban az az inkvizitórius szemlélet bújik meg, amely a vádlott vallomását továbbra is a bizonyítékok királynőjének³⁷ tekintti. Ezen még az alapjogi kontroll – a jogi objektíváció ez idáig utolsó öntisztító mechanizmusa³⁸ – sem tudott változtatni, mivel az ilyesfajta autoritással felruházott szervezet, az Alkotmánybíróság úgy értékelte, hogy a jogalkotás helyesen mérte fel a szabályozási szükségleteket, így a szinkronizálásra nincs szükség. Ez különösen akkor érdekes, amikor egy régi megoldás éled újjá. Érdemes elgondolkoznunk és megfontolnunk *Erdei Árpád* bonmot-ját, miszerint „*a hagyományokat pedig értékőrző mivoltukban illeti megbecsülés, s nem érdemes őket a reformok útját is elálló szent tehénként tisztelni*”³⁹. Alapvetésünkben megállapítottuk, hogy a jog fejlődésének

³³ 1998. évi XIX. tv.

³⁴ Ha a vádlott a tárgyaláson nem kíván vallomást tenni, a nyomozás során tett vallomását az ügyész, a vádlott vagy a védő indítványára, illetve hivatalból a tanács elnöke felolvassa, vagy a jegyzőkönyvvezetővel felolvastatja. Ha a vádlottat a nyomozás során tanúként hallgatták ki, a tanúvallomás csak akkor olvasható fel, ha ezt a vádlott indítványozza. A vádlottnak más büntetőeljárásban gyanúsítottként vagy vádlottként tett vallomása felolvasható. 1998. évi XIX. tv. 291. § (1)–(2) bekezdés.

³⁵ 1998. évi XIX. tv. 291. § (1) bekezdés.

³⁶ A Bvp. hatálybalépésének napja.

³⁷ Regina probationum.

³⁸ Szigeti Péter – Takács Péter: i. m. 158. o.

³⁹ Erdi Árpád: A trónfosztott királynő uralkodása avagy a bizonyításemélet szent tehene. Magyar Jog, 1991/4., 215–216. o.

értékmérőjén a társadalomban élő egyes emberek szabadságfokának kibontakozását értjük, ami Bócz Endre szavaival⁴⁰ a polgári demokratikus jogállami elvek érvényesülésének minél inkább való kiteljesítése. Több mint száz év távlatában ugyanakkor – bár kétségtelenül voltak reményteli szakaszai – a hallgató vádlott számára a közvetlenség elvének érvényesülését lehetővé tevő szabályok nem hoztak létre tartós (jogi) képződményi megoldásokat. A konjunkturális mozgások, vargabetűk pedig nem tartoznak a jogfejlődés kérdéséhez⁴¹.

IRODALOMJEGYZÉK

Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007

Bócz Endre: A Be. újabb novellája elé. *Magyar Jog*, 2005/12.

Cséffai Attila Csaba: Kötelező ügyészi részvétel bökkenője (különvélemény). In: **Cs. Kiss Lajos (szerk.):** Optimi nostri. UNIVERSITAS-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2012

Erdei Árpád: A trónfosztott királynő uralkodása avagy a bizonyításemélet szent tehene. *Magyar Jog*, 1991/4.

Hampton, Celia: Criminal Procedure and Evidence. Sweet & Maxwell, London, 1973

Király Tibor: Büntetőeljárási jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008

Szigeti Péter – Takács Péter: A jogállamiság jogelmélete. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004

Szigeti Péter: Jogtani és államtani alaponalak. Rejtel Kiadó, Budapest, 2005

Szigeti Péter: A Magyar Köztársaság jogrendszerének állapota 1989–2006. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008

Miranda v. Arizona, 384 U.S. 436 (1966)

Pitkänen v. Finnország 30508/96 (09/03/2004)

317/E/1990. AB határozat

793/B/1997. AB határozat

52/1996. (XI. 14.) AB határozat

14/2002. (III. 20.) AB határozat

104/2007. (XII. 13.) AB határozat

⁴⁰ Bócz Endre: i. m. 712. o.

⁴¹ Vö. Szigeti Péter (2008): i. m. 100. o.

MAJOR RÓBERT

Újra az ittas járművezetésről,
avagy a jogalkotó szándéka töretlen
a deliktum elleni küzdelemben

A 2012. évi C. törvény, az „új Btk.” 236. szakasza *Járművezetés ittas állapotban* címmel szabályozza az ittas járművezetés kérdéskörét. A tényállásban fellelhető új és átalakult büntetőjogi megoldásokról korábban kifejtettem¹, hogy miben is rejlik az a nagy jelentőségű változás, amelyet valódi áttörésként lehet értékelni. Az új tényállás több apróbbnak tekinthető módosítást, korszerűsítést tartalmaz, úgymint az elkövetés helyének és eszközének pontosítását, és azt, hogy a halmazatban való megállapítás lehetősége érdekében az ittas és a bódult járművezetést két külön tényállásban szabályozza. A valódi áttörést jelentő újítás azonban az elkövetés módjának meghatározásában található: a befolyásolt állapot tényállási elem helyett az ittas állapot mint tényállási elem megtöltésére értelmező rendelkezésben meghatározott tartalommal került sor, nevezetesen „*ittas állapotban lévő személy az, akinek a szervezetében 0,50 gramm/liter véralkohol-, illetve 0,25 milligramm/liter levegőalkohol-koncentrációnál nagyobb értéket eredményező szeszes ital fogyasztásából származó alkohol van*” [240. § (3) bekezdés eredeti szövege]. A „befolyásoltság” mint tényállási elem tehát megszűnt, a bűncselekmény konkrét alkoholmennyiség szervezetben való jelenlétével valósulhat meg. A megfogalmazás azonban egyértelművé teszi, hogy a szervezetben jelenlévő alkohol mennyiségét nem a vezetéskori konkrét vér- vagy légalkohol-koncentráció értékével határozza meg, hanem áttételesen úgy, hogy a vezetéskor a szervezetben lévő alkoholmennyiség idézi elő – akár későbbi időpontban is – ezt a szintet. Ezzel a büntetőjogi üldözés kiterjesztése történt meg azokra az esetekre, amelyek során az elkövető olyan mennyiségben fogyasztott alkoholt, amely a meghatározott érték későbbi előidézésére alkalmas, de olyan időszakban vállalkozott a vezetésre, amikor ez az alkoholmennyiség a szervezetében volt ugyan, de még nem érte el a mintavételezési eljárásokkal kimutatható – a tényállásban megjelölt – szintet.

¹ Major Róbert: Az ittas gépjárművezetés új büntetőjogi szabályozása, avagy áttörés várható a deliktum elleni küzdelemben. *Belügyi Szemle*, 2013/7–8.

A jogalkotó a szándékát a törvény miniszteri indoklásában is kinyilvánította, amikor kimondta, hogy „*az ittas állapotban elkövetett járművezetés olyan jogellenes magatartás, amely a befolyásoltság létrejöttének reális lehetősége esetén is eléri azt a veszélyességi szintet, amely büntetőjogi következmények kilátásba helyezését indokolja. A fentiekre figyelemmel az új tényállás vonatkozásában a büntetőeljárás során nem azt kell bizonyítani, hogy a tényállásban írt alkohol-koncentráció a vezetés idején fennállt-e, hanem azt, hogy azon időpontban a szervezetben volt-e olyan mennyiségű alkohol, amely a tényállásban írt alkohol-koncentrációt képes volt előidézni.*”

E – talán egyértelműnek és világosnak nevezhető – megfogalmazás ellenére a jogalkalmazási gyakorlat alkalmazkodása az új jogszabályi környezethez elmaradt. Ami – figyelemmel a több évtizedes gyakorlatra – talán érthető is lehet.

Értelmezési nehézség

A jogalkalmazásnak két alapvető fontosságú változást kellett volna befogadnia. Egyrészt a befolyásoltság mint tényállási elem megszűnésével orvos szakértői vélemény beszerzése – a befolyásoltság tekintetében – szükségtelessé vált. Az orvos szakértői gyakorlatban a befolyásoltság véleményezése elsősorban a mintavétel alapján történt, de mintavétel hiányában egyéb – elsősorban személyi jellegű – bizonyítékok alapján is véleményezhető volt a befolyásoltság mértéke. Az „új tényállás” mellett a befolyásoltság mértékének megállapítására szakértő kirendelése nem szükséges, hiszen a mintavétel meghatározott eredménye váltotta fel a befolyásoltság tényállási elemet. Mindazonáltal továbbra is előfordulhat, hogy valamilyen körülmény következtében mintavételre nem kerül sor, vagy annak eredménye nem használható fel az eljárásban. Ezen esetben a rendelkezésre álló egyéb bizonyítékok alapján orvos szakértő kirendelésével a járművezető szervezetében a vezetés-kor jelenlévő alkoholmennyiség véleményezhető. Szintén előfordulhat, hogy a mintavétel idején a szervezetből kimutatható alkoholkoncentráció nem éri el a bűncselekményi szintet, de gyanú van arra, hogy az illető szervezetében a vezetés-kor volt annyi alkohol, amennyi képes lett volna a meghatározott koncentrációértéknél nagyobbat előidézni. Ilyen esetben természetesen továbbra is orvos szakértői visszazámolással meghatározható a szervezetben volt alkoholmennyiség.

Másrészt a vezetéskori vér- vagy légalkohol-koncentráció alapján történő büntetéskiszabást fel kellett volna váltania a mintavétel idején mért koncentráció alapulvételének. Ezt a nehéz feladatot a jogalkalmazásnak nem sikerült megoldania, mert a bírói gyakorlat ódzkodva fogadta az évtizedeken át megszokott metódus megváltoztatását, és megítélése szerint a mintavétel idején fennálló koncentráció alapulvétele nem tükrözi a cselekmény társadalomra veszélyességének valódi mértékét. Ennek megfelelően a Kúria 3/2013. (VII. 8.) számon büntető kollégiumi véleményt bocsátott ki, amelynek értelmében „*az ittas járművezetés bűncselekménye (Btk. 236. §) – az egyéb feltételek mellett – akkor állapítható meg, ha az elkövető vérében levő véralkohol-, illetve levegőalkohol-koncentráció a vezetéskor meghaladja a törvényben írt mértéket*”.

A vélemény szerint értelmezési problémát vet fel az idézett jogszabályi szövegben az „eredményező” szó. Az értelmezési probléma feloldása érdekében érdemes az „eredményez” kifejezés jelentéstartalmát megvizsgálni, mely nem más, mint hogy „*eredményül okoz, következményül maga után von valamit*”². Az eredmény általános értelemben valamilyen „*cselekvés, folyamat végső következménye*”³. Büntetőjogi értelemben pedig az eredmény az elkövetési magatartás olyan következménye, amely a bűncselekmény jogi tárgyaként megjelenő társadalmi viszonyt érintő hátrányos változás. Sem az általános, sem a büntetőjogi értelemben használt eredményfogalom értelmezése nem tartalmazza a kialakuló következményre vonatkozó időszükségletet, tehát a bekövetkezett eredmény az azt kiváltó cselekményt vagy történés után nyomban, vagy bizonyos idő elteltével is bekövetkezhet. Az eredmény megállapításának csupán az a feltétele, hogy az okozati összefüggés kimutatható legyen.

Alapvetés, hogy a szeszes ital fogyasztása és a szervezetben kialakult alkoholkoncentráció között egyenes okozati összefüggés van. Orvosilag bizonyított az is, hogy a szervezetbe bevitt alkoholmennyiség hatására „*a véralkohol a maximális értékét átlagértékben az italfogyasztás után 60 perc múlva éri el*”⁴. Tehát az italfogyasztás egy későbbi időpontban eredményezi a koncentráció maximumát, de a járművezetői képességeket hátrányosan érintő hatása ez idő előtt, már lényegesen korábban is jelentkezhet, mely időintervallum meghatározása szubjektív jellege miatt lehetetlen. A korábban kifejtetteken túl

² Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978

³ Uo.

⁴ Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 13. módszertani levele az alkoholos állapot és alkoholos befolyásoltóság orvosszakértői vizsgálatáról és véleményezéséről. 1994

önmagában ez is indokolja, hogy a büntetőjogi védelem az indirekt módon meghatározott alkoholmennyiség elfogyasztása után nyomban beálljon.

Az előbbi nyelvtani értelmezés mellett érdemes a jogszabály értelmezésének más módszerét is átgondolni. Általában a jogértelmezés négy szintjét különböztetjük meg, úgymint a nyelvtani értelmezés, a logikai értelmezés, a rendszertani és a történeti értelmezés.⁵ Nyilvánvaló, hogy a felsorolt értelmezési módszerek az értelmezési tevékenység egymásra épülő szakaszait jelentik. Ha az adott módszer megnyugtató eredményre nem vezet, eggyel magasabb szintre kell lépni. Az 1990-hez kötődő politikai-gazdasági rendszerváltozás után azonban újra fellelhető egy ötödik értelmezési szint, amely a szocialistának nevezett jogi korszakban ideológiai okokból háttérbe került. Ez az értelmezési szint a teleologikus jogértelmezés.⁶ A teleológia görög eredetű kifejezés, amely olyan idealista tanítást jelent, „*amely szerint a természetben minden egy bizonyos előre megszabott cél megvalósítására jött létre és minden jelenség ennek kiteljesedését szolgálja*”. Ez a módszer tulajdonképpen a jogalkotó jogalkotási tevékenységével elérendő cél feltárását jelenti. A korábban kifejtettek alapján az ittas járművezetés új büntetőjogi szabályozásával a jogalkotó által elérni kívánt cél könnyen beazonosítható, hiszen azt az idézett miniszteri indoklás egyértelműen megfogalmazza.

A jogszabály módosítása

Figyelemmel arra, hogy a bírói és az ügyészi társadalom nem tette magáévá a jogalkotó egyértelműen megfogalmazott akaratát, és ez a helyzet a jogalkotó számára egyáltalán nem volt megnyugtató, törvénymódosításra került sor. Az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról szóló 2013. évi CLXXXVI. törvény 118. §-a a Btk. 240. § (3) bekezdésének értelmező rendelkezését a következőképpen határozta meg: „*A 236. és a 238. § alkalmazásában ittas állapotban lévő személy az, akinek a szervezetében 0,50 gramm/liter véralkohol-, illetve 0,25 milligramm/liter levegőalko-*

⁵ Például Lamm Vanda – Peschka Vilmos (szerk.): Jogi lexikon. KJK, Budapest, 1999; Bíró György – Lenkovics Barnabás: Magyar polgári jog. Általános tanok. Novotni Alapítvány, Miskolc, 1999; Visegrády Antal: Jogi alaptan. Pécs, 1996; Szilágyi Péter: Jogi alaptan. Osiris Kiadó, Budapest, 2001; Szigeti Péter: Jogtani és államtani alapvonalak. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2002.

⁶ Például Takács Albert: A jogértelmezés alapjai és korlátai. Jogtudományi Közlöny, 1993/3.; Lábady Tamás: A magyar magánjog (polgári jog) általános része. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1997; Szabó Miklós: Jogi alapfogalmak. Bibo Kiadó, Miskolc, 2002.

⁷ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976

hol-koncentrációnál nagyobb érték előidézésére alkalmas szeszes ital fogyasztásából származó alkohol van” [240. § (3) bekezdés 2014. január 1. napjától hatályos szövege]. Az új megfogalmazás a felületes, laikus szemlélő számára semmiféle újdonságot nem tartalmaz. Alaposabban vizsgálva a szövegezést azonban megállapítható, hogy az új megfogalmazás kiegészült az „alkalmas” kifejezéssel, ami nem jelent mást, mint hogy a jogalkotó még egyértelműbbé tette azt az elvárását, hogy a vezetéskor a járművezető szervezetében lévő alkoholmennyiség nem feltétlenül a vezetés idején, hanem akár később is előidézheti a meghatározott koncentrációs értékeket. A vezetéskor tehát olyan mennyiség van a járművezető szervezetében, ami alkalmas a jelzett koncentrációk előidézésére. Alkalmas, tehát a vezetéskor nem feltétlenül idézi azt elő.

A jogalkotó ezek alapján elszánt az ittas járművezetés elleni küzdelem területén, meg kívánja akadályozni, hogy a „felszálló ágas” védekezés okozta bizonyítási anomáliák a marasztaló ítélet meghozatalát ellehetetlenítsék. Ugyanakkor „ráívás” esetében a szakértői számítások továbbra is elkerülhetetlenek lesznek.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a tapasztalatok azt mutatják, hogy mind a „felszálló ágas” védekezés, mind a „ráívás” leginkább a járművezető vallo-másában megjelenő mozzanat és nem a valós eseménysor része. Különösen azokban az esetekben, amikor a nyomozás során terhelti vallomás nem szü-letik, csupán az orvos szakértői vélemények megismerése után hirtelen feltű-nően pontosan kezd a terhelt emlékezni az italfogyasztás körülményeire, ami nyilvánvalóvá teszi a védekezés konstruált jellegét. A „felszálló ágas” véde-kezés az új jogszabály alapján értelmetlenné vált, míg a „ráívás” kezelése a nyomozó hatóság feladata és felelőssége azzal, hogy a történeti tényállás fel-tárásával az ilyen jellegű védekezések cáfolhatók legyenek, és a közlekedés biztonságára, illetve az emberek életére és testi épségére nyilvánvalóan ve-szélyt jelentő ittas vezetések ne maradhassanak szankció nélkül. A cselek-ményt követő italfogyasztás tekintetében tehát a hatóság nem menekülhet a bizonyítás terhe alól.

Kriminalisztikai ajánlás

Azzal, hogy egyértelművé vált az ittas állapotot értelmező rendelkezés való-di tartalma, érdemes megvizsgálni, hogy milyen eszköz, módszer, eljárás al-kalmas a leginkább a bizonyítandó tény bizonyítására. A bizonyítandó tény

pedig nem más, mint a járművezető szervezetében a vezetéskor meglévő alkoholmennyiség, amelynek feltárására a vezetés után alkalmazott mintavételek szolgálnak.

Vitán felül áll, hogy a légalkoholminta-vétel egyszerűbb, gyorsabb, gazdaságosabb eljárás, mint a vér-, illetőleg a vizeletminta-vétel. Tekintettel arra, hogy a törvény mind vér-, mind légalkohol-mennyiséget meghatároz, nincs akadálya annak, hogy a minden szempontból előnyösebbnek minősíthető légalkoholminta-vételt alkalmazzuk, függetlenül az esetleges baleset kimenetelétől, súlyosságától, a cselekmény jogi minősítésétől. A vér-, illetőleg vizeletminta-vételre csak azokban az esetekben kerüljön sor, amikor a mintaadásra kötelezett nem tud, vagy nem akar a légalkoholminta-vételben közreműködni.

Mivel a természettudományos háttér és a tapasztalat is azt igazolja, hogy a légalkoholminta-vételezési eljárás mint bizonyítás megfelelő, csupán az a kérdés merülhet fel, hogy milyen metódus szerint, hány alkalommal kell a mintát biztosítani.

Tekintettel arra, hogy a bűncselekményi minősítés nem a vezetés kori alkoholkoncentráció alapján, hanem a vezetés kor a szervezetben lévő alkohol miatt egy későbbi mintavétel idején fennálló koncentráció alapján történik, célszerű az eljárást ahhoz a körülményhez igazítani, hogy a járművezetés és a mintavétel között az eljárás alá vont személy a hatóság felügyelete alatt állt-e. Ha igen (tipikusan forgalom-ellenőrzés esetén), a „ráívás” kizárható, ha pedig bizonyos ideig a hatóságnak nem volt rálátása a járművezető magatartására (tipikusan baleset esetén), a „ráívás” valószínűsíthető. Azokban az esetekben, amikor a hatóság eljárása biztosítja, hogy a járművezető a vezetés után alkoholt nem juttathat a szervezetébe – bármilyen súlyos cselekményről legyen is szó –, felesleges a cselekmény kori alkoholkoncentráció visszazámolására lehetőséget adó eljárás.

A hatályos szabályozás szerint légalkoholminta-vétel esetén három mintavételre kerül sor. Az első mintát a helyszínen a lehető leghamarabb, de az utolsó italfogyasztástól számított tíz perc elteltével kell levenni, elektromos alkoholtesztet alkalmazásával. A második és harmadik mintavételre hiteles mérőeszközt kell használni úgy, hogy a második mintavételre a cselekmény után harminc percen belül kerüljön sor, míg a harmadikra a második mintavételt követően tizenöt perc elteltével.

Ez ideális esetben azt jelenti, hogy a cselekménytől számított legfeljebb 45 perc elteltével befejeződik a mintavételezés. Tipikus italfogyasztási szokásoknak megfelelő esetekben – tehát amikor elhúzódó italfogyasztásról van szó – ez az időintervallum továbbra is megfelelő. Ha azonban az italfogyasztás közvet-

lenül a cselekmény előtt történt, előfordulhat, hogy a mintavétel idején még nem kimutatható a szervezetben lévő alkohol valódi mennyisége, a mért koncentráció annál kevesebb alkohol jelenlétére enged következtetni. Figyelemmel arra, hogy az eljárás során a bizonyítandó tény a szervezetben lévő alkohol mennyisége, *abban az időpontban kell a járművezetőtől mintát biztosítani, amikor a vezetéskor a szervezetében lévő alkohol a legnagyobb koncentrációt idézi elő.*

Ennek egyetlen lehetséges módja, ha a helyszíni ellenőrzés után tizenöt percenként ismételjük a mintavételt mindaddig, amíg az előző mérésnél nem nagyobb értéket kapunk, azaz elértük a maximumot.

Kísérletek igazolják, hogy ez általában a jelenleg hatályos szabályozás értelmében is alkalmazott három mintavételezéssel megoldható. Hosszabb vizsgálatot, legfeljebb négy-öt mintavételt csak azokban a különleges – általában csak elméletben létező – esetekben jelent, amikor közvetlenül a cselekmény előtt történt a nagy mennyiségű italfogyasztás.

Itt most egy rövid kísérlet bemutatására kerül sor, amelyben hét résztvevő ismert mennyiségű alkoholt, ismert időpontban fogyasztott, majd a légalkohol-görbéjük felvételére került sor a rendőrségnél rendszeresített készülékekkel⁸ (táblázat; ábra).

A diagram nullpontja az italfogyasztás befejezésének időpillanata. A kísérlet adataiból több egyértelmű következtetés vonható le, de e helyütt – függetlenül az italfogyasztás mennyiségétől – csupán azt vizsgáljuk, hogy az italfogyasztás befejezése után mennyi időn belül éri el a légalkohol-koncentráció a maximumát. Normál, hosszabb ideig tartó italfogyasztás esetén az italfogyasztás befejezését követően bőven 45 percen belül eléri. Nagyon rövid ideig tartó, nagy mennyiségű alkohol elfogyasztása esetén is 90 percen belül maximális értéket mutatnak az eredmények.

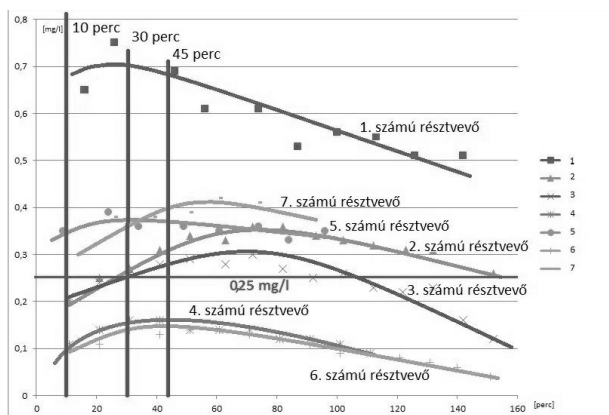
A jelenlegi szabályozás értelmében, ha a helyszíni alkoholtesztes ellenőrzés eredménye a bűncselekményi érték alatt van, közizgazgatási bírság kiszabásának van helye. Ez azért aggályos, mert lehet, hogy egyfelől a járművezető szervezetében bűncselekményi értéket meghaladó mennyiségű alkohol van a teszt időpontjában, csak az még a „felszívódás” fázisában van, és ezért nem kimutatható, másfelől lehet, hogy ilyen mennyiségű alkohol volt a vezetéskor a szervezetében, csak már a lebomlás miatt nem mutatható ki. Az előbbi esetben az ismételt mintavétel megoldást jelent, míg az utóbbi esetben visszaszámolásnak lehet helye. Megjegyzendő azonban, hogy e visszaszámolás feltehetően ugyanazt a helyzetet idézi elő, mint a korábbi gya-

⁸ A kísérlet levezetésében közreműködött Csatai Tamás rendőr őrnagy, az ORFK Dunakeszi Oktatási Központ munkatársa és dr. Fülöp Zoltán igazságügyi orvos szakértő.

A kísérlet folyamán alkalmazott italfogyasztások időpontja

Alany	Az italfogyasztás ideje annak befejezése előtt
1. számú résztvevő	36 percen folyamatosan
2. számú résztvevő	8 percen
3. számú résztvevő	8 percen
4. számú résztvevő	33 percen
5. számú résztvevő	120 percen folyamatosan
6. számú résztvevő	2 perc alatt
7. számú résztvevő	72 percen folyamatosan, de az utolsó 5 percre koncentrálvá

A kísérlet során mért légalkohol-koncentrációk ábrázolása

korlat, vagyis olyan vallomás születik a terhelt részéről, ami a mért értéket maximumként tudja beállítani. Mindezekre tekintettel az javasolható, hogy ilyen visszszámolással járó eljárásra csak akkor kerüljön sor, ha a magasabb alkoholkoncentrációra vonatkozó gyanút konkrét adat alapozza meg. Ennek hiányában a büntetőjog ezen esetektől szabaduljon, és engedjen teret a közigazgatási bírság kiszabására lehetőséget nyújtó eljárásnak.

A helyszínen – legyen az akár közlekedési baleset, akár közúti ellenőrzés – a lehető leghamarabb el kell végezni az alkoholeszteres ellenőrzést. Bármilyen pozitívitás esetén ismételt mintavételt kellene elvégezni.

Ha az első minta értéke olyan magas, hogy önmagában bűncselekményre utal, az ismétlődő ellenőrzés a hitelesített mintavételre való szállítás alatt történjen.

Ha azonban az ismételt mintavétel eredménye alacsonyabb, akkor az első mintavétel eredménye alapján kell eljárni, de ha az bűncselekményi értéknek felel meg, a hiteles mérőeszköz alkalmazása nem mellőzhető. A bűncselekmény megállapítható akkor is, ha a hiteles mérőeszközzel már bűncselekményi érték alatti eredmény születik, mert ez igazolja, hogy a tesztes ellenőrzés etil-alkoholt mutatott ki. Bármely pozitívítás esetében ismételt mintavételezés azt az anomáliát is kiküszöbölné, amely szerint a 0,1 milligramm/liter értéket el nem érő koncentráció esetén a járművezető tovább közlekedhet, miközben elképzelhető, hogy a szervezetében jelen lévő alkohol felszívódási szakban van, így a cselekmény akár bűncselekménynek minősülhet.

Az eljárás célja a bűncselekmény elkövetésének bizonyítása, annak demonstrálása, hogy immáron nem lehet holmi szakértői számításokkal kibújni a felelősség alól. Ez hosszú távon nyilván a prevenciót szolgálja. Bár a büntetőjog eszköztárára prevenciók céljára kevésbé alkalmas, mint a kriminológia által felsorakoztatott módszerek, a büntetőjog alapfunkciója a társadalmi együttélés rendjének védelme, ami alapvetően az elrettentésen keresztül valósul meg. Ha azonban a büntetőjog eszközei tehetetlenek a jogalkotó és a társadalom szándékai szerint elítélendő magatartásokkal szemben, mert a tényállásban meghatározott magatartást megvalósítók részéről olyan védekezés terjed el, amely egyetlen bizonyítási eszközzel vagy eljárással sem cáfolható, és így szükségszerűen felmentő ítélethez vezet, semmiféle prevenció hatás nem érvényesül. A generális prevencióról csupán akkor beszélhetünk, ha a büntetőjogi tényállás megfogalmazása elkerülhetetlenné teszi a „megérdemelt” szankció elszívását, ennek érdekében a jogalkotó újabb lépést tett, amely után joggal bízhatunk a jogalkalmazói gyakorlat átalakulásában.

Ugyanakkor e sorok írójának továbbra is meggyőződése, hogy dogmatikailag a helyes megoldás az lenne, ha az ittas állapotban okozott balesetek esetében a fő mozzanatnak az ittas állapot helyett a balesetet tekintenénk, és a balesethez vezető szabályszegés mellett megjelenő ittaság csupán minősítő körülmény lenne.⁹

Szintén javasolható, hogy a helyszíni rendőri eljárás során is a „zéró tolerancia” elve jusson érvényre, vagyis a járművezető bármilyen mértékű ittasága esetén a vezetői engedélyét a helyszínen vegyék el. A vezetői engedély helyszíni elvételének visszaállítása a büntetőjogi tényállás reformjával és a rendőri ellenőrzés intenzitásának és hatékonyságának növelésével prognosztizálhatóan valódi áttörést jelenthet az ittas járművezetés elleni küzdelemben.

⁹ E téma tudományos kifejtéséről lásd Major Róbert: Az ittas járművezetésről és a cserbenhagyásról – a közlekedési bűncselekmények újrakodifikálásához. *Belügyi Szemle*, 2004/1.

ANTAL DÁNIEL

Gondolatok a különösen védett tanú kihallgatásáról¹

A különösen védett tanú intézménye a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. (a továbbiakban: Be.) egyik nevesített tanúvédelmi eszköze. A tanúvédelem a büntetőeljárásban kulcsfontosságú. A bizonyítás során ugyanis a tanúk szolgáltatják a személyi jellegű bizonyítékokat, amelyek nélkülözhetetlenek a büntetőjogi főkérdésekben való döntéshez. Annak érdekében, hogy a tanúk befolyásmentes és a valósággal adekvát vallomást tegyenek, alkalmanként szükség van arra, hogy a hatóság garantálja részükre azt a védelmet, amely a minden külső hatástól mentes vallomás megtételéhez szükséges. Legyen szó akár a nyomozásról, akár a bírósági eljárásról, a tanúvédelem mindkét fő szakban hangsúlyos szerepet kap. A különösen védett tanú kihallgatása kapcsán számos kritika érte a jogalkotót², ezek több hiányosságot, hibát említenek az intézmény jelenlegi jogi szabályozásában. Tanulmányomban ezeket veszem számba, és de lege ferenda javaslattal élek a hibák kiküszöbölése érdekében.

Az 1998. évi LXXXVIII. törvénnyel bevezetett szabályok alapján a Be. 97. §-a tartalmazza a különösen védett tanúra vonatkozó szabályokat. Azaz mégsem, e szakaszban ugyanis a jogalkotó csak a különösen védett tanúvá nyilvánítás feltételeit rögzíti, a rá vonatkozó további szabályok szétszórva helyezkednek el a törvényben a tanú jogállásánál, a kihallgatásánál, a nyomozási bíró eljárásánál, a vádiratra vonatkozó rendelkezéseknél, a bizonyítás felvételénél és a bizonyítás kiegészítésénél stb. is részletszabályokat találunk. Különösen védett tanúvá az a tanú nyilvánítható, akinél a 97. §-ban megállapított négy feltétel együttesen fennáll:

- a) vallomása kiemelkedő súlyú ügy lényeges körülményeire vonatkozik;
- b) a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható;

¹ A kutatás a TAMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² Például Tóth Mihály, Varga Zoltán, Csák Zsolt, Herke Csongor és Mészáros Bence is kritikával életek műveikben.

- c) személye, a tartózkodási helye, valamint az, hogy az ügyész, illetve a nyomozó hatóság tanúként kívánja kihallgatni, a terhelt és a védő előtt nem ismert; és
- d) személyének felfedése esetén a tanú vagy hozzátartozója élete, testi épsége vagy személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek lenne kitéve.

Ezek meglétekor a tanú a vádirat benyújtásáig (tehát a bírósági eljárásban már nem) különösen védetté nyilvánítható³. A különösen védett tanúnak lényeges körülményről lehet tudomása, és a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható. Ebből következően tehát e tanú a büntetőeljárás kulcsszereplője, köznapi elnevezéssel „koronatanúja” lehet. Nyilvánvalóan a nyomozás során eldől, de legalábbis valószínűsíthetően eldől, hogy a tanú ilyen szerepet tölt be. Ekkor pedig a törvény értelmében különösen védetté nyilvánítható, ha arra az ügyész indítványt tesz és a nyomozási bíró arról – az iratok tartalma alapján – határozatot hoz.⁴

A különösen védett tanú kihallgatása

A különösen védett tanú kihallgatásáról a Be. úgy rendelkezik, hogy „*a nyomozási bíró a vádirat benyújtása előtt az ügyész indítványára kihallgatja a különösen védett tanút*”⁵. A Be. 213. § (2) bekezdése értelmében a különösen védett tanú kihallgatásán csak a nyomozási bíró, a jegyzőkönyvvezető, az ügyész⁶ és a tanú érdekében eljáró ügyvéd lehet jelen. Bár a Be. módosítása alapján csak a sértett tanú kihallgatásán lehet jelen az érdekében eljáró ügyvéd, ez a rendelkezés kivétel a fő szabály alól. Mivel a különösen védett tanú személye ismeretlen a terhelt és a védő előtt, így ők sem idézést, sem értesítést nem kapnak az eljárási cselekményről, azon pedig egyéb úton szerzett tudomásuk ellenére sem vehetnek részt. A különösen védett tanú kihallgatásakor a nyomozási bíró feladata, hogy ellenőrizze a tanú szavahihetőségét, a vallomásának hitelt érdemlőségét. Erre vonatkozóan a Be. akként rendelkezik, hogy a különösen védett tanú kihallgatásakor a nyomozási bírónak fel kell tárnia és szükség esetén a nyomozó hatóság közreműködésével vagy más módon ellenőriznie kell a tanú szavahihetőségét, tudomásának megbízható

³ Lásd erről részletesebben Varga Zoltán: A tanú a büntetőeljárásban. CompLex Kiadó, Budapest, 2009.

⁴ Be. 207. § (2) bek. d) pont; 210. § (3) bek. a) pont.

⁵ Be. 207. § (3) bekezdés.

⁶ Lásd erről részletesebben Varga Zoltán: i. m. 132. o.

voltát, és azokat a körülményeket, amelyek vallomása hitelt érdemlőségét befolyásolhatják. Az így szerzett adatokat a kihallgatásról készült jegyzőkönyvben fel kell tüntetni.⁷ A nyomozási bíróra van bízva, hogy milyen módon teszi ezt meg, mindenesetre az ítélőbíróságnak garanciát jelent az, hogy a szavahihetőségre vonatkozó megállapításokat a nyomozási bíró rögzíti, eként tehát – elvileg – ahhoz kétség nem férhet.⁸

Bizonyítékként azonban nem a kihallgatásról készült jegyzőkönyv, hanem annak kivonata használható csak fel, amelyet az ügy irataihoz csatolni kell [Be. 219. § (4) bekezdés]. A jegyzőkönyvi kivonatnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy a tanú különösen védett állapota fenntartható legyen, tehát abból a személyazonosságára és a tartózkodási helyére ne lehessen következtetni. A Be. 213. § (4) bekezdés szerint továbbá mód van rá, hogy a tanú kihallgatásáról kép- vagy hangfelvételt készítsenek, illetve a kihallgatását egyéb módon rögzítsék. Ekkor a tanúról készült felvétel másolata technikai úton torzítható. Érdekes kérdést vet fel, hogy a különösen védett tanú kihallgatásáról mi célból készülhet kép- vagy hangfelvétel, illetve mit jelent az egyéb rögzítés. A törvény indokolása szerint ezekre a pontosabb rögzítés érdekében van szükség, és a tanú védelme érdekében torzítható a felvételtől készült másolat. Ugyanakkor a citált szakasz utolsó mondata szerint, ha a felvétel különösen védett tanú kihallgatásáról készült, arra a zárt adatkezelés szabályait kell alkalmazni, nevezetesen azt csak a nyomozó hatóság és az ügyész ismerheti meg. Álláspontom szerint ilyenkor teljesen felesleges a torzítás, sőt másolat sem készíthető a különösen védett tanú kihallgatásáról készült felvételtől. Ennek egyébként értelme sincs, hiszen a felvételt más nem ismerheti meg, arra önmagában is csak azért van szükség, hogy az indokolás szerinti (és nyilvánvalóan a jegyzőkönyvre értett) rögzítést egyszerűsítse. Véleményem szerint nincs szükség arra, hogy a különösen védett tanú kihallgatásáról képfelvétel készüljön, hiszen azt nem lehet másutt felhasználni, a jegyzőkönyv elkészítéséhez pedig a hangfelvétel is elegendő. Egyébiránt pedig, ha a bírósági tárgyalásról nem kell a jobb rögzítés érdekében ilyen felvételt készíteni, akkor a nyomozási bírót is képesnek kell tartani arra, hogy megoldja a kihallgatást felvétel készítése nélkül. A 268. § (3) bekezdése szerint a bíróság – amennyiben az ügyész fel kívánja használni a különösen védett tanú vallomását bizonyítékként – beszerzi a nyomozási bírótól a kihallgatásról készült jegyzőkönyvet is. Erről a jegyzőkönyvről másolat nem

⁷ Be. 213. § (2) bek.

⁸ Lásd erről még Csák Zsolt: A különösen védett tanú az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletei tükrében. Magyar Jog, 2000/2., 80–81. o.

adható. A szabályozás szerint a kép- vagy hangfelvétel a jegyzőkönyv pontos rögzítéséhez szükséges, így álláspontom szerint erre is vonatkozik, hogy másolat róla nem adható (hiszen az gyakorlatilag a jegyzőkönyv melléklete, annak kiegészítő eszköze). Követve a logikát, ilyen módon a felvétel nem torzítható (hisz csak a másolat torzítható), így a különösen védett tanúról készült felvétel eredetben kerül (kerül?) a bírósághoz. Mivel azt a bíróság tagjain kívül más nem ismerheti meg, így problémát nem okoz, miközben felesleges szabályozást jelent a Be.-ben. A legjobb megoldás talán az lenne, ha az elkészült felvételt a jegyzőkönyv véglegesítése után megsemmisítenék.

A kihallgatás után elkészült jegyzőkönyvkivonat kerül az iratok közé. Hogy mikor és ki által, erre vonatkozóan a Be. két teljesen ellentétes szabályt is tartalmaz:

1. A 219. § (4) bekezdése szerint ha az ügyész a különösen védett tanú vallomását a bírósági eljárásban bizonyítékként kívánja felhasználni, a különösen védetté nyilvánított tanú kihallgatásáról készült jegyzőkönyvkivonatot csatolja a vádemelés alapjául szolgáló iratokhoz, a gyanúsítottat és a védőt erről, valamint e csatolt irat megtekintésének lehetőségéről értesíti. Ha ennek az iratnak a csatolása a nyomozás iratainak megismerése (193. §) után történt, a gyanúsítottat és a védőt erről értesíteni kell, és lehetőséget kell adni az utóbb csatolt irat megismerésére.⁹
2. A 263. § (3) szerint pedig a tanács elnöke a vádirat kézbesítésével egyidejűleg közli a vádlottal és a védővel, ha az ügyész különösen védett tanú vallomását kívánja bizonyítási eszközként felhasználni, figyelmezteti őket arra, hogy a különösen védett tanú vallomását tartalmazó jegyzőkönyvkivonatot megtekinthetik, és írásban a különösen védett tanúhoz kérdések feltevését, továbbá a tanú különösen védetté nyilvánításának megszüntetését indítványozhatják. A különösen védett tanúhoz feltett kérdések közvetlenül nem irányulhatnak a különösen védett tanú személyének és tartózkodási helyének felfedésére.

Az eltérés jelentős, hiszen bár időben valóban nem nagy a különbség, az első esetben a Be. az ügyész kötelezettségévé teszi az értesítést, addig a második esetben a bíróság értesíti a védelmet [tehát kvázi az ügyész ezen esetben alapul véve elmulasztotta a 219. § (4) bekezdésében foglalt kötelességét], továbbá csak a bíróság kötelességévé teszi a törvény, hogy felhívja a védelmet

⁹ Meg kell jegyezni, hogy maga a törvényszerkesztés is rossz, hiszen ennek a bekezdésnek sokkal inkább a nyomozásról szóló fejezetben (talán éppen az iratmegismerésről szóló 193. §-ban) lenne a helye, mintsem a vádiratról szóló rendelkezések között.

az esetleges kérdések feltevésére. Mindemellett az utóbbi szabályozás ellentétes a 193. § (1) bekezdésének utolsó mondatával, amely szerint a gyanúsított és a védő részére lehetővé kell tenni, hogy a vádemelés alapjául szolgáló valamennyi iratot megismerje, ez esetben azonban már csak mint vádlott ismerte meg a vád alapjául szolgáló iratot.

Fontos szabály, hogy a 305. § (4) bekezdés szerint, ha a védő és a vádlott a tanút megnevezi, vagy személyét kétséget kizáró módon azonosítja, a különösen védetté nyilvánítást a bíróság megszünteti.¹⁰ Meglepő azonban a Be. szövegezése, hiszen a törvény szerint a tanú megnevezésére csak a tárgyaláson, vagy pedig a bizonyítás kiegészítése után (annak eredményeként) kerülhet sor. Erre vonatkozó korlátozó szabály nincs a Be.-ben, ebből kifolyólag a védelem végtelen számú tippet tehet, tulajdonképpen annak hadát zúdíthatja a bíróságra.¹¹

Az előbbi szabályból kifolyólag tehát a Be. kizárja, hogy a tárgyalás előtt a védelem a tanút megnevezzék, ha pedig mégis, az nem köti a bíróságot, tehát nem kell megszüntetnie a különösen védetté nyilvánítását. A tárgyalás előtt csupán jogi érvelést tartalmazó indítványt tehet a védelem. Tekintettel arra, hogy a tárgyalás előkészítése során az ilyen irányú indítvány esetén kötelező előkészítő ülést tartani¹², ez az eljárás elhúzódásához is vezethet, ha a sikertelen ülés után a védelem újabb és újabb indítványokkal fordul a bírósághoz. Ekként tehát vagy az indítványok számát kellene korlátozni, vagy pedig az iratok tartalma alapján is lehetőséget kellene adni a bíróságnak a kérdésben való döntésre. A legjobb megoldás talán az lenne, ha a szabadlábú helyezési indítvány szabályait¹³ alkalmaznák ez esetben is, tehát ha a védelem ismételt megszüntetési indítványt nyújt be, de abban új tényre, körülményre nem hivatkozik, akkor azt a bíróság érdemi indokolás és vizsgálat nélkül utasíthatná el.

A tárgyalás során tehát a sikeres azonosítás folyamánként a négy feltétel egyike már nem áll fenn, így a tanú különösen védetté nyilvánítását kógensen meg kell szüntetni. Ekkor már a tárgyaláson történő kihallgatásának sincs akadály, ha pedig a védelme továbbra is indokolt, akkor az más módon megoldható (személyi védelem, tanúvédelmi program). Abban az

¹⁰ Erre vonatkozó kifejezett indítvány hiányában is!

¹¹ Lásd erről még Mészáros Bence: Fedett nyomozás a büntülődzésben. Doktori értekezés. PTE ÁJK Doktori Iskola, Pécs, 2011, 110. o.; Varga Zoltán: A tanú és a tanúvédelem a bíróság szemszögéből. In: Mészáros Bence (szerk.): A tanú védelmének elméleti és gyakorlati kérdései. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Gazdasági Büntetőjogi Kutatóintézet, Pécs, 2009, 120. o.

¹² Lásd Be. 272. § (2) bek. c) pont.

¹³ Be. 133. §

esetben pedig, ha a védő vagy a vádlott a tanút nem tudja azonosítani, akkor a személyére és a tartózkodási helyére vonatkozóan kérdést nem tehet fel, illetve a kérdés feltevését a tanács elnöke megtagadhatja.

A tárgyalás során tehát a különösen védett tanú – ha nem nevezik meg – nem hallgatható ki. Hogyha a bíróság a bizonyítás körében annak kiegészítést tartja indokoltnak, hivatalból vagy indítványra (az ügyész, vádlott és a védő kezdeményezheti) a különösen védett tanúhoz újabb kérdés tehető fel [Be. 305. § (3) bek.]. Ekkor a nyomozási bírónak megküldik a felteendő kérdéseket, és ő újra kihallgatja a különösen védett tanút [Be. 268. § (4) bek.], e kihallgatása megegyezik a nyomozáskor végrehajtott kihallgatással. Az erről készült jegyzőkönyvkivonatot pedig a bíróság elnapolt tárgyaláson ismerteti és teszi a bizonyítás anyagává. E szabályozás is körülményessé teszi az eljárást, mert adott esetben nemcsak egyszer merülhet fel a tanú újbóli kihallgatásának igénye, hanem akár többször is, így az jelentősen elhúzhatja az eljárást.

A különösen védett tanú kihallgatása kapcsán felvetődő alapelvi problémák

A vázolt kihallgatási folyamat kétségkívül bonyolult és körülményes. Több szerző is megfogalmazta már az aggályait a kihallgatás e módja kapcsán, és az Emberi Jogok Európai Bírósága is számos ügyben kifejtette véleményét.¹⁴ A felvetődő hibák a következőkben foglalhatók össze.

A közvetlenség elvének és a vádlott tisztességese eljáráshoz való jogának sérelme

A különösen védett tanú kihallgatása egyfelől sérti a közvetlenség alapelvét. Ezen elv megsértése akár eljárási szabálysértés, akár a megalapozatlanság körében gyakran idézte elő az elsőfokú ítéletek hatályon kívül helyezését.¹⁵ *Tremmel* szerint a bizonyítás egy megismerési folyamat¹⁶, amelynek során az ítélőbíróság személyesen ismeri meg a büntetőeljárás bizonyítékait, azokat maga megvizsgálja és mérlegeli. Ebből fakadóan a közvetlenség elvének az felel meg, hogy az egész ítélőbíróság az összes bizonyítékkal érintkezésbe ke-

¹⁴ Lásd Csák Zsolt: i. m. 78–80. o.

¹⁵ Uo. 76. o.

¹⁶ Lásd Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006.

rüljön, azaz a bíróság valamennyi tagja változatlan összetételben és mindvégig jelen legyen a bizonyításfelvételnél.¹⁷ A különösen védett tanú kihallgatásakor az ítélőbíróság nem kerül érintkezésbe a bizonyíték forrásával (hiszen a bíróság tagjai különösen védett tanúval soha nem találkoznak személyesen, a kihallgatását nem ők végzik), ekként tehát a tanú a bírósági bizonyításfelvételnél sincs jelen. A közvetlenség elvének fontos összetevője, hogy a bizonyítékok megismerése kontradiktórium tárgyaláson történik¹⁸, ahol a vád és (a vizsgált esetben főként) a védelem is közreműködik. A különösen védett tanú kihallgatásakor a vádat képviselő ügyész jelen lehet ugyan, a védelem azonban sohasem. Ekként tehát sérül a közvetlenség alapelvének egyik összetevője is, a kontradiktórium ilyenkor nem érvényesül. Az Emberi jogok európai egyezménye¹⁹ 6. cikkének 3/d. pontja szerint ugyanis „*minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van – legalább – arra, hogy kérdéseket intézzon vagy intéztessen a vád tanúihoz*”. A tisztességes eljáráshoz való jogot deklaráló 6. cikkely tartalmazza a kontradiktórium és a fegyveregyenlőség elvét is, amely a különösen védett tanú esetében nem érvényesül, hiszen a vádlott azon joga szenvedhet sérelmet, hogy a tanúkhöz kérdéseket intézhessen vagy intéztethessen.²⁰ A felhasznált bizonyíték ilyenkor pedig kétségkívül származékos, hiszen nem a szóbeli kihallgatásból származó bizonyíték válik a bizonyítás anyagává, hanem a nyomozási bíró előtt tett vallomásról készült jegyzőkönyv kivonata mint okirati bizonyíték, amely ekként már többszörösen származékos bizonyíték. Bár a Be. garanciális szabályként rögzíti, hogy a nyomozási bíró köteles az ítélőbírósághoz hasonlóan meggyőződni a különösen védett tanú szavahihetőségéről és vallomásának hitelt érdemlőségéről, a védelem nem részesülhet ebben, nekik nincs eszközük annak ellenőrzésére.

A szóbeliség elvének törése

A közvetlenség elvétől elválaszthatatlan a szóbeliség elve, amely szintén sérül a különösen védett tanú kihallgatásakor. A kihallgatás e módja szóban tör-

¹⁷ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004, 101. o.

¹⁸ Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2012, 74. o.

¹⁹ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény (Magyarországon kihirdette az 1993. évi XXXI. törvény, a továbbiakban: egyezmény).

²⁰ Varga Zoltán: A tanúvédelem és a tisztességes eljárás. In: Belovics Ervin – Tamási Erzsébet – Varga Zoltán (szerk.): Örökség és büntetőjog. Emlékkönyv Békés Imre Tiszteletére. PPKÉ JÁK, Budapest, 2011, 206. o.

téni ugyan, azt azonban nem az ítélbíróság folytatja, ott csak a kihallgatási jegyzőkönyv kivonatának esetleges felolvasása, valamint a bizonyítás kiegészítésekor beszerzett újabb vallomásról készült jegyzőkönyvkivonat kerül a bizonyítás anyagába. A közvetlenség és a szóbeliség elvének e megsértése teljesen háttérbe szorítja a nem szóbeli (nonverbális) elemek, mozzanatok felhasználását, az úgynevezett metakommunikációs folyamatok kiaknázását. Pedig például a személyi jellegű bizonyítékok értékelésénél egyenesen perdöntő jelentőségű lehet a vallomást tevőnek a kijelentéseit kísérő metakommunikációja: testtartása, hanghordozása, gesztusai, határozottsága, pirulása, hebegése, zavartsága, nyugalma, következetessége stb.²¹ Az ítélbíróságnak tehát e jelek felhasználása nélkül kell döntenie arról, hogy a vallomást bizonyítékként felhasználja-e, egyáltalán azt hogyan értékelje a többi – esetlegesen eredeti – bizonyíték mellett.²²

A védelem elvének sérelme

A különösen védett tanú alkalmazása továbbá sérti a védelemhez való jogot is. Bár kétségtelen, hogy a tanúvédelem e fajtája éppen azért született meg ilyen formában, hogy az esetleges befolyásoktól a tanút megvédje, a büntetőeljárásnak alapelve a védelem elve, amely e körben sérül. A védelem ugyanis nem lehet jelen a tanú kihallgatásánál, sőt a különösen védett tanú vallomásának felhasználásáról legkorábban az iratmegismerésnél, vagy már csak a vádirat kézhezvételekor szerez tudomást, a kihallgatási jegyzőkönyv kivonátát csak akkor ismerheti meg. Közvetlen kérdezési és észrevételezési joga nincs. Kérdések feltevését indítványozhatja ugyan a védelem, de azokat a bíróság megtagadhatja. *Fenyvesi* szerint a szabályozás olyképpen lenne kívánatos, hogy a Be. [...] kötelező erővel mondaná ki a védői kérdésindítvány bírói feltevését.²³ A védelem egyetlen „ütőkártyája” az lehet, ha a vallomás alapján ki tudja szakozni, hogy ki lehet a különösen védett tanú. Erre vonatkozóan akár találgatásokba is belemehet, de a különösen védetté nyilvánítás feloldására vonatkozó indítványában konkrétan meg kell jelölnie a különösen védett tanú személyét vagy tartózkodási helyét. Ellenpéldaként hozható fel a kérdezési jog kapcsán

21 Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: i. m. 74. o.

22 Itt meg kell jegyezni, hogy ha elfogadjuk azt, hogy a különösen védett tanú kihallgatásáról kép- és hangfelvétel készüljön, akkor azt az ítélbíróság a jegyzőkönyvvel együtt megismerhetné, és abból következtetéseket tudna levonni. Igaz, a védelmet ez kevésbé vigasztalná, ha ők maguk nem részesülhetnek ebből.

23 Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002, 185. o.

az Egyesült Államok, ahol kiemelt szerepe van a keresztkérdézéses rendszernek. A védelem alapvető, alkotmányos joga a kihallgatandó tanúk esetén nemcsak a korábbi, hatóság előtt tett vallomások megismerése, hanem a bíróság előtti tényleges konfrontáció lehetősége.²⁴ Mint már említettem, a kontradiktórium elve nem érvényesül a bírósági eljárásban sem, hiszen a különösen védett tanú a tárgyaláson nem hallgatható ki, ezért a védelem soha nem kerül vele kapcsolatba, kérdéseket is csak a tanács elnökének útján tehet fel, így a védő kérdései joga csorbulhat a különösen védett tanúk vallomásának kontradiktórius, fegyveregyenlőségű megvizsgálása terén, miután nincs kötelező elrendelése annak védelmi kezdeményezése esetén.²⁵

A nyilvánosság elvének törése

Végül, a különösen védett tanú kihallgatása sérti a nyilvánosság elvét is. A nyilvánosság elve ugyanis nemcsak azt jelenti, hogy a bírósági tárgyalás nyilvános [amit a Be. 237. § (1) bekezdése mond ki], hanem azt is, hogy a bizonyítékoknak is, amelyeket a bíróság az ítélet alapjául elfogad, nyilvánosnak kell lenniük. A titkos bizonyítékok ugyanis mindig felvetik azt a kérdést, hogy a résztvevők és a társadalom számára is megismerhetetlenek, így létük és bizonyító erejük megkérdőjeleződik. A különösen védett tanú anonim tanúskodása miatt titkos bizonyítéknak minősül, hiszen sem a tanút, sem pedig a teljes kihallgatását a résztvevők és a társadalom tagjai sem ismerhetik meg, ezáltal pedig a társadalmi kontrollfunkció nem érvényesülhet.

Gyakorlati példa a különösen védett tanú alkalmazására

A különösen védett tanú intézménye tehát több eljárási alapelvet is sért, amelyek együttes fennforgása miatt az intézmény jelenlegi szabályozása aggályos. A gyakorlati alkalmazás nem ritka, a bíróságok számos ügyben vesznek igénybe különösen védett tanút, és a vallomásukat bizonyítékként használják fel. A legelső ügyben, amelyben a bíróság különösen védett tanút alkalmazott és ítéletét részben az ő vallomására alapította, a bíróság ítéletében ki is fejté, hogy *„nem vitásan az egyik igen fontos eljárási alapelv; a közvetlenség elve, de a nyilvánosság elve is csorbát szenved, hisz a tanú személyes meghallgatására a*

²⁴ Herke Csongor: A tanúvédelem külföldi modelljei. In: Mészáros Bence (szerk.): i. m. 91. o.

²⁵ Fenyvesi Csaba: Védői jogok az elsőfokú bírósági tárgyaláson. Jogelméleti Szemle, 2001/4.

tárgyaláson nem kerülhet sor és a tanú kiléte sem a vádlott, sem a védő, de még az ítélkező bíró előtt sem ismert”²⁶. Ettől függetlenül – véli a bíróság – a Be. garanciális szabályai miatt a bizonyíték aggálytalan, így felhasználható, ugyanakkor „*csupán annyiban szolgálhat bizonyítékként, amennyiben más bizonyíték vagy bizonyítékok nem cáfolják meg a tartalmát, és a bizonyítandó tények tekintetében logikailag odaillő tartalommal bír(nak)*”²⁷. A bíróság tehát tudatában volt annak, hogy az ilyen tanú vallomása milyen körülmények között használható fel a büntetőeljárásban. Az ügyben másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság (ma már Kúria) előtt a védők egyöntetűen arra az álláspontra helyezkedtek fellebbezésükben, hogy mivel nem volt kialakult gyakorlat a különösen védett tanúk vallomásának bizonyítékként történő felhasználása kapcsán, a bíróság hibát követett el, amikor ítéleti tényállásának alapjául bizonyítékként elfogadta. A Legfelsőbb Bíróság hosszan elemezve kimondta, hogy az elsőfokú bíróság helyesen és a törvény betartásával járt el akkor, amikor a különösen védett tanúk vallomását bizonyítékként fogadta el: „*A különösen védett tanú vallomása a bizonyítás körében okirati bizonyíték [...] az elsőfokú bíróság az általa folytatott bizonyítási eljárás során ezt az okirati bizonyítékot illeszti az egyéb közvetlen, közvetett bizonyítékok objektív adatok, mint bizonyítási eszközök láncolatába és értékeli a Be. 5. §-ának (3) bekezdése alapján a szabad bizonyítás körében.*”²⁸ Látjuk tehát, és elvi értelemben mondták ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy az elsőfokú bíróság az okirati bizonyítékként felhasznált vallomásokat hiába nélkül illesztette a többi (javarészt terhelő) bizonyíték közé, amely azok közül tartalmában nem lógott ki, s a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve alapján kétséget kizáróan jogszerűen fogadta el bizonyítékként. Ekként tehát a Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint a védelem alappal nem támadhatta a különösen védett tanúk vallomásának felhasználását.

Rámutatott továbbá a Legfelsőbb Bíróság arra is, hogy a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvéből fakadóan a különösen védett tanú vallomása sem eshet kisebb súllyal latba, mint a tárgyaláson kihallgatott tanú vallomásából származó bizonyíték. Ugyanakkor, az Európa Tanács ajánlását²⁹ figyelembe véve bűnösséget megállapító ítélet általában nem alapozható kizárólag – vagy túlnyomórészt – különösen védett tanú vallomására.³⁰

²⁶ A Pest Megyei Bíróság 8.B.1131/1997/74. sz. ügy ítélete.

²⁷ Uo.

²⁸ A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának Bf. V. 2.468/2000/7. számú ítélete.

²⁹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(97) 13. számú ajánlása.

³⁰ Berkes György (szerk.): Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára II. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 98. o.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a jogalkalmazás igyekezett a Be. szabályait megfelelően alkalmazni már akkor is, amikor a gyakorlatnak még nem volt kellő tapasztalata a különösen védett tanú intézményéről.

A hibákat továbbra sem küszöbölték ki, a bíróságok betartják ugyan a Be. rendelkezéseit, a közvetlenség, a szóbeliség és a nyilvánosság alapelve mellett a védelem joga is sérül, amelyek miatt a különösen védett tanú intézményének felülvizsgálata továbbra is időszerű és szükséges.

A következőkben a különösen védett tanú tárgyaláson történő kihallgatásának alternatív megoldásaira teszek javaslatot.

A különösen védett tanú kihallgatásának alternatív megoldásai – de lege ferenda

Láttuk, a Be. kizárja, hogy a különösen védett tanút a bíróság tárgyaláson hallgassa ki [Be. 280. § (3) bek.; 294. §]. A következőkben három, a különösen védett tanú kihallgatására vonatkozó lehetséges megoldást vázolok.

Kihallgatás zárt célú távközlő hálózat útján

A technikai fejlődés következtében és a szervezett bűnözés elterjedése miatt a jogalkotó a 2002. évi I. törvénnyel emelte be a 2003. július 1-jén hatályba lépő új Be.-be a zárt célú távközlő hálózat útján történő kihallgatást mint a tárgyalás tartásának egyik speciális formáját. A *Kommentár* szerint a kihallgatás e formájának bevezetését mindenekelőtt a sértett és a tanúk kímélete és védelme, emellett az eljárás gyors és biztonságos lefolytatásához fűződő érdek indokolja.³¹ E megfogalmazásból kitűnik, hogy a zárt célú távközlő hálózat útján történő kihallgatás a tanúk védelmét és az eljárás biztonságos lefolytatását szolgálja. A különösen védett tanú intézménye a tanú védelmét szolgálja az eljárásban, emiatt őt a tárgyaláson kihallgatni nem lehet. A zárt célú távközlő hálózat útján történő kihallgatás feltételeinél (Be. 244/A–244/D §) rögzíti a törvény, hogy a tanú kihallgatható ilyen formában akkor is, ha védelme ezt indokolta teszi³²; vagy akinek a tárgyaláson való megjelenése a közbiztonság veszélyeztetésével járna.³³ E két kitétel beiktatására egyértelműen a tanúvédelmi szabályok miatt került sor, éppen ezért a

³¹ Uo. 688. o.

³² Be. 244/A § (2) bek. d) pont

³³ Be. 244/A § (2) bek. e) pont

zárt célú távközlő hálózat útján történő kihallgatás szabályai alapján lehetőség lenne a különösen védett tanú kihallgatására is ilyen módon, a tiltó rendelkezés nem e szabályok között szerepel. Mód van rá, hogy a zárt célú távközlő hálózat útján történő kihallgatáskor a tanú személyazonosságának megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságai (például arcvonásai, hangja) a közvetítéskor technikai úton torzíthatók [Be. 244/C § (5) bekezdés] legyenek. E szabályok összevetése alapján tehát a különösen védett tanú tárgyaláson történő kihallgatásának nincs tanúvédelmet gyengítő hatása, a védelme és anonimitása az eljárás során továbbra is fenntartható.³⁴

A kihallgatás megvalósítása során megfelelően alkalmazni lehetne a 244/C § (4) bekezdésben foglaltakat, ahol a tizennegyedik életévét be nem töltött tanúra vonatkozó eltérő szabályok találhatók. Ennek folytán tehát a különösen védett tanúhoz csak a tanács elnöke intézhetne kérdést (aki a jelenlegi szabályok szerint is dönt, hogy az indítványozott védői, ügyészi kérdés feltehető-e a különösen védett tanúnak), az indítványozás pedig a korábbi szabályok szerint maradna.

A különösen védett tanú kép- és hangfelvételét torzítanák, továbbá őt csak a tanács elnöke és a bíróság tagjai láthatják eredeti valójában, a teremben helyet foglalók pedig csak a torzított hangját és képmását. Ez a megoldás ketős kép- és hangfelvétel készítésére alkalmas rendszer használatát igényli. Az egyik rendszer a torzított, míg a másik a valós kép- és hangfelvételek lejátszását szolgálná. Fontos további (szinte triviális) szabály lenne, hogy a kihallgatáson a tanú személyi adatait zártan kezeljék, hiszen ennek hiányában a torzítás sem tartja anonimitásban a nevén szólított tanút. Ez a megoldás a mai technikai fejlettség mellett problémamentesen megoldható, ekként tehát ez sem állhat a kihallgatás útjában.

Ez esetben a Be. zárt célú távközlő hálózatra vonatkozó részének címét is módosítani kell, hiszen enélkül ellentétbe kerülne a különösen védett tanú kihallgatása azzal a fő szabállyal, hogy őt tárgyaláson nem lehet kihallgatni, holott a zárt célú távközlő hálózat alkalmazását (téves elnevezéssel) tárgyalásnak minősíti a törvény.³⁵

³⁴ Erre utal egyébként Tóth Mihály is. Tóth Mihály: Adalékok új büntetőeljárási törvényünk mozgalmal gyermekeihez. Tanúvédelem és iratismertési jog a modifikációk sodrában. In: Holé Katalin – Kabódi Csaba – Mohácsi Barbara (szerk.): Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak. ELTE ÁJK, Budapest, 2009, 426. o.

³⁵ Hiszen ennek alkalmazásakor tulajdonképpen nem is beszélhetünk tárgyalásról, mivel a tárgyalásnak csak egyes mozzanatait végezheti el a bíróság.

Kiküldött bíró útján történő kihallgatás

A másik ennél a megoldásnál némileg egyszerűbb, ekkor ugyanis a különösen védett tanút kiküldött bíró útján lehetne kihallgatni. Ha a bizonyítás tárgyaláson nem végezhető el [...] a bíróság hivatásos bíró tagját küldi ki.³⁶ Ebben az esetben a kiküldött bíró maga hallgatná ki a különösen védett tanút. Erre a kihallgatásra a 304. § (5) bekezdésében foglalt védelmi értesítések mellőzését analógiával ebben az esetben is elhagyhatja a bíróság. E megoldás folytán a kiküldött bíró (aki célszerűen a tanács elnöke lenne) közvetlenül szerzi be a különösen védett tanú vallomását, így tehát mind a közvetlenség, mind pedig a szóbeliség elvének törése enyhülne, igaz, a védelem elvét továbbra is sértené ez a megoldás. Tekintettel arra, hogy a tanút nem az ítélkező bíróság elől próbálja „rejtetni”, „titokban tartani” a jogalkotó és a tanúvédelem intézménye, a kiküldött bíró útján történő kihallgatás lényegesen jobb lenne a jelenlegi szabálynál.

A tanú tárgyaláson történő kihallgatása

A harmadik – *Mészáros* szerint a legegyszerűbb és legjobb – megoldás az lenne, amikor a különösen védett tanú egy vászon mögött elhelyezkedve tené meg vallomását a tárgyaláson.³⁷ Mészáros szerint ez a megoldás a legolcsóbb és ennek külföldi példái is szép számban akadnak, mindemellett pedig a közvetlenség és szóbeliség elve maradéktalanul teljesülhetne, és a védelem jogai is kevésbé csorbulnának.³⁸

A három megoldás közül nehéz eldönteni, hogy melyik megoldás áll legközelebb ahhoz, hogy a már felsorolt és elemzett hiányosságok kiküszöbölhetőek legyenek, hiszen mindegyik valamilyen szempontból előnyösebb a másikonál.

A legjobb megoldásnak a tanú zárt célú távközlő hálózat útján történő kihallgatását tartom. A közvetlenség elvét ugyanis csak lényegesen kisebb mértékben sérti az, ha a tanút zárt célú távközlő hálózat útján hallgatja ki az ítélőbíróság, ekkor legalább áttételesen kapcsolatba kerül a tanúval. A szóbeliség elvének sérülése is enyhébb, hiszen a különösen védett tanú hangját és képmását a bíróság tagjai eredeti valójában figyelhetik meg, így annak metakommunikációs jelei is olvashatók. A nyilvánosság elve – ha a bíróság

³⁶ Be. 304. § (1) bek.

³⁷ Lásd erről bővebben Mészáros Bence (2011): i. m. 108. o.

³⁸ Uo.

egyéb okból nem zárja ki a nyilvánosságot az eljárás egészéről vagy annak egy részéről – szintén érvényesülhet, hiszen a média és a teremben helyet foglaló hallgatóság is láthatja és hallhatja (torzítva) a különösen védett tanút, így a bizonyítékot is kevésbé érzik titkosnak. A leginkább sérelmet szenvedő védelem elve is lehetőséghez jutna, hiszen a tárgyalás keretében kihallgatott tanú vallomását élőszóban és nem a jegyzőkönyv kivonata alapján ismerhetné meg. További fontos és előnyös megoldás lenne az, hogy a bíróságnak nem kellene a tárgyalást elnapolnia ahhoz, hogy a különösen védett tanúhoz szóló kérdésekre a nyomozási bíró kihallgassa, hanem az nyomban, a zárt célú távközlő hálózat útján tartott tárgyaláson megtörténhet, amit a bíróság már a bírósági eljárás megkezdésekor betervezhet. E megoldás pergyorsító, praktikus és akár költségkímélő megoldás is lehet. Hátrányként talán az említendő meg, hogy a különösen védett tanúnak a kihallgatáskor ügyelnie kell arra, hogy személyazonossága és tartózkodási helye ne legyen kikövetkeztethető, ez azonban felkészüléssel és a tanács elnökének előzetes instrukciói segítségével könnyen kiküszöbölhető. Továbbá, mivel a kérdezés joga csak a tanács elnökét illeti meg, az ő felelőssége és felkészültsége garanciát jelenthet a tanúvédelemre.

A kiküldött bíró útján történő kihallgatás előnye, hogy ekkor a közvetlenség és a szóbeliség elvének sérelme kiküszöbölhető, hiszen az ítélebíróság egy tagja közvetlenül a különösen védett tanútól szerzi be a bizonyítékot. Bár e megoldás továbbra sem rendezi a nyilvánosság és a védelem elvének sérelmét, a jelenlegi szabályozásnál lényegesen jobb lehet.

A Mészáros által felvetett és külföldön alkalmazott vásznas megoldás pedig mindegyik problémára megoldást jelenthet, mindazonáltal a tanú fizikai védelme a tárgyalás idején (hiszen a vádlott és a védő tudomással bírna arról, hogy ilyen tanút fognak kihallgatni) kétségkívül nehezebben megoldható feladat, ami pont a védelem megszervezése miatt nehezen lenne kivitelezhető.

Összegzés

A tanúvédelmi szabályok bevezetése a Be.-be még az ezredforduló előtt megtörtént, és fontos garancia a büntetőeljárás sikere érdekében. A különösen védett tanúra vonatkozó megoldások azonban számos problémát vetnek fel. A nyomozáskor a különösen védett tanút a nyomozási bíró hallgatja ki. Ez a megoldás helytálló, hiszen kiemelt szerepe miatt jó, ha a tapasztaltabb bíró hallgatja őt ki. Mindamellett a kihallgatásával kapcsolatos részletszabályok

nem eléggé átgondoltak, a már említett kép- és/vagy hangfelvétel készítése, illetve annak sorsa tisztázatlan, szerepe megkérdőjelezhető. Ennek módosítására mindenképpen szükség van, hiszen nem kellően rendezett megoldásról beszélhetünk. Ugyancsak aggályos, sőt ellentétes szabályokat tartalmaz a Be. arról, hogy a védelem mikor értesülhet a különösen védett tanú vallomásának felhasználásáról, egyáltalán arról, hogy az ügyben különösen védett tanút vesz igénybe a hatóság. Az egyik szabály szerint a vádemelés alapjául szolgáló iratokhoz kell csatolni, és az ügyésznek kell értesítenie a védelmet, míg a másik – szintén hatályban lévő – szabály szerint a bíróság a vádirat kézbesítésével együtt értesíti a védelmet. A kollízió feloldása mindenképpen szükséges, hiszen így a hatáskörök összeütköznek, ami a jogállamiság követelményével ellentétes, és nagyban sérti a védelem jogait. A jobbik megoldásnak azt tartom, hogy az ügyész csatolja az iratokat, hiszen a védelemnek joga van megismerni valamennyi – a vád alapjául szolgáló – bizonyítékot legkésőbb az iratmegismeréskor, ebből kifolyólag tehát a meglévő szabályt is úgy kellene módosítani, hogy legkésőbb az iratmegismerésre már rendelkezésre álljon a kihallgatási jegyzőkönyv kivonata.

A bírósági eljárási szakban a különösen védett tanú kihallgatása több eljárásjogi alapelvet is sért, így a közvetlenség, a szóbeliség, a nyilvánosság és a védelem elvét, illetve a tisztességes eljáráshoz való jogot, a kontradiktórium elvét és a fegyveregyenlőség elvét is. Mindezek a törések amiatt következnek be, mert a különösen védett tanút a Be. értelmében (vitathatatlanul jogosan) nem lehet tárgyalás keretei között kihallgatni. Mindazonáltal merőben körülményes és aggályos is a bírósági eljárási szakban az egyébként nyomozásra fókuszáló és a bírósági eljárási szakban szinte funkció nélküli nyomozási bíróra bízni a tanú újbóli kihallgatását, hiszen arra egyéb megoldások is találhatóak.

A tanúvédelem Be.-be iktatásakor a törvény még nem adott lehetőséget zárt célú távközlő hálózat útján történő tárgyalás tartására, 2003 óta azonban a szabályok között már szerepel a kihallgatás e speciális formája, ezáltal mód van arra, hogy a tanút (és kivételesen a terheltet is) külön helyiségben, képet és hangot egyidejűleg továbbítani képes technikai eszközzel hallgassa ki a bíróság. A zárt célú távközlő hálózat útján történő kihallgatás beiktatása óta eltelt kilenc évben több esetben is sikeresen alkalmazták, ezekben az ügyekben a tanúvédelem és a tanúktól várható bizonyíték is fontos szerepet töltött be. A kihallgatás e formája útján a tanú védelme minden esetben kellően szavatolt.

A zárt célú távközlő hálózat útján történő kihallgatás, a kiküldött bíró intézménye vagy a vászon mögött tett vallomás mint új alternatív megoldások a tanúvédelem megfelelő garanciái lehetnek.

A vázolt megoldások nem tökéletesek ugyan, de a különösen védett tanú eljárásjogi pozíciója miatt kulcsfontosságú, hogy a személye és a tartózkodási helye a védelem számára ne váljon megismerhetővé. Emiatt nehezen képzelhető el olyan megoldás, amely valamennyi eljárásjogi alapelv érvényesülését garantálná a tanú védelmével együtt, de – bár továbbra is korlátozottan – a közvetlenség, a szóbeliség, a nyilvánosság, a védelem elve, a tisztességes eljárás követelménye és a kontradiktórus eljárás is jobban érvényesülhet a vázolt esetekben. Az előbbieket miatt tehát a különösen védett tanú intézménye kapcsán indokoltnak látszik a jelenlegi szabályozás mélyreható és alapos vizsgálata, újragondolása.

ANGYAL MIKLÓS

Felemás korlát

Reflexiók Gárdonyi Gergely:

A gondolati rekonstrukció korlátai című tanulmányára.

Belügyi Szemle, 2013/10.

A szerző a magyar kriminalisztikai szakirodalomban az elmúlt évtizedekben kissé (megjegyzem, méltánytalanul) elhanyagolt témát tárgyalva, a gondolati rekonstrukcióról mint a „helyszínfeldolgozás egyik *szubjektív* módszeréről” értekezik. A jól felépített, gondolatébresztő tanulmány a módszer alkalmazhatóságának három korlátját nevesíti:

1. *amikor az elkövető idegességében teljesen illogikusan cselekszik;*
2. *az elkövető direkt megtévesztő módszereket alkalmaz;*
3. *ha a szemlebizottság a helyszínen tapasztaltakat helyesen észleli, de a tényekből rossz következtetést von le.*

A helyszíni rekonstrukció (*crime scene reconstruction*) célja, hogy a bűncselekmény elkövetésekor megtörtént eseményláncot – a deduktív érvelés, a tárgyi bizonyítékok, a tudományos módszerek és ezek kölcsönhatásai révén – pontosan megismerjük.¹ A helyszíni bűnelemzés (*crime scene analysis*) az elkövetőre, illetve a viselkedésére, magatartására utaló alapos nyomkutatást jelent.² A *gondolati rekonstrukció* – az én értelmezésemben – e két módszer eredőjeként születhet. Eredménye – a szerző által is megfogalmazottan – a szemle statikus szakaszában még „változó” lehet. Szerencsés esetben a szemle végére azonban már nemcsak az események láncolatának pontosabb *megismerését*, hanem az elkövető személyiségének a *visszatükröződését* is jelentheti.

A filozófiában a megismerés két forrását szokták elkülöníteni: az *érzéki* (perceptuális) és a *fogalmi* (tudati) képességet. A látáson mint érzékelésen keresztül ez a következőképpen fogható meg: ott van-e tényleg az a valami (dolog), amit látunk, valóban úgy van-e ott, ahogy látjuk, illetve ha az a dolog

¹ Az Association of Crime Scene Reconstruction definícióját lásd: <http://www.crimescenejournal.com/content.php?id=0007>

² Peter B. Ainsworth: *Offender Profiling and Crime Analysis*. Willan Publishing, 2001, p. 34.

onnan hiányzik, akkor honnan tudjuk, hogy az hiányzik onnan?³ A világról való tudásunknak tehát két alapvető eleme létezik: az *érzékelés* és az *értelem*. A *nem fogalmi* természetű világ *dolgokból* áll, és ezekről kell *tudást* szerez-nünk. A dolgokról meglévő tudásunk pedig olyan ismerethalmaz, amely részben *empirikus tanulás*, részben pedig egyéb *intellektuális tevékenység* (logika, intuíció) következménye. Ha valamely eseménysor egy helyszínen megtörtént, annak velejáró anyagiasult jelei, nyomai az adott térben szükség-szerűen megjelennek, illetve – többlet vagy hiány formájában – változást indukálnak. Ezek a jelek (nyomok, anyagmaradványok) érzékszerveink számára priméren nem feltétlenül észlelhetők. A kriminalista helyszínelő tehát lupét ragad, hogy *mélyebbre* lásson; marabu ecsettel porozni kezd, hogy láthatóvá tegye azt, ami addig *láthatatlan* volt. Aztán úgy csomagolja el a fölit, a (már nem steril) mintavevő pálcát, hogy nem tudja (csak reméli), hogy biztosított-e valamit a múlt történéseinek anyagiasult termékeiből. A fölin, a pálcán ugyanis már nem ő, hanem a laborban dolgozó szakértő (vagy annak instrumentuma) fogja *érzékelni* a történet jeleit, nyomait. A szakértő által – a pálcán lévő mintából – megállapított *DNS-profil* aztán a nyomozónál ölt ismét valós testet, az elkövető (vagy a sértett) kilétének megállapításakor. Mindez a *megosztott megismerés* kriminalisztikai kaszkádja, sikerének első és elengedhetetlen kelléke a helyszínelő tevékenysége. A kriminalisztika (értsd itt: a szemle) egyszersmind egy *hermeneutikai* diszciplína, azaz *értelmező* tevékenység. Már az ötvenes években megjelent a kognitív elméleteket valló publikációkban, hogy a *percepció* és a *kogníció* között szoros kapcsolat lehet: az alulról szerveződő (*bottom-up*) folyamatok gyorsak, feltétlen jellegűek, többségében *percepciók*, míg a felülről szerveződők (*top-down*) *fogalmakat határoznak meg*, szándékolt, akaratú tevékenységek. Idetartozik a *problémamegoldás és az absztrakt ítéletalkotás*. Mindkettő túlmutat azonban a megadott információ.⁴ Kriminalisztikai hasonlattal élve: az áldozat tarkóján lévő „luk” a megismerés különböző szintjein lehet:

- a) anyaghiány;
- b) lövési sérülés;

³ Kriminalisztikai példával élve: a betörés helyszínén, a poros könyvszekrényen két hangfal áll egymástól fél méterre, közöttük a polc egy jól körülhatárolt területen nem poros. Amit látunk: két hangfal. Amit nem: a hifiberendezés. A lehetséges megoldás egy heurisztika: utóbbit ellopták.

⁴ Jerome S. Bruner: *Beyond the Information Given: Studies in the Psychology of Knowing*. Norton, New York, 1973. In: David Bordwell: *A Case for Cognitivism*. *Iris*, vol. 9, no. 9, 1989, pp. 11–40. [David Bordwell cikke magyarul: Érvéles a kognitívizmus mellett. <http://www.c3.hu/scripta/metropolis/9804/bordwell.htm>]

- c) lövési sérülés bemeneti nyílása;
- d) rászorított csőtorkolattal leadott lövés bemeneti nyílása;
- e) golyós, kis kaliberű löszerrel, rászorított csőtorkolattal leadott lövés bemeneti nyílása;
- f) a „lebélyegzési jel” alapján jól meghatározható típusú, kis kaliberű golyós löfegyverrel, rászorított csőtorkolattal leadott lövés bemeneti nyílása is.

Továbbmenve, kimeneti nyílás hiányában egyértelmű, hogy a lövedék (vagy annak maradványa) a löcsatorna végén kell hogy legyen, amelyből a löszer (és a fegyver) akár egyedileg is beazonosítható lehet. Ez a kriminalisztikai vizsgálódás *perceptuális*, az empirikus ismereteket felhasználó, azt alkalmazó része. A tarkón lévő „luk” a másik irányból megközelítve azonban távolabbi, de logikus következtetésekre (absztrakcióra, vagy generalizációra), *nota bene intuíciónkra* is lehetőséget teremt. A tarkóra szorított fegyver az „isten” *hatalom kimutatásának*, a totális *megsemmisítés* lehetőségének a szimbóluma, amely magában foglalja a *sértett megalázását*, olyan *motivumokat* villantva fel a cselekmény háttérében, amik segíthetik a kriminalisztika alapkérdéseinek *absztraktív* megválaszolását. A fegyver eldörrenése, az áldozat *kivégzése* tehát adott esetben egy gondolatilag jól behatárolható *konfliktus* végére tesz, tehet pontot.

A helyszín *tudati* megismerése a helyszínelő *szubjektív* képessége. Fontos azonban, hogy ezt a megismerést (jogilag elvártan is) *megosszák* a büntető igazságszolgáltatás későbbi szereplőivel. Ezért a helyszínelő *jegyzőkönyvet* és *fényképeket* készít, azaz megpróbálja *leírni, megjeleníttetni* azt, amit a helyszínen talált, amit ő ott látott.⁵ Ehhez mankóként a tanult *sémákat* használja, a fényképeket a kriminalisztikai fotográfia *eszközeivel és szabályainak betartásával*, a lehető legobjektívebb módon próbálja elkészíteni. Jegyzőkönyve, ennek ellenére – akarva-akaratlanul, az írott beszéd magasabb rendű idegrendszeri képességeket igénylő mivoltából fakadóan – *visszatükrözi* megelőző ismereteit, képességeit, gondolatait a világról, szűkebb értelemben magáról a helyszínről. Hipotézise a jegyzőkönyv sorai közé ivódik.⁶ A helyszínelő fényképei – szakmailag bármennyire rendjén valók is – csupán *két di-*

⁵ Látni persze nem a szemünkkel, még csak nem is az agyunkkal, hanem az *eszünkkel* látunk: tudniillik az *ész* az, amely a tarkón lévő „luk” mellett „piros” tócsát a *sértett sérüléséből szükségszerűen kifolyó vérrrel azonosítja*.

⁶ A kritikai realizmus (filozófiai) képviselői szerint a hipotézisalkotás nem tudományos, hanem *pszichológiai* kérdés. A hipotézis addigi ismereteinkből, tudásunkból, ideáinkból egyszer csak „képként összeáll”. A tudomány csak ezt követően kap szerepet: segít *igazolni*, avagy *elvetni* a hipotézist.

menzióban, meghatározott irányból és (látó)szögből képesek bemutatni a helyszínen tapasztaltakat. Az előbbiekből leírtakból következően a (fényképező)gép sosem azt látja, amit a fényképet készítő ember. A módszer neutralitásra, objektivitásra való törekvése további *korlát* lehet a megismerés későbbi fázisaiban.⁷ Felvetődik tehát a kérdés, hogy az események későbbi szakaszában a jegyzőkönyvet olvasó, fényképeket elemző résztvevő *ugyan-azt a helyszínt ismeri-e meg, mint amit a helyszínelő észlelt*.

A helyszín egy négydimenziós *feladvány*: van szélessége, hossza, mélysége és időbelisége. Sui generis valója⁸, az összegyűjtött, előhívott nyomok a cselekmény *mentális reprezentációját* segíti. Filmes hasonlattal élve, ha a helyszínen rögzített *pillanatképeket* megfelelő módon *mozgófilmmé* rakjuk össze, megkezdődhet a (rekonstrukciós) vetítés. Már a kezdeti képsorokból feltűnhet, hogy a film vászna nem egyenletesen fehér és sima, a filmtekeres időnként kissé megakad. A film helyenként durva vágásokkal tarkított, és a vetített képre néha egy makacs légy is rárepül, zavarva a látottakat. S bár a film alapvetően dokumentarista alkotás, értelemszerűen nem a megtörtént teljes és pontos valóságot fogja mutatni, hanem *a helyszíni adatok és percepciók alapján összerakott képeknek a helyszínelőben – ismeretei, képességei és intuíciói által – képzett tükröződését*. És azt csak remélni lehet, hogy a valósághoz képest a *torzítás* mértéke minimális...

Összefoglalva a szerző által pontokba szedett korlátokat, úgy vélem, ezek eredője egy és ugyanaz: *a helyszínelő ismerete, tudása, logikai és intuitív képessége, érvelése*. A *szubjektivitás* tehát valóban tetten érhető, de nem mint *módszertan*, hanem mint *következtetés*. A probléma pedig a következtetésalapú szemlével, hogy *nehezen tudunk elszámolni azzal, amit tudunk, ahhoz képest, amit látunk...* Egy tudományos módszer számítógépes programokkal modellálható. A számítógép és a gondolati rekonstrukció között egy nagy különbség viszont mindenképpen kiemelendő: míg a számítógép „csak” szintaxisokat használ, addig a szemlén – sok esetben – *intuícióra és szemantikára* is szükség van.⁹

A tanulmányban szereplő *korlátokra* reflektálva, ha az *elkövető idegességében teljesen illogikusan cselekszik*, annak anyagiasult jelei a helyszínen

⁷ Gondoljunk csak arra, hogy milyen asszociációknak adhat teret egy hosszasan megtervezett, speciális fototechnikai eljárással készült, művészi fotó egy hirtelen „elkattintott” hobbi-képező képest.

⁸ Mitől lett egy *lakásból helyszín*? – fontos tehát megtalálni magának a helyszínné válásnak a feltételeit, okozati, funkcionális magyarázatait is.

⁹ John Searle: *Mind, Brains and Science*. British Broadcasting Corp., London, 1984. In: David Bordwel: i. m.

biztosan tetten érhető. Talán nem is a logika hiánya¹⁰, hanem a felkészületlenség, a spontaneitás, a szervezetlenség jelei inkább segítik a helyszínelőt munkájában és következtetéseiben.

Ha az *elkövető direkt megtévesztő módszereket alkalmaz*, a cselekmény láncolata vagy nem lesz koherens, vagy a rekonstrukció során elkészült „filmműnk” vetítésének végén az elkövetőről kiderül, hogy nem is szerepelt a filmben... Ez pedig nem csak a hollywoodi filmek esetén jelent teljes bukást.

Úgy vélem tehát, hogy egyetlen valós korlát maradt: *ha a szemlebizottság a helyszínen tapasztaltakat helyesen észleli, de a tényekből rossz következtetést von le*. Azaz megint egy filozófustól származó idézettel bekeretezve a mondandómat: *az érzéki világot megismerni annyit tesz, mint a valóság érzékekkel tapasztalt feléhez hozzáfűzni a gondolkodással észlelt felét, hogy teljes legyen a képe.*¹¹

Teljesen egyetértek a szerzővel, hogy mindezek ismerete (és beismerése) a kriminalisták közös felelőssége. Ez pedig a helyszíni szemlét végző szakemberek alap- és szakmai kompetenciáinak pontos körülírását és folyamatos fejlesztését igényli.

¹⁰ Mi a logikus egy helyszínen az elkövető részéről? Miféle logika lehet ez? Egyáltalán logika-e?

¹¹ Rudolf Steiner ismeretelmélete. <http://sommeruniverse.com/phpBB2/viewtopic.php?f=11&t=258>

FAZSI LASZLO

Bírói gondolatok a felismerésre bemutatásról

Hozzászólás

Kollár Balázs: A felismerésre bemutatás elmélete és gyakorlata

Amerikában című tanulmányához.

Belügyi Szemle, 2013/10.

A felismerésre bemutatás akár akként is definiálható lenne, hogy olyan eljárási cselekmény, amelynek *bizonyító ereje* már az elvégzésekor eldőlt, de ennek jelentősége csak a büntetőeljárás *későbbi* szakaszában *válik nyilvánvalóvá*, amikor már nincs lehetőség a rekonstruálására. Más megközelítésben azonban akár úgy is megfogalmazhatjuk a felismerésre bemutatás jelentőségét, hogy talán ez a bizonyítási eljárás világít rá leginkább a nyomozás valódi funkciójára, ami a napjainkban eléggé általános vélekedéssel ellentétben semmi esetre sem a bizonyítás, hanem ennek előkészítése (lenne). Az adott állítás helyességéről való meggyőzősként meghatározható bizonyítás ugyanis értelemszerűen akkor kezdődik, amikor az ügyész igyekszik meggyőzni a bíróságot az általa emelt vád megalapozottságáról, s az ennek eredményét jelentő ítélet meghozatalával fejeződik be. Ennek során az ügyésznek természetesen a nyomozás adataira kell támaszkodnia, így akár a felismerésre bemutatásról készült jegyzőkönyvre is, ha sor került ilyen bizonyítási eljárás lefolytatására, s ennek eredménye alkalmasnak látszik az elkövető kilétének bizonyítására.

Az ítélezési gyakorlat tükrében

Az ítélezési gyakorlat tükrében azonban a nyomozás során elvégzett felismerésre bemutatások lefolytatásuk körülményeire tekintettel *nem mindig alkalmasak* a nyomozó hatóság által *remélt cél elérésére*, aminek a következménye akár felmentő ítélet is lehet. Ez tapasztalataim szerint nem nagy számban, de jellemzően súlyos bűncselekményekkel összefüggésben fordul elő.

Ezek közé az esetek közé tartozik, amikor a bíróság a hetvenéves asszony sérelmére elkövetett erőszakos közöszlés büntette, kifosztás büntette és aljas

indokból elkövetett személyi szabadság megsértésének büntette miatt emelt vád alól azért mentette fel a vádlottat, mert a megvádolását megalapozó *felismerésre bemutatások eredményének megbízhatósága* e bizonyítási eljárások lefolytatásának módjára tekintettel *aggályosnak bizonyult*: „*A fényképfelvételek alapján ugyanis megállapítható volt az, hogy az elkövetőről előzetesen részletes személyleírást adó és nem bajuszos személyt leíró sértettnek bemutatott három személy közül csak a gyanúsított nem viselt bajuszt, s emellett alkatilag is eltért a másik két férfitől. A további terhelő bizonyítékok jelentő B. F. tanú általi kiválasztás eredményét a városi bíróság szintén aggályosnak találta, mert ezzel kapcsolatban is megállapítható volt az, hogy egymástól szembetűnően eltérő testalkatú személyek kerültek bemutatásra.*”¹

Egy másik ügyben – egy bő évtizeddel később – a városi bíróság által rablás büntette miatt hétévi fegyházbüntetésre ítélt vádlottat érintően a törvényszék alapvetően szintén a felismerésre bemutatás eredményének megbízhatatlanságára hivatkozással hozott *másodfokon felmentő ítéletet*,² amelynek indokai annak ellenére is figyelmet érdemelhetnek, hogy ugyanezen törvényszék egy másik tanácsa a korábbi másodfokú ítélet harmadfokú hatályon kívül helyezése után megismételt másodfokú eljárás során helybenhagyta a büntetőjogi felelősséget megállapító elsőfokú ítéletet, annál is inkább, miután a megismételt eljárásakor a bűnösségével azonos jelentőséget kapott az ártatlanság bizonyíthatóságának kérdése. Az elsőfokú bíróság által megállapított tényállás lényege szerint a 61 éves férfi sértett 2011. május 13-án nagyobb mennyiségű szeszes ital elfogyasztása után a kisváros vasútállomása felé tartott, hogy a lakóhelyére utazzon, amikor 22.30 körül a vádlott megállította, pénzt követelt tőle, majd ököllel, nagy erővel többször arcon ütötte, a földre kerülése után pedig több esetben oldalba rúgta, s végül elvett tőle negyvenezer forintot. A bántalmazás következtében a sértett nyolc napon belül gyógyuló zúzódásos és repesztett sérüléseket szenvedett el az arcán.³ A sértett a történet után 23.30-kor a helyi rendőrkapitányságra ment, ahol dokumentáltan a következő eljárási cselekményekre került sor (*táblázat*).

Az eljárási cselekmények időrendjéből láthatóan a vádlott gyanúsítottkénti kihallgatására a felismerésre bemutatás után került sor, miután ekkor őt

¹ Részletesen lásd Fázsi László: A felismerésre bemutatás szabályainak jelentősége a nyomozás eredményének bírói értékelésekor. *Belügyi Szemle*, 1997/9., 104–107. o.

² A Nyíregyházi Törvényszék Bf.564/2012/9. számú ítélete.

³ A Kisvárdai Városi Bíróság B.303/2011/55. számú ítélete. Részletesen lásd Fedor Anett: A felismerésre bemutatás vizsgálatának fontossága egy rablás tükrében. *Arsboni.hu*, 2013. augusztus 29. <http://arsboni.hu/fedor.html>

Az eljárási cselekmények kronológiája

eljárási cselekmény	
ideje (óra, perc)	tárgya
0.35–1.43	sértett feljelentésének jegyzőkönyvbe foglalása
2.30	ügyeletvezetői utasítás a vádlott előállítására
2.31–3.11	sértett ambuláns ellátása
3.29–3.40	sértett tanúkenti kihallgatása (fénykép-bemutató)
3.45–4.35	a bűncselekmény helyszínének szemléje
12.30–15.10	vádlott előállítása
13.30–15.35	„tárgyszemle” a sértett részvételével
14.57–15.30	felismerésre bemutatás
15.18–15.40	sértett folytatólagos kihallgatása
15.52–16.15	vádlott gyanúsítottkénti kihallgatása

választotta ki a sértett. A felismerésre bemutatás eredményének bizonyító erejét azonban megkérdőjelezi az a körülmény, hogy már ezt megelőzően megtörtént a vádlott fényképének bemutatása, s utólag megnyugtatóan nem ellenőrizhető körülmények között került sor ennek kiválasztására, aminek a dokumentálásakor elmaradt annak tisztázása, hogy a sértett milyen jellegzetességére tekintettel vélte felismerni az általa korábban adott személyleírásától eltérő kinézetű vádlottat a fényképnylévántartás alapján.

Ebben az esetben tehát nem érvényesült a *kriminalisztikai szakirodalom ajánlása*, amely szerint „*azoknak a személyeknek, akik az adott ügyben feltehetően tanúként fognak szerepelni, a bizonyítási eljárásként fogantatosított felismerésre bemutatás előtt nem szabad informális nyomozási cselekmények keretében az azonosítandó [...] személy fényképét bemutatni*”.⁴ A fénykép bemutatásának elengedhetlensége esetén pedig legalább négy személy fényképének bemutatása szükséges, amelynek során: „*A fényképeket egy lapon – a bemutatást megelőzően – hitelesen rögzíteni kell, és azt az adatgyűjtést követően a jelentéshez kell csatolni. A dokumentumokból ki kell tűnjön, hogy kik szerepelnek a fényképen, azokat kiknek mutatták be, és az milyen eredménnyel járt.*”⁵

⁴ Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika I–II*. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 818. o.

⁵ Uo.

A *szakmai protokoll* figyelmen kívül hagyásából származó következmények jelentőségét pedig az a körülmény sem negligálhatja, hogy ebben az esetben ennek ellenére végül a terhére rótt bűncselekmény elkövetését mindvégig tagadó vádlott büntetőjogi felelősségének jogerős megállapítására került sor, mert enélkül az összességében mintegy másfél éves pertartam nyilvánvalóan a töredékére rövidülhetett volna.

Az *alapkérdés* azonban természetesen a felismerésre bemutatáskor történő kiválasztás megbízhatósága a bizonyítási eljárás alapjául szolgáló emberi emlékezet természetes hiányosságai miatti megbízhatatlanságára figyelemmel.⁶ Ennek veszélyeit jelzi például az a másik eset, amikor a rablás sértettje által a neki bemutatott fénykép alapján határozottan felismert vádlott felmentésére azért került sor, mert a vád szerint általa elrabolt mobiltelefon későbbi használatának nyomon követhetősége folytán elhanyagolható volt annak a valószínűsége, hogy a „felismerésre” tekintettel a rablás elkövetése után rövid időn belül előállított, majd őrizetbe vett vádlott vette el a sértett telefonkészülékét.⁷

A felismerésre bemutatás jövőképe

Ezek az esetek is azt példázzák, hogy a *Kollár Balázs* által jelzett súlyos büntetőjogi relevanciára, illetve a hibázási lehetőségre tekintettel a felismerésre bemutatásnak jóval nagyobb jelentősége van annál, mint amit a kivitelezésük módja tükröz nemegyszer a gyakorlatban napjainkban. Ennek felismeréséhez pedig kétségtelenül közelebb vihet bennünket Kollár Balázs *amerikai módszereket és törekvéseket* bemutató tanulmánya, amelynek végkövetkeztetésével kapcsolatban egy bíró csak az egyetértését juttathatja kifejezésre, annak megjegyzése mellett, hogy a szerző által vázolt ideális jövőkép realitássá válása aligha képzelhető el a nyomozás funkciójának a napi gyakorlatra is kiható tisztázása nélkül, ameddig a nyomozó hatóságok kapacitásának jelentős részét az olyan aprólékos vizsgálódások kötik le, amelyeknek úgyszólván semmi jelentőségük nincs a tevékenységük valóságos eredményessége szempontjából. A jogbiztonság ugyanis természetesen javítható lehet akár felmentő ítéletek meghozatalával is, a legalább ilyen fontos társadalmi értéket jelentő közbiztonság viszont az ilyen bírói döntések nyomán legfeljebb romolhat.

⁶ Részletesen lásd Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008, 49. o.

⁷ Részletesen lásd Fázsi László: Egy alaptalan elítélés története. Büntügyi Szemle, 2008/1., 57–60. o.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

ZSIGMOND CSABA

Egy emberrablási ügy nyomozásának tanulságai

Az alábbiakban egy 2004-ben elkövetett emberrablási ügy nyomozását elemzem. Kitérek arra, hogy milyen szertágazó és szakszerű nyomozást folytattak a Budapesti Rendőr-főkapitányság Szervezett Bűnözés Elleni Osztály nyomozói az elkövetők kilétének megállapítására, bűnösségük bizonyítására, miközben kitérek arra is, hogy milyen szakmai hibákat követtek el, ami oda vezetett, hogy nem a valódi tetteseket gyanúsították a bűntett elkövetésével. Az ügy bizonyítását jelentősen megnehezítette, hogy csak közvetett bizonyítékok álltak a nyomozó hatóság rendelkezésére. Ennek ellenére a nyomozást sikerült vádemelési javaslattal lezárni. Az ügyészség vádat emelt valamennyi gyanúsított ellen, de egyikük esetében megszüntették a büntetőeljárást, mivel megalapozatlanul gyanúsították az elkövetéssel. Az ügy jogerős lezárása hosszú ideig váratott magára, végül 2013 júniusában – egy vádlott kivételével – jogerősen elítélték valamennyi elkövetőt.

A bűnügy tényállása: Az ügy sértettje, V., a szerencsejáték-iparban ismert és sikeres vállalkozó volt, több fővárosi kaszinót üzemeltetett és számos szerencsejátékkal foglalkozó céget vezetett.

V. a családjával – állapotos feleségével, 16 hónapos gyermekével – egy 2004. szeptemberi este kétszintes budai villájában tartózkodott. V. és felesége a ház emeleti hálósobájában beszélgetett, míg gyermekük a mellettük lévő hálósobában aludt. 23 óra után néhány perccel a földszintről csörömpölést hallottak. V. pizsamában leszaladt megnézni, mi történt, és lefelé ment, a lépcsőfordulóban szembetalálta magát két fekete ruhás, csuklyát viselő személlyel, akik fegyvert tartottak a kezükben. Ekkor egyikük a pisztolyt tartó kezével arcon ütötte V.-t, ő ennek következtében a földre esett. Ezután az elkövető, V. hátrára térdelve, egy gyorsbilinccsel megkötözte a sértettet.

A másik elkövető az emeleti hálósobába rohant, ahol V. felesége tartózkodott. Az asszonyt a földre fektette, majd egy szíjbilinccsel szintén megkötözte. A V.-t megütő és sakkban tartó elkövető azt kérdezte V.-tól: „Hol a pénz? Elloptál 110 milliót, hol van? Holnap készültél valamire, kell itthon lennie 10 millió forintnak.” V. közölte, hogy mindössze kétszázezer forint van a táskájában. Erre az ismeretlen tettes leszaladt a földszintre, és kiszórta V. táskájának tartalmát, majd a földről összeszedte a kétszázezer forintot.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

Eközben V. a lazán ráhelyezett bilincsből kihúzta a kezét, és félig felegyenesedett. Ezt észrevette a pénzt összeszedő férfi, és rákiáltott, hogy ne mozduljon. Közölte V.-vel, hogy a megtalált pénz kevés, kell még lennie valamenynyinek. V. elmondta, hogy hatszázezer forint van az alagsori kazánházban lévő trezorban.

Eközben a másik elkövető V. feleségét őrizte a ház emeleti hálószobájában. Az asszony a földön feküdt, hátrabilincselte kézzel. Kérte, hogy vegye le róla a bilincset, mivel az bevágott a kezébe, illetve legyen tekintettel arra, hogy várandós. Az elkövető ennek a kérésnek eleget tett, majd azt is megengedte, hogy magához vegye az időközben felsíró 16 hónapos gyermekét.

A V.-t sakkban tartó férfi ezalatt kivetette V.-vel a páncélszekrényben lévő hatszázezer forintot, de ezt is kevesellte, és megfenyegette, ha nem kapnak még pénzt, lelövik V.-t és a családját, mivel nekik már mindegy, hogy tíz vagy húsz évet kapnak. Ezután megkérdezte V.-től, hogy a Porschéja otthon van-e. V. közölte, hogy igen, és vigye nyugodtan, a csuklyás férfi azonban inkább készpénzt követelt. A páncélszekrényben volt még egy Rado férfikaróra és egy Sony fényképezőgép, ezeket az elkövető eltette. V. kijelentette, hogy nincsen több készpénze otthon, de felajánlotta, hogy a belvárosi kaszinójából el tudna hozni kétmillió forintot. Az elkövető ezt kevesellte, azt mondta, hogy nekik legalább ötmillió forint kell, de ahol van ötmillió, ott van nyolcmillió is. Ezután V.-t felkísérte a hálószobába, ahol a másik elkövető a feleségét őrizte. Ekkor a két csuklyás férfi arról tanakodott a sértettek előtt, hogyan hozassák el a kaszinóból a nyolcmillió forintot. Végül arra jutottak, hogy V. menjen el egyedül a kaszinóba, hozza el a pénzt. Mivel V.-nek két gépkocsija volt a garázsban, azt találták ki, hogy V. menjen el a Porschéval a kaszinóba a pénzért, addig ők a feleségét és a gyermekét V. másik kocsijával, egy Audaival elviszik egy közeli helyre, és csak akkor engedik szabadon őket, amikor V. a pénzt nekik átadta. V. figyelmét felhívták arra, ha bármilyen módon megpróbálja a rendőrséget értesíteni, vagy bárkinek elmondja, mi történt, nem látja élve a családját. Megállapodtak abban, hogy V. a saját mobiltelefonját átadja az elkövetőknek, akik a Porschében lévő autótelefonon tartják vele a kapcsolatot.

A megbeszéltek szerint a sértett elindult a kaszinójába a pénzért, a két elkövető pedig a feleségével és gyermekével egy közeli erdőbe hajtott, és a gépkocsiban várakoztak. A várakozás alatt mindkét elkövető lehúzta a csuklyát a fejéről, arra azonban kiemelten vigyáztak, hogy az asszony az arcukat ne lássa meg. Ezt egyrészt segítette a sötétség, illetve hogy a nő a hátsó ülésen ült a gyermekével, így nem láthatta az elől ülők arcát.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

Az emberrablók beszélgettek V. feleségével. Elmondták, hogy a férjét tisztelik, mert nagy embereket lopott meg, viszont a sikkasztásával kiváltotta az üzletársai haragját, és ezért három csapás éri őt, az ő támadásuk az első. A következőkben a férjének le kell mondania a cég ügyvezetéséről, pereket indítanak ellene, ezeket mind elveszíti, és a szerencsejáték-iparban ellehetetlenül.

Eközben V. megérkezett a kaszinóba. Zs. K. teremfelügyelővel a páncélszekrényből nyolcmillió forint készpénzt vetetett ki, majd távozott. A tettesek a kaszinóba menet felhívták, és felszólították, hogy a pénz felvétele után jelentkezzen. V. teljesítette a kérésüket, ekkor az emberrablók egy parkolót határoztak meg egy elhagyott erdős területen, ahol pénzt ki kell majd dobnia. Az elkövetők közölték, ha ezt megtette, mehet haza, mire hazaér, a családja már várja. A megbeszéltek szerint V. a megjelölt parkolóhoz hajtott, akkor azonban arra utasították, hogy forduljon meg az autójával, és menjen egy néhány száz méterrel távolabb található parkolóhoz, és ott dobja ki a pénzt az ablakon. V. az utasításnak megfelelően járt el, és a nyolcmillió forintot tartalmazó borítékot a megjelölt helyen hajította ki az autóból. Eközben folyamatosan kapcsolatban volt az elkövetőkkel. Hallotta a telefonban, hogy a pénz kidobása után valaki fut, az aljnövényzet susogása, ágak recsenése hallatszott, majd beleszólt az elkövető, hogy megvan a boríték. Ekkor közölték vele, hogy egy közeli parkolóban megtalálja a családját.

V. az elkövetők által jelzett helyen valóban megtalálta a feleségét és a gyermekét, majd velük együtt a kerületi rendőrkapitányságra akart hajtani, hogy bejelentse az esetet. Folyamatosan hívta a rendőrkapitányságot, de nem tudta elérni az ügyeletet. Végül egy járőr kocsi állított le, és a járőröknek mondta el, mi történt.

A nyomozás beindul, elsődleges intézkedések

A járőröknek, majd a helyszínre érkező nyomozóknak V. és a felesége részletesen elmondta a történeteket, erről a meghallgatást végző járőrök, majd nyomozók külön-külön jelentést írtak. Mindkét jelentés egyezően írja le a sértettek által elmondottakat. Ezeknek a kihallgatásnak nem minősülő meghallgatásoknak jelentőségük van a nyomozás és a későbbi bizonyítás szempontjából, mivel az elkövetés után egy órán belül történtek, tehát friss élményekről van szó, ami a nyomozás szempontjából előnyös, egyszersmind hátrányos is lehet.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

Előnyös, mivel az észlelést rövid időn belül követő meghallgatáskor a tanú pontosabban fel tudja idézni a még friss élményeket, mint akár több óra, nap, vagy esetleg hét múlva. Hátrányos viszont abból a szempontból, hogy egy ilyen erőszakos jellegű cselekmény sértettjei az észlelés utáni órákban még izgatott, feldúlt, vagy sokkos állapotban lehetnek, ez torzíthatja az észlelésről adott beszámolójukat, elfelejthetnek fontos dolgokat, ily módon a nyomozás elsődleges adatai félrevezető, pontatlanok lehetnek. Ezért kiemelten fontos, hogy az elsődleges meghallgatást végző személyek a sértettek meghallgatását kellő empátiával végezzék, és a meghallgatás előtt a feldúlt sértetteket egy bevezető, elterelő beszélgetéssel próbálják megnyugtatni, majd amikor láthatóan nyugodtabbak, térjenek rá a konkrét esetre. Ebben a konkrét ügyben V. és felesége már a nyomozás kezdeti pillanataiban igen részletes személyleírást adtak az elkövetőkről. Az általános személyleírásnál ekkor még nem nyilatkoztak az egyik elkövető különös ismertető jeléről. Ennek a hiányosságnak a pontos oka nem ismert, csak feltételezhető, hogy a már kifejtett feldúlt lelkiállapot okozhatta.

A szóbeli meghallgatáskor a két sértett a következő részletes személyleírást adta (a két sértett által elmondottak fedték egymást): a V.-t megütő férfi 180 cm magas, 25–30 év körüli, erős testalkatú férfi volt. A csuklya alól kilátszott szőke bajusza. Ruházata terepszínű csuklya, amely a szem- és szájrésznél kivágott, a csuklya alsó része keskenyedő, háromszög formájú, a háromszög alsó részén fémpatent volt. Fekete színű pamut felsőrész, sötétkék farmernadrág, világos sportcipő.

A V. feleségét sakkban tartó férfi kb. 190 cm magas, 25–30 év körüli, erős testalkatú. Ruházata sötét színű csuklya, amely a szem- és szájrésznél kivágott, fekete pamutmelegítő, a melegítőnadrág oldalsó részén mindkét oldalon hosszanti irányban 0,5 cm-es bevarrás volt. Fekete sportcipőt viselt.

Figyelemre méltó tény, hogy mindkét sértettnek feltűnt, hogy az egyik elkövetőnek szőke bajusza volt, amely kilógott a csuklya alól.

A szóbeli meghallgatáson elmondták továbbá, hogy az elkövetők által közölték arra utaltak, hogy V. üzlettársa és egyben haragosa, Cs. V. állhat az ügy háttérében. A sértettek szerint az elkövetők igen jól informáltak voltak az üzleti ügyeiket illetően. V. elmondta, hogy az általa vezetett szerencsejátékkal foglalkozó cégben négy üzlettársa van, akikkel egy éve pereskedik. Ezek közül Cs. V.-vel igen elmérgesedett a viszonya, aki megpróbálta őt többször eltávolítani a cég vezetéséből. V. elmondása szerint Cs. V.-nek alvilági kapcsolatai is vannak, így szerinte ő állhat felbujtóként a háttérben.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

V.-t és a feleségét először másnap 5.30-tól hallgatták ki jegyzőkönyvben tanúként a nyomozó hatóság irodáiban. Az ekkor felvett tanúvallomásokban a szóbeli meghallgatásokkal és egymással egyező módon írták le az elkövetőket, és a kilógó szöke bajuszon kívül más egyedi tulajdonságot nem jelöltek meg.

Az elkövetés helyszínén, a sértett házában tartott helyszíni szemlén a szemlebizottság megállapította, hogy az elkövetők feltehetően a drótkerítésen való átmászás után juthattak be a ház kertjébe. Sem a bejárati kapun, sem másutt nem találtak egyéb behatolási helyet. A házba a teraszajtón jutottak be, ezt a terazon talált napernyőruddal törték be. A szemlén eredetben rögzítettek a ház kertjéből talajmintát, a teraszajtó üvegéből törmelékét, a sértettek megkötözéséhez használt szíjbilincseket, és egy fekete színű ragasztószalagot, amelyet az elkövetők hagyhattak a helyszínén. Szagnyomot rögzítettek a napernyőrúdról, a ragasztószalagról, illetve a ház nappalijának padlójáról két lábbelinyomot is rögzítettek.

A sértett Audiját, amelyben az elkövetők fogva tartották V. feleségét és gyermekét, a benne található GPS segítségével fél órán belül sikerült megtalálni – a pénzátadás helyszínének közelében. A gépkocsi nyitott ajtókkal, üresen állt egy parkolóban. A szemlén a gépkocsi jobb és bal első üléseiről, ahol az elkövetők ültek, szagnyomot, illetve a gépkocsi jobb első ajtajának kilincsről ujjnyomtörödéket és szövetnyomot rögzítettek. A járművet a szemle után elszállították egy rendőrségi telephelyre, ahol folytatták a szemlét. Ennek folyamán a gépkocsi kormányáról és a sebességváltójáról vettek még DNS-mintát, a két első ülés előtti lábszönyeget eredetben rögzítették, illetve mikro-nyommaradványokat rögzítettek a gépkocsiülésekről és háttámlákról.

A sértett háza környékén, a pénzátadás helyénél és a gépkocsi megtalálási helye környékén adatgyűjtést és tanúkutatást folytattak, de nem sikerült felkutatni érdemi adatot, vagy olyan tanút, akinek releváns információja lenne.

A sértettek további tanúkihallgatása, illetve üzlettársak vallomásai, poligráfos vizsgálatok

Az elkövetés után két nappal V.-t folytatólagos tanúkihallgatásán nyilatkoztatták a bűncselekmény során elvitt tárgyokról. Vallomása szerint egy Sony fényképezőgépet, egy Rado típusú férfifkarórát, illetve a mobiltelefonját vették el, amelyen az emberrablókkal a kapcsolatot tartotta. Kiemelendő, hogy a Rado férfifkaróráról V. azt mondta, hogy Magyarországon csak egy helyen

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

lehet vásárolni és javítani, a Váci utcai Swiss óraszalomban. A sértett szerint egy sima órás még egy elemet sem cserél egy ilyen márkájú karórában, azt csak ebben a szaküzletben végzik. A nyomozás folyamán elmulasztották megkeresni a megjelölt üzletet, pedig az eltulajdonított tárgy és az ügy szempontjából fontos lett volna.

V. feleségét folytatólagosan a büntett után három nappal hallgatták ki. Ekor említette először, hogy az őt fogva tartó egyik elkövetőnek a fogai szabálytalanok voltak: az egyes metszőfog a kettes metszőfogra volt ránöve. Feltételezhető, hogy az asszonyt sokkolta a bűncselekmény, ezért csak az elkövetés után három nappal jutott eszébe az egyedi fogsor. A kihallgatáskor nem kérdeztek rá, hogy pontosan mikor és milyen körülmények között volt lehetősége megfigyelni ennek az elkövetőnek fogazatát, pedig ez a későbbi azonosítás, felismertetés szempontjából fontos lett volna. Csak hosszabb idő után, 2005 decemberében hallgatták ki részletesen az elkövető fogazatát érintő észleléseiről, illetve annak körülményeiről. 2007 februárjában a grafikus által készített rajz segítségével, illetve fogorvos által készített fogsorminta elkészítésével sikerült pontosan tisztázni, miként nézhetett ki az elkövető fogsora.

V.-től mint másik tanútól a felesége második vallomása után sem, sőt az egész nyomozás idején nem kérdezték meg, hogy felfedezett-e valamelyik elkövetőnél egyedi fogsort, pedig a sértetti tanúvallomások összehangolása érdekében célszerű lett volna. Feltételezhető, hogy V. nem vette észre az egyedi fogsort, tekintettel arra, hogy ez a tettes inkább a feleségével foglalkozott, illetve a felesége láthatta hosszabb ideig mindkettőjüket, neki több ideje volt megfigyelni az elkövetőket.

A nyomozás kezdeti adatai, a sértettek vallomásai arra engedtek következtetni, hogy az elkövetők megrendelésre hajtották végre a tettüket, a cél V. megfélemlítése volt, és a felbujtókat V. üzlettársai, üzleti ellenfelei között kell keresni.

Tanúként kihallgatták V. négy üzlettársát, köztük Cs. V.-t is, akiről a sértettek azt vallották, hogy akár a büntett felbujtója is lehetett. Volt indítéka, hogy V.-re ráijesszen, hiszen az ellensége volt, el akarta őt távolítani az üzleti életből, és a sértettek szerint alvilági kapcsolatai voltak. Vallomásában Cs. V. tagadta, hogy bármi köze lenne a V. sérelmére elkövetett emberrabláshoz. A sértettek ez irányú gyanúját semmilyen bizonyíték nem támasztotta alá.

Az üzlettársak vallomása sem hozta közelebb a nyomozókat az elkövetők személyéhez, az azonban kiderült, hogy az egyik üzlettárs viszonya valóban nem felhőtlen V.-vel, Cs. V. esetében pedig kifejezetten ellenséges. Ezt a val-

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

lomásában Cs. V. sem tagadta. Az elkövetés éjszakájára mind a négy üzlettársnak ellenőrizhető alibije volt.

Az elkövetés utáni negyedik-ötödik napon mind a négy üzlettárs részt vett egy poligráfós vizsgálaton. Ekkor a következő kérdéseket tették fel nekik.

Az első tesztben: Tudja-e biztosan, hogy ki rabolta ki V.-éket?; Került-e önhöz a V.-éktől elrabolt pénzből?; Megbízott-e ön valakit V. T. kirablásával?

A második tesztben arra irányultak a kérdések, hogy a vizsgált személy tud-e arról, hányan vettek részt az elkövetésben.

Az üzlettársak valamennyi kérdésre nemmel feleltek. A vizsgálat kimutatta, hogy az első és harmadik kérdésre nem adtak megtevesztő választ, míg a másodikonál nem dönthető el a válasz megtevesztő volta. A második tesztnél a kettő és a négy elkövetők számára vonatkozó kérdéseknél mértek az átlagnál valamivel erősebb hasonló reakciókat.

A nyomozás egy időre beragadt, mivel semmilyen konkrét információ és bizonyíték nem állt rendelkezésre az elkövetők – végrehajtók és felbujtók – személyére vonatkozóan.

Fordulat a nyomozásban: a lehetséges felbujtó felderítése

V. egyik tanúvallomásában, 2004. október 25-én tett említést egy másik konfliktusról, amely a szerencsejáték-iparban szintén érdekelt *D. Gy.* pécsi vállalkozóval alakult ki. *D. Gy.* adóhátralék miatt elveszítette nyerőgép-automaták üzemeltetésére szóló engedélyét, így több Pécs környéki kocsmából ki kellett vennie a cége által üzemeltetett nyerőgépeket. *D. Gy.* úgy tudta, hogy az említett kocsmákban a gépek üzemeltetését a V. érdekeltségi körébe tartozó cég vette át. A konfliktus miatt *D. Gy.* végül a Szerencsejáték-szövetséghez fordult. Itt sor került a két fél közötti megbeszélésre, de ekkor nem sikerült megegyezniük. V. hiába magyarázta *D. Gy.*-nek, hogy az ő cége nem érdekelt ebben az üzletben, *D. Gy.* nem hitt neki, és indulatosan megfenyegette V.-t, hogy lesznek következményei, ha nem vonul vissza.

Valójában V. cége egyetlen olyan kocsmában sem vette át a játékgépek üzemeltetési jogát, amelyben korábban *D. Gy.* érdekelt volt, így ebben tévedett. A tévedés alapja az volt, hogy az említett üzletember egyik korábbi, általa hűtlennek tartott alkalmazottja átment ahhoz a céghez dolgozni, amelyik átvette a *D. Gy.* gépeinek üzemeltetési jogát. Ez az alkalmazott olyan gépocsival közlekedett, amely V. cégének tulajdonában állt, ebből vonta le *D. Gy.* azt a téves következtetést, hogy V. áll a tönkretétele háttérében. V. csupán jó-

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

ban volt az illető cég ügyvezetőjével, és használatra átadott nekik egy gépkocsit, amelyet pont a hűtlennek tartott alkalmazott kapott meg.

Vallomásában V. említést tett arról is, hogy egyik barátja, H. K. még 2004 nyarán figyelmeztette arra, hogy vigyázzon, mert D. Gy.-nek az a meggyőződése, hogy ő szorította ki a korábbi érdekeltségeiből, és ezért bosszúra készül ellene, „be fogják támadni”, embereket küldenek rá.

V. előbbi vallomása alapján ezen a vonalon is megkezdtek a nyomozást. Kihallgatták az összes olyan tanút, aki ismerte D. Gy.-t, illetve tudott valamit a köztük lévő konfliktusról. Ennek során fény derült arra, D. Gy. korábban más vállalkozókat is megfenyegetett, akik valamilyen formában veszélyt jelentettek az üzleteire. H. K.-t is részletesen kihallgatták: honnan tudott arról, hogy V.-t „be fogják támadni”, mire alapozta ezt, amikor V.-t figyelmeztette. H. K. részletes beszámolója szerint tudomása van arról, hogy D. Gy. a szerencsejáték-iparban érdekelt vállalkozóktól érdeklődött V. üzleti ügyei után, V. tudta nélkül. H. K. vallomása szerint D. Gy. többször megemlítette, hogy megleckézteti V.-t, ha nem vonul ki az érdekeltségi körébe tartozó kocsmákból.

D. Gy. cégének egyik korábbi vezetőjét, Sz. T.-t is kihallgatták, aki elmondta, hogy D. Gy.-nek a rögeszméjévé vált, hogy minden sikertelen üzleti ügy mögött valaki olyan áll, aki neki ártani akar. Sz. T. vallomása szerint D. Gy. rá is gyanakodott, és Veszprém körüli embereket keresett arra, hogy valaki félemlítse meg, amire végül nem került sor. Vallomásában Sz. T. azt is elmondta, hogy D. Gy. konfliktusos ügyeit egy Lord becenevű személy szokta elintézni, akinek van egy hat-hét fős társasága. Lord D. Gy. cégéhez van bejelentve, de érdemi munkát nem végez, leginkább testőri feladatokat lát el.

A nyomozás vezetése az előbbi információk alapján jutott arra, hogy D. Gy.-nek is lehetett indítéka a büntett elkövetésére, felbujtóként köze lehet a V. és családja sérelmére elkövetett emberrabláshoz, ezért a nyomozással párhuzamosan titkos adatszerzés keretében az illetékes ügyészségen keresztül a nyomozási bírónál kezdeményezték D. Gy. telefonjának lehallgatását. Ezzel egy időben – taktikusan – tanúként is beidézték és részletesen kihallgatták D. Gy.-t. A tanúvallomás valódi célja az volt, hogy D. a kihallgatás után a lehallgatott telefonján beszélni kezdjen az emberrablási ügyről. Vallomásában semmi érdemit nem mondott. Azt ismerte el csupán, hogy valóban volt konfliktusa V.-vel, amelyet a Szerencsejáték-szövetség közvetítésével próbáltak meg rendezni, sikertelenül.

A rögzített számtalan beszélgetés közül egy szolgálhat közvetett bizonyítékkal. A beszélgetésre D. Gy. és az egyik üzlettársa között került sor 2004. november 19-én, vagyis a büntett után két hónappal, és a tanúkénti kihallga-

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

tása után két nappal. D. Gy. éppen egyik – az ügyben nem releváns – konkurens üzletemberről mesélt egy ismerősének. Elmondta, hogy az illető miért zavarja köreit, majd hozzátette: „Nem baj, majd őt is jól megv.-zem...” Mondandójának az a valós jelentése, hogy az útjába került vállalkozóval is azt fogja tenni, amit V.-vel. A beszélgetés során V. vezetéknévének említése után D. Gy. rádöbbenhetett arra a kockázatra, hogy így elszólta magát, ezért hirtelen elhallgatott, majd pedig teljesen másik témáról kezdett el beszélni.

A nyomozás vezetői kezdeményezték az említett lehallgatáskor rögzített telefonbeszélgetés nyíltá tételét.

Így már elegendő bizonyíték állt rendelkezésre D. Gy. ellen a megalapozott gyanúhoz. Volt indítéka a büntett elkövetésére, illetve az idézett telefonbeszélgetés mint közvetett bizonyíték megalapozta, hogy emberrablás büntetvével mint felbujtót gyanúsítsák. Megalapozták a gyanút ellene a tanúk által elmondott tények is, miszerint D. Gy. az üzleti konfliktusait megfélemlítéssel szokta megoldani, tehát az erőszakos módszerektől sem riad vissza.

A nyomozás vezetése mégsem akarta elfogni és gyanúsítottként felelősségre vonni, mivel a végrehajtókkal együtt tervezték az egész társaság lebuktatását. A végrehajtók felderítése és cselekményük bizonyítása még váratott magára.

A lehetséges végrehajtók felderítése, hiba a nyomozásban

A nyomozás vezetése ez után részletesen kezdte ellenőrizni D. Gy.-t és a környezetét, valamint a már említett Lord becenevű személyt is. Részletes híváslistákat kértek le, ennek nyomán megállapították, hogy Lord jó kapcsolatot ápol és a bűncselekmény előtti hetekben többször is beszélt a veszprémi illetőségű, büntetett előéletű Gy. L.-lel, becenevén Jimmyvel. Gy. L. nem volt ismeretlen a rendőrség előtt, leginkább erőszakos pénzbehajtásokkal foglalkozott, ezért zsarolás miatt többször is folytattak ellene eljárást. Lordot és Gy. L.-t ellenőrizték a nyilvántartásokban, és megállapították, hogy Gy. L. telefonját más ügyben a Nemzeti Nyomozó Iroda lehallgatta. A lehallgatásokat a szükséges engedélyek beszerzésével tanulmányozták, így találtak rá egy 2004. augusztus 12-i beszélgetésre. Ebben Gy. L. telefonon érdeklődik egy H. Á., más néven Öcsi nevű személlyel H. K.-ról és V.-ről. Öcsi sok embert ismer a szerencsejáték-iparban. A beszélgetés során Gy. L. elmondja, hogy mindkét személy a D. Gy. nevű ismerőse útjába került, üzleti konkurenciává

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

váltak. Gy. L. kérte, hogy Öcsi járjon közbe D. Gy. érdekében, és szóljon a két vállalkozónak, hogy ne zavarják D. Gy. köreit. Egy másik rögzített beszélgetésből kiderül, hogy Öcsi felhívta H. K.-t, és elmondta, jobb, ha visszavonul, mert zavarja D. Gy. köreit. H. K. így is tett. V.-nek azonban nem szólt, és azon a szeptemberi éjszakán elrabolták V.-t és családját.

A nyilvántartások további ellenőrzésekor állapították meg, hogy Gy. L. ellen a Pest Megyei Rendőr-főkapitányságon zsarolás miatt folyik eljárás, ebben a bűntársa egy Sz. Á. nevű személy. Több nyilvántartás adata támasztotta alá, hogy Gy. L. bűntársa általában Sz. Á. volt.

Beszerezték a két személy híváslistáját is a bűncselekmény idejére. Ezek szerint mindketten hívásokat bonyolítottak le a bűncselekmény napján, de a bűncselekményt megelőző órákban és egész éjjel egyik telefonon sem volt forgalom. A híváslistákról készült elemzés szerint „*a híváslisták alátámasztják, hogy a két személy hajthatta végre a büntettet, mivel konspirációs célból szándékosan kikapcsolták telefonjaikat a büntett idejére*”.

Az előbbiekből alapján a nyomozás vezetői arra jutottak, hogy a két ember, vagyis Gy. L. és Sz. Á. hajtotta végre az emberrablást, ezért 2005. augusztus 8-án, majdnem egy évvel a büntett után, intézkedtek az ügyben gyanúsítható összes személy, így D. Gy., Lord, Gy. L. és Sz. Á. elfogására, gyanúsított ki hallgatására és őrizetbe vételére.

Gy. L. és főleg Sz. Á. esetében ez a döntés nem volt kellően megalapozott. A rájuk vonatkozóan rendelkezésre álló bizonyíték igen kevés volt, azok is közvetettek voltak, ez önmagában még nem lett volna kevés egy gyanúsításhoz, de ezekkel a közvetett bizonyítékokkal más bizonyítékok ellentmondásban álltak. Gy. L. bűnösségére a nyílttá tett lehallgatási anyag és a telefonja híváslistájának elemzése utalt, de egyik sem bizonyította kézzelfoghatóan, hogy részt vett a büntett elkövetésében. Sz. Á. ellen gyakorlatilag még ennyi bizonyíték sem állt rendelkezésre, csupán az a tény utalhatott rá, hogy Gy. L. bűntársa egy másik ügyben, illetve hogy a büntett idején nincs használatban a telefonja. Ráadásul több más bizonyíték az előbbi, közvetett bizonyítékokkal még ellentmondásban is állt.

Teljesen figyelmen kívül hagyták például a sértettek által adott személyleírásokat, amelyek semmiképpen nem illettek sem Gy. L.-re, sem Sz. Á.-ra.

A sértettek szerint az egyik elkövető 180 cm magas, 25–30 év közötti, erős testalkatú személy, a csuklya alól kilátszott *szőke bajusza*.

A másik elkövetőt 25–30 év körülinek írták le, kb. 190 cm magasnak, erős testalkatúnak, és különös ismertetőjeleként jelölték meg, hogy a *fogsora szabálytalan volt*.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

Figyelmen kívül hagyták azt a tény, hogy sem Gy. L., sem Sz. Á. fogso-rára nem jellemző a sértetti leírásban szereplő szabálytalanság, egyikük sem szöke, így semmiképp nem illik a két gyanúsítottra a sértetti személyleírás.

D. Gy.-t és Lordot emberrablás büntettségével mint felbujtókat, Gy. L.-t és Sz. Á.-t pedig emberrablás büntettségével mint társtetteseket gyanúsították.

D. Gy. először megtagadta a vallomástételt, a kérdésekre sem válaszolt. Másnap vallomást tett, de tagadta, hogy köze lenne a büntetthez. Elé tárták a nyílttá tett lehallgatások közül azt a leíratot, amikor is a megv.-zem kifejezést használja egy másik konkurens vállalkozóval kapcsolatban. A gyanúsított erre annyit mondott, hogy arra utalhatott, hogy V.-nek akarják eladni az általuk gyártott programokat, és állítása szerint ennek a kifejezésnek csak a nyomozó hatóság tulajdonít negatívumot, ami egy szubjektív következtetés.

Lord, Gy. L. és Sz. Á. is tett vallomást, de mindannyian szintén tagadták bűnösségüket.

A végrehajtók alibije

Ebben az ügyben a két gyanúsított, Gy. L. és Sz. Á. alibije bírt volna nagy jelentőséggel, ami megkönnyítette volna a gyanúsítottak köréből való kizárásukat.

Mivel a büntett óta eltelt egy év, így sem Gy. L., sem Sz. Á. nem tudta pontosan megmondani, hogy hol tartózkodott 2004. szeptember 20-a éjjelén. Ez ilyen hosszú idő után teljesen életszerű, így az alibi ellenőrzése sem megerősíteni, sem gyengíteni nem tudta az ellenük felhozott gyanút.

További félrevezető bizonyíték, a gyanúsítottak poligráfós vizsgálata

Gy. L.-t és Sz. Á.-t poligráfós vizsgálatnak is alávetették, ez tovább erősítette az ellenük fennálló gyanút, téves irányba sodorva a nyomozást. A vizsgálat folyamán olyan kérdéseket tettek fel az ügy kapcsán, amelyekre a választ csak az ismerheti, aki a bűncselekményt elkövette, vagy annak részleteit ismerte.

A vizsgálat során a csúcshőmérsékletmérőknél a következő kérdések szerepeltek: 1. Tudja-e ön biztosan, hogy V.-ék ablakát mivel törték be? (Itt felsorolva fejsze, baseballütő, kalapács, napernyőrúd stb. egymás után. Emlékezhettünk, napernyőrúddal törték be, így ez volt a kritikus tétel.) 2. Tudja-e

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

biztosan, hogy az emberrablók még mit vittek el? (Itt felsorolva egyebek között a karóra kritikus tételként.) 3. Tudja-e ön biztosan, hogy az emberrablók V. családját mivel vitték el? (Itt az autótípusok között az Audi volt a kritikus tétel.) 4. Tudja-e ön biztosan, hogy V. a pénzért milyen kocsival ment el? (Itt a Porsche volt a kritikus tétel.) 5. Tudja-e biztosan, hogy a V.-ék elleni bűncselekményben összesen hány személy vett részt? (Itt egytől nyolcig sorolták a lehetséges résztvevőket.)

A gyanúsítottak mindegyik kérdésre nemmel feleltek.

A pszichológus szaktanácsadó mindkét gyanúsított esetében megállapította, hogy valamennyi kritikus kérdésre megtévesztő választ adtak, és a kritikus válaszoknál mérték a legerősebb reakciókat.

Hangsúlyozni kell, az a tény, hogy a gyanúsítottak ezeknél a teszteknél megtévesztő válaszokat adtak, önmagában nem bizonyítja azt, hogy valóban ők követték el a bűntettet. Leginkább arra szolgálhat bizonyítéku, hogy a bűntett részleteit ismerhették valahonnan, amit tagadtak. A tagadás miatt a kritikus tételeknél erősebben reagáltak. Éppen ezért a poligráfos vizsgálatról készült szaktanácsadói véleményt a gyakorlatban általában mint közvetett bizonyítékot fogadják el. Ha más bizonyíték nem támasztja alá, vagy más bizonyíték ellentmond a poligráfos vizsgálat eredményének, a poligráfos vizsgálat eredménye nem értékelhető a gyanúsított terhére. Csupán arra hívja fel a figyelmet, hogy a vizsgált személy tud a bűntény részleteiről, amit tagad.

Téves következtetés egy nyomozáskor a poligráf adataira támaszkodni akkor, ha más bizonyíték ellentmond a poligráf eredményének. Itt nem a poligráfos vizsgálatok tudományos megalapozottságát vonom kétségbe, hanem az úgynevezett csúcshelyettesítésnél arról van szó, hogy valaki ismeri az adott ügy részleteit. Ez két okból lehetséges: vagy azért, mert ő követte el, abban tevőlegesen részt vett, vagy azért, mert elmondás alapján ismerte a körülményeket, és tagadja, hogy tudna a részletekről.

Ebben az ügyben végül nem sikerült tisztázni, hogy Sz. Á.-nak honnan voltak pontos ismeretei az ügy részleteiről, azt azonban sikerült tisztázni, hogy az emberrablás végrehajtásában nem vett részt. Csupán feltételezések vannak az ügyben játszott szerepét illetően, de feltételezéseknek nincs helyük a tényállás végleges tisztázásakor. (Nem zárható ki, hogy esetleg kívülről segédkezett a végrehajtásban, például figyellel, vagy a valódi tettesek helyszínre vagy helyszínről való fuvarozásával. De ugyanígy feltételezhető az is, hogy az elkövetésben nem vett részt, csupán az elkövetőket ismerte, akik utólag elmondták az események részleteit.)

Gy. L. esetében utólag sikerült megállapítani, hogy felbujtóként vett részt az ügyben, a végrehajtásban nem vállalt szerepet. Így valószínűleg a végrehajtók elmondása alapján tudott minden részletről.

Újabb fordulat, a valódi elkövetők leleplezése

A nyomozás 2005 októberében átkerült a vizsgálati, vádelőkészítő szakterülethez. Már az ügy vizsgálati szakaszának kezdetén feltűnt az ügyben dolgozó vizsgálóknak, hogy a végrehajtással meggyanúsított két személynél, Gy. L.-nél és Sz. Á.-nál ellentmondásosak a bizonyítékok, a sértetti személyleírások nem illenek rájuk.

A vizsgálati egység a tényállás megfelelő tisztázása érdekében részletesen felderítette Gy. L. szűkebb körét, bűnözői kapcsolatrendszerét, körülbelül hat-hét személyt, akikkel szoros bűnözői kapcsolatot tart, többször követtek el különböző bűntetteket. A poligráf eredményei alapján abból indultak ki, hogy mindenképpen Gy. L. szűkebb környezetében kell vizsgáldni, mert ő elmondásból, vagy az ügyben való részvétele miatt ismerte az ügy részleteit, így a szűkebb környezetének tagjai közt lehetnek a valódi végrehajtók is.

Sikerült két olyan személyt találni, aki megfelelt a sértetti leírásoknak. Az egyiknek (*B. L.*) szabálytalan fogsora volt, ez egybevágott a tanúvallomásokkal. A másik (*K. L.*) szintén Gy. L. szűkebb köréhez tartozott, és az egyetlen szőke ember volt ebben a körben (ez persze önmagában még nem bizonyítja, hogy ő volt az elkövető).

A két embert először tanúként hallgatták ki. Vallomásukban elmondták, hogy igen jó baráti viszonyban vannak Gy. L.-lel, és Gy. L. közvetítésével egyszer a D. Gy. nevű vállalkozó egy üzleti konfliktus rendezésére akarta felkérni őket. Tagadták, hogy erőszakos úton kellett volna megoldani ezt a konfliktust, vallomásuk szerint ez „fehér asztal” melletti tárgyalás lett volna.

A nyomozás új vezetése különleges körülmények között végrehajtandó felismerésre bemutatásra szánta el magát az eddigi gyanúsítottak, Gy. L. és Sz. Á., valamint a látókörbe kerülő újabb két személy, K. L. és B. L. részvételével.

A felismertetést a bűnügy eredeti körülményeinek megfelelően hajtották végre, vagyis a felismerésre bemutatott személyeket ugyanolyan csuklyába és ruházatba öltöztették, amiket az elkövetők viseltek. A személyfelismertetést összekötötték hangfelismertetéssel is, a résztvevőknek ugyanazokat a mondatokat kellett elismételniük, mint amiket az elkövetők mondtak.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

Minderre 2005 decemberében került sor, több mint egy évvel az események után.

Mindkét sértettnek külön-külön detektívtükör mögé állítva mutatták be a Gy. L. és Sz. Á. nevű gyanúsítottakat, három azonos testalkatú és testmagasságú személy közé állítva, illetve a látókörbe került két új személyt, B. L.-t és K. L.-t ugyanígy.

Először Sz. Á.-t állították a három indifferens személy közé, és V. feleségének, majd V.-nek mutatták meg őket. A tanúk végighallgatták az elkövetéskor hallott mondatokat. Az eredmény: egyik sértett sem választotta ki Sz. Á.-t. Vallomásukban elmondták, hogy mind a négy személynek hasonló testalkata volt, és hasonló sziluettje, de a felismerésre bemutatott személy egyikében sem ismerték fel a támadójukat.

Az előbbiekhöz hasonlóan Gy. L.-t sem választották ki az indifferens személyek közül.

A B. L.-lél és K. L.-lél végzett felismertetés más eredményt hozott.

K. L.-t a három indifferens személy közül V. kiválasztotta mint a szöke elkövetőt. A tanú szerint ennek a személynek megegyezett a hanghordozása azzal, aki őt a házában sakkban tartotta. A felismerését még azzal egészítette ki, hogy a kiválasztott személy hajszíne (ami részben kilógott a csuklya alól) megegyezik az elkövető hajszínével.

B. L.-t szintén hanghordozás, hang alapján választotta ki V. az indifferens három személy közül.

V. felesége a felismerésre bemutatáskor nem választotta ki sem K. L.-t, sem B. L.-t.

B. L. különleges fogsoráról fényképet készítettek, és tanúkihallgatás keretében mutatták be V. feleségének. Az asszony úgy nyilatkozott, hogy a bemutatott fogsor fényképe azonos azzal, amit az emberrablás éjszakáján az egyik elkövetőnél felfedezett.

Így a felismerésre bemutatás és az asszony vallomása alapján B. L.-t és K. L.-t emberrablás gyanúsítottjaként hallgatták ki.

Tárgyi és szakértői bizonyítás

Ebben az ügyben sem a tárgyi bizonyítékoknak, sem a szakértői véleményeknek nem jutott jelentősebb szerep a bizonyításnál. Mindegyik helyszín, így a gépkocsik és a sértettek háza is meglehetősen nyomszegény volt. A házban

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

rögzített lábnyomokról a szakértő megállapította, hogy azok azonosításra nem alkalmasak, akárcsak a gépkocsi ajtajáról rögzített ujjnyomtörök.

A helyszíni szemléken rögzített szagnyomok alapján először még 2005 őszén kíséreltek meg szagazonosítást végezni az akkori két végrehajtással gyanúsított Gy. L. és Sz. Á. vonatkozásában, ez azonban nem vezetett eredményre, hiszen a két személy nem vett részt a végrehajtásban. Ugyanígy kíséreltek meg szagazonosítást a két újabb gyanúsított, B. L. és K. L. vonatkozásában is 2007 elején. Ez a szagazonosítás sem vezethetett eredményre, mivel ilyen hosszú idő után a helyszínen rögzített szagminta már nem használható fel szagazonosításkor.

A helyszínen rögzített DNS-minták sem voltak alkalmasak azonosításra.

Az elkövetők kesztyűben hajtották végre a bűncselekményt, így a helyszínen azonosításra alkalmas ujj- vagy tenyéryom sem maradt.

Összegzés

Az ügyet 2007 nyarán, majdnem három év nyomozás után zárták le, vádemelési javaslattal. Az ügyészség D. Gy., Lord és Gy. L. ellen felbujtóként elkövetett emberrablás büntette, B. L. és K. L. ellen pedig társtettesként elkövetett emberrablás büntette miatt emelt vádat. Az Sz. Á. elleni büntetőeljárást pedig megszüntette.

A bíróság végül 2013. június 28-án hirdetett jogerős ítéletet az ügyben. A jogerős ítélet D. Gy.-t és Gy. L.-t önbírászkodás büntetésében mint felbujtókat, B. L.-t és K. L.-t pedig fegyveresen, kiskorú sérelmére elkövetett emberrablás büntetésében mint társtetteseket mondta ki bűnösnek.

D. Gy.-t félmillió forint pénzbüntetésre, Gy. L.-t hat hónap börtönbüntetésre, K. L.-t négy év fegyházbüntetésre és négy év közügyektől eltiltásra, míg B. L.-t három év fegyházbüntetésre és három év közügyektől eltiltásra ítélték.

Lordot az ellene emelt vád alól bizonyíték hiányában mentették fel.

Tény, hogy a nyomozás jelentősen elhúzódott, ez nem a benne résztvevők hibájára vezethető vissza. Mindenképpen óriási szakmai siker volt egy ilyen súlyú ügyben a felbujtók felderítése és azonosítása, ami sajnos hosszabb időt igényelt. A nyomozás kezdeti szakaszában csupán annyi adat állt rendelkezésre, hogy V. és családja feltehetően egy bosszú áldozata, és a cselekmény V. üzleti tevékenységével kapcsolatos. Az indíték ismert volt, ilyen indítéka azonban két embernek is volt, Cs. V.-nek és D. Gy.-nek. Két hónap telt el, mi-

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

re Cs. V-t kizárták a lehetséges gyanúsítottak köréből, és három-négy hónap, mire a D. Gy. telefonlehallgatásakor rögzített beszélgetés mint közvetett bizonyíték rendelkezésre állt.

A nyomozáskor ekkor hibáztak, mivel az addigi tények ellentmondásait figyelmen kívül hagyva nem a megfelelő személyeket gyanúsították a büntett végrehajtásával. Hibásan értékelték a poligráf eredményét is, amely a nyomozás irányát rossz irányba vitte volna.

A vizsgálati szakaszban a tényleges végrehajtók felderítése és szerepük bizonyítása szintén szakmai siker.

Az ügy remek példa arra, hogy tárgyi bizonyítékokban és szakértők által alátámasztható tényekben szűkölködő ügyben, a közvetett bizonyítékok egymásra építésével, láncolatával hogyan lehet logikai úton a tényállást tisztázni, a gyanúsítottak szerepét bizonyítani. Egyúttal arra is remek példa, hogy közvetett bizonyítékok esetén rendkívül aprólékosan és körültekintően kell nyomozni, mert mint ez az ügy is mutatta, a nyomozás egy elhamarkodott lépéssel könnyen térhet le az objektivitás útjáról, és nem a megfelelő személyek kerülhetnek a nem megfelelő gyanúsított szerepbe.

Az ügy tanulság arra is, hogy a poligráfos vizsgálat során adott szaknácásadói vélemény jelentősen segítheti a nyomozást, de eredményét az összes bizonyíték figyelembevételével együtt kell értékelni.

KÖNYVISMERTETÉS

Irk Ferenc: Kétkedő kriminológia.

Bíbor Kiadó, Miskolc, 2012

Napjainkra egyre nagyobb érdeklődés kíséri a büntető igazságszolgáltatás működését. Nap nap után egyre érdekesebb, egyre meghökkentőbb és egyre borzasztóbb történetekről hallhatunk. Közel érezzük magunkhoz a bűncselekményt, eszünkbe jut, hogy velünk is megtörténhet hasonló. Találkozunk a félelem érzésével. A média pedig erősítheti ezt a hatást, hiszen az ő közvetítése révén szinte percről percre nyomon követhetjük egy adott bűncselekmény felderítését, mindent megtudhatunk az áldozatról, láthatjuk, a rendőrség hogyan próbálja meg elfogni az elkövetőt. Az elkövető elfogása után betekintést kaphatunk a büntetőeljárás menetébe, a televízió előtt ülve tanúi lehetünk az elkövető elítélésének is, sőt mára akár büntetése végrehajtásának is. Mindezek a lehetőségek azonban nemcsak szemlélődésre adnak lehetőséget, hanem arra is, hogy véleményt formáljunk, akár egyedül, vagy másokkal együtt. Arra is lehetőségünk van, hogy véleményünknek hangot adjunk, egyetértve a látottakkal, vagy épp kritizálva. Mindez természetes és szükséges velejárója a nyilvánosságnak és a demokratikus közéletnek, a kérdés csupán az, hogyan tudjuk az elhangzottakat hasznosítani.

A közvélemény egyetértése és „megelégedése” ugyanis fontos eleme az igazságszolgáltatási rendszernek, hiszen utóbbinak éppen a társadalom védelme a feladata. Olyan igazságszolgáltatási rendszerre van szükség, amely képes levezetni a bűncselekmények okozta társadalmi feszültséget és képes megoldást is találni a bűncselekmények által felvetett problémákra. Egy kimerült társadalmi konszenzus megléte esetén ez a rendszer alkalmas lehet ennek a kettős szerepnek a betöltésére. Mára azonban úgy tűnik, hogy ez a konszenzus nincs meg, vagy legalábbis már nem ad kellő támpontot számunkra. A közelmúlt eseményei kapcsán láthatóvá vált, hogy a társadalom, a „közvélemény” (és a politika) véleménye olykor markánsan eltér az igazságszolgáltatási szervezetrendszer (különösen a bíróság) álláspontjától. Úgy tűnik, a két „oldal” más szempontokat figyelembe véve hozza meg „ítéleteit” bizonyos történetekről. Ez pedig kemény vitákat vált ki a szereplők között, ami egyben zavart is okozhat az igazságszolgáltatás működésében. De mi lehet ennek az oka? Talán mára már nem egyértelmű, hogy egy bűnöst hogyan és miért kell megbüntetni?

Irk Ferenc jogtudományi doktor könyve éppen erre a problémára próbál meg átfogó módon rávilágítani. Arra tudniillik, hogy a büntetőjog nem feltét-

lenül alkalmas a bűnözéssel összefüggő összes kérdés megoldására. A bűnözés léte ugyanis a tetten kívül rámutat számos más, általunk korábban akár nem is ismert társadalmi vagy éppen globális problémára. Ezek azonban adott esetben sokkal komplexebbek annál, mint azt gondolnánk. A szerző szerint a nemzetközi gazdasági összefonódások mai mértéke, a migráció, az ivóvízhiány kérdése jelzi számunkra, hogy a világ képe napjainkra mennyire átalakult. Világunk összetettebb és bonyolultabb annál, mint amelyet korábban ismertünk. Éppen ezért lehetséges, hogy az igazságszolgáltatás, a büntetőjog mai formájában már nem képes betölteni a feladatát. Ennek a zavarnak a kiküszöböléséhez pedig azt az utat ajánlja, hogy próbáljuk meg feltárni és megismerni azokat az olykor globális méretű jelenségeket, amelyek jelentős befolyással vannak társadalmunkra. Ha így teszünk, lehetővé válik az általunk létrehozott rendszereknek –így a büntetőjog rendszerének is – a körülményekhez való megfelelő hozzáigazítása és a rendszerben meglévő zavarok kiküszöbölése.

Ennek jegyében a mű szerkezetileg öt nagy részre oszlik. Az első részben Irk Ferenc megadja azoknak a fogalmaknak (globalizáció, rizikó) a jelentését és tartalmát, amelyekre az elemzése épül. A másodikban megrajzolja jelenkorunk társadalmi fejlődésének vázlatát, különös tekintettel a második világháború után elkezdődő korszakra, amelyben mind a nyugat-európai, mind pedig a magyar társadalomban lejátszódó legfontosabb folyamatokról is szó esik. A harmadik nagy fejezetben az embernek az értékekhez, a morálhoz, a joghoz, valamint a kultúrához való viszonyát elemzi. A negyedik rész a szabályozás és a deviancia kérdéskörét járja körül, míg az ötödik, zárófejezet az eddigi vizsgálódások eredményeire támaszkodva próbálja megadni a felvetett kérdésekre adandó válaszokat.

Fogalmak

A globalizáció Irk szerint elsősorban gazdasági oldaláról ragadható meg: célja a profitmaximalizálás, amelynek érdekében költségsökkentést, hatékonyságnövelést és rugalmasságot igényel és kínál a vállalatoknak. Ezek az igények pedig legkönnyebben akkor valósulhatnak meg, ha a termelés államok felett vagy olykor rajtuk kívül valósul meg. A tőke ilyenén allokációja képes lehet arra, hogy egész régiók sorsára gyakoroljon hatást, amelynek következtében a globalizáció már nemcsak gazdasági fogalmat jelöl, hanem sokkal inkább társadalomelméleti fogalmat, amely új minőséget képvisel a gazdaság-

ban, a politikában és kultúrában. A globalizáció folyamata főként a második világháború után gyorsult fel, amikor az újjáépítés folyamányaként nemcsak a gazdasági, hanem a társadalmi szféra is átalakult. Ez legfőképpen annak tulajdonítható, hogy a fejlett világban munkaerőhiány lépett fel, amit elsősorban a vendégmunkások bejövételével igyekeztek pótolni. Az ő megjelenésük idővel hatással volt a foglalkoztatás szerkezetére, egyben felvetette az új (vagy más) és a régi kulturális attitűdök egymáshoz való viszonyának újragondolását. Ez a folyamat napjainkig sem zárult le, és a konfliktusoktól sem mentes. Központi problémává vált az asszimiláció, az integráció, a munkanélküliség, valamint a kisebbségi jogok érvényesülésének kérdése, amelyekre ma sincs igazán jó válasz. Mindemellett egyre inkább nő a szakadék az úgynevezett nyugati társadalmak és a világ fennmaradó részén élők között: mind a vagyon, mind az érvényesülési lehetőségek körét tekintve. A javak döntő többségét a világ lakosságának csupán kisebb hányada birtokolja vagy érheti el. A javak egyenlőtlen elosztása miatt kialakuló konfliktusok okozzák a szerző szerint egy új, a társadalmakat megosztó, az embercsoportokat elválasztó olyan gondolkodásmódot, amely lehetőséget teremt a demagógok felépésére és mondanójuk befogadására.

Az előbbiekre figyelemmel bontja ki a kockázat, a rizikó fogalmát, ezeket Irk Ferenc egymás szinonimájaként használja. A történelmi tapasztalatok alapján láthatjuk, hogy a kockázat elsősorban a jövőben elérni kívánt céllal kapcsolatos váratlan, negatív eseményekhez kapcsolódik. Mindezek ellenére az ember nem tudott volna kiemelkedni a többi élőlény közül, ha nem vállal kockázatot. Az emberiség fejlődése során koronként más-más módon értékelte ezt a kockázatot, míg napjainkra eljutott odáig, hogy belássa: a rossz kockázat vállalása leggyakrabban emberi hibára vezethető vissza. Ezek a kockázatok egyre kiszámíthatatlanabbak, és a hozzájuk kapcsolódó következmények is beláthatatlanok. Ily módon jött létre az ötvenes évektől a rizikótársadalom, vagyis annak lehetősége, hogy a különböző jellegű és súlyú kockázatok mintegy búvópatakként felszínre törjenek. Ezzel kapcsolatban a veszély leginkább abban rejlik, hogy a mai társadalmak nem a megfelelő módon kezelik a változásokat, hanem inkább csak a tűzoltásra koncentrálnak. Ez a módszer azonban láthatóan nem alkalmas a problémák hosszú távú rendezésére, ezért olyan új biztonsági koncepciót kell kidolgozni, amelynek alkalmasnak kell lennie a globális szintű kockázatok (mint például a terrorizmus, szervezett bűnözés, az infrastrukturális rendszerek tönkretétele) kezelésére.

Társadalmi-gazdasági változások

Az előzőekben megismert rizikótársadalom és annak minden velejárója a gyakorlatban alkalmazkodásra kényszeríti az embereket. Ez a kényszer azonban máshogyan jelenik meg Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban, mint a volt szocialista országokban, így Magyarországon is. Amíg a Nyugat képes volt a gyors konszolidációra és modernizációra, addig a keleti blokk országaiiban a korábban már meglévő társadalmi problémák mellett újak alakultak ki. Nyugaton lehetővé vált egy új értékrend, konfliktusoktól ugyan nem mentes, de alapvetően békés kialakulása, amely segítette az új körülményekhez való alkalmazkodást. Keleten megmaradtak a feudális attitűdök, és ezek gyors eltűnését nem segítette a hirtelen elnyert szabadság, amelynek a teljes megélésére a Kelet nem igazán volt felkészülve. Ez a bizonytalan helyzet értékváltsághoz vezetett, amelyben megkérdőjeleződik bármely értékrend időtállósága. Emiatt tisztázatlanok a társadalmi alá- és fölérendeltségi viszonyok, a tettért való felelősség vállalása kivételes, és egyre inkább az élet- és egészségromboló életmód válik általánossá. Az értékeknek ez a válsága természetesen társadalmi csoportonként más és más módon jelenik meg, különösen Magyarországon, ahol a kommunista diktatúra elnyomása alatt a túlélés vált az egyik legfontosabb céllá. Ez a túlélés pedig a rendszer által alkotott szabályok kikérelésében, a joghézagok kihasználásában nyilvánult meg.

Mindemellett világszerte – más és más okból ugyan, de – központi fogalomná vált az érdek, amely képes negligálni a morális szempontokat. A szerző is elismeri, hogy a gazdasági és a politikai érdekek ütközése természetesen nem új keletű jelenség, ám harcuk talán soha nem volt ennyire kiélezett. Az egyetlen igazságra való törekvés gyakorlata az, ami leginkább megakadályozza a konszenzusos megoldások létrejöttét, így emiatt is különösen nehéznek tűnik egy nemzetközi szintű büntetőjogi kodifikáció megvalósulása, hiszen a bűn és erény fogalmában valószínűleg nem sikerül megegyezésre jutni. Ennek azért van különös jelentősége, mert a problémák (kockázatok) kezelése nem valószínűleg megparancsszóra, és nem segíti az elvárások interiorizálását, a morálba való beépülését. Csak kiérlelt és hosszú távú megoldási programok lehetnek e téren sikeresek. A rövid távú érdekek elérése ugyanis csak felerősíti a gyorsan változó történelmi, társadalmi változások okozta félelmet és szorongást. Így alakulhat ki a morális pánik, azaz valamely jelenség veszélyesnek vagy veszélyesebbnek való minősítése miatt a társadalomban vagy annak egyes csoportjaiban kialakuló fenyegetettség érzet. Ahol a morális pánik erősebben jelentkezik, ott kisebb a kooperációra va-

ló készség, ezzel együtt nagyobb a konfrontáció valószínűsége. Irk emiatt arra figyelmeztet, hogy a társadalmi problémák leegyszerűsítő interpretálása és felületi kezelése helyett a távlatokban gondolkodó kezelési módszerekre kell áttérni, ebben nagy szerepet kell kapnia az önkorlátozásnak.

Érték–morál–kultúra–jog

Ebben a fejezetben a szerző kiindulópontja, hogy az érték, a morál, a kultúra és a jog kérdése csak mesterségesen választható el egymástól. Bármilyen világnézetről legyen is szó, annak mindenképpen része lesz az érték és ezek rangsora. Irk Ferenc kiemeli, hogy a moralitástól idegen jog csak meglehetősen alacsony hatásfokkal képes működni. A büntetőjog sem képes morális (erkölcsi) háttér nélkül megvalósítani céljait. A büntetőjogi normának ugyanis integráns része a morális parancs, az erkölcsi szabály, hiszen ezek fejezik ki a társadalom értékrendjét. Ezt a normák mögött meghúzódó értékrendet tükrözi az alkotmány és az alkotmányos rendszer.

A változó világ okozta próbatételek miatt azonban különösen nehéz létrehozni és működtetni ezt az alkotmányos rendszert. Hazánkra tekintve kiemelendő, hogy a szovjet blokk felbomlása és a rendszerváltás okozta értékrend-változáshoz az emberek láthatóan csak lassabban tudnak alkalmazkodni. Az átalakulás mint lehetőség és mint kényszer igen rövid idő alatt képes volt tömegek egzisztenciáját (hátrányosan) megváltoztatni. Ebben a bizonytalan helyzetben pedig értelemszerűen nagyobb a jelentősége a létbiztonság megteremtésének, mint a szabadság minél teljesebb megélésének. Az anyagiak megelőzik a morális szempontokat, ami értékválsághoz vezet. Ezt a problémát csak elmélyíti a lakosság rossz, hiányos vagy félrevezető tájékoztatása az őt érintő eseményekről. Szilárd fogódzó nélkül téves következtetésekre jut, nem lesz képes megfontoltan mérlegelni és véleményt formálni a hallottakról. Ez pedig segíti a demagógok sikerének esélyeit. A szerző szerint szükséges az, hogy az informálás ne csupán egyszerű tájékoztatás legyen, hanem – jó értelemben vett – intenzív tudatformálás is egyben.

Ez a tudatformálás azonban nem lehetséges az erkölcs, a kultúra és a jog kapcsolatának feltárása nélkül. Értéktételeinket ugyanis nagymértékben befolyásolják a (vallás)erkölcsi és kulturális hagyományaink. Az egyén ugyanis alapvetően a számára domináns környezet elvárásai szerint igyekszik dönteni, míg a konfliktusok kiinduló forrása az adott viselkedés eltérő kulturális megítélése. Éppen ezért érdemes a megváltozott környezethez való alkalmazkodás

során figyelembe venni a konfliktusok kezelésére vonatkozó múltbeli tapasztalatokat. Ezt erősíti az is, hogy bár napjainkra a morális és a jogi bűn nem azonos fogalmak, mégsem választhatók el egymástól. Csak az a büntetőjog lehet hatékony, amely épít a morális alapokra. Ennek kapcsán megegyezésre van szükség a hatalom és a társadalom jóról és rosszról való gondolkodásában, ez azonban Irk szerint hazánkban nem mindig valósul meg, és éppen ez az egyik legfőbb oka annak, hogy a jelenlegi büntetőrendszer nem alkalmas a társadalmi funkciója betöltésére. A valós körülmények figyelmen kívül hagyása vagy éppen a lakosság igényeinek való (nem önzetlen) megfelelés következtében – aggasztó módon – egyre szigorúbb büntetőrendszer alakul ki.

Ez azonban korántsem erősíti a jogkövetés természetessé válását, sőt napjainkra egyre gyakrabban alakul ki konfliktus amiatt, mert a hatalom és a társadalom különböző módon ítél meg bizonyos magatartásokat, ami azt is előidézheti, hogy éppen a jogkerülő magatartás lesz az általános viselkedésmód. Ezért van szükség arra, hogy feltárjuk a valós társadalmi folyamatokat és azok hátterét. Mindezen tudás mellé azonban morális tartásra is szükség van ahhoz, hogy a rövid távú érdekek (olykor erőszakos) érvényesítése helyett kialakíthassuk a társadalom harmonikus működésének kereteit. A kriminálpolitika feladata éppen az, hogy rávilágítson: a társadalomra veszélyes magatartások jelentős részét a büntetőjog eszköztárának más jogterületek eszközeivel való kiegészítésével lehet csak kezelni.

Szabályozás és deviancia

Egy tett deviáns vagy nem deviáns voltát a kulturális háttér által meghatározott értékrend dönti el. Ezért igaz az a kriminológiai megközelítés, hogy a bünetikai entitás alapja etikai normasértés. A tett morális véték, az értéket védő norma megsértése. A normasértés mértéke és értékelése mutatja meg azt, hogy egy tett mennyire veszélyes a társadalomra. Csakhogy mára jól kivehetően eltér a hatalomnak és a társadalomnak a bűnnel kapcsolatos ítélete, olyannyira, hogy az is kérdésessé vált, kié igazából a bűn, a deviancia feletti kontroll lehetősége.

Ebben a helyzetben nem csoda, ha a büntetőjog egyre nehezebben tud megfelelni az új próbatételeknek. A kodifikáció során nem veszik figyelembe a valós folyamatokat, nem vesznek tudomást az értékválságról. A téves jogalkotás sértheti az alkotmányos kereteket, a represszív kriminálpolitika nem vesz tudomást arról, hogy a büntetőjog-alkalmazásnak is vannak korlátai. A

KÖNYVISMERTETÉS

büntetőjog feladata továbbra is a társadalomra veszélyes cselekmények elleni hatékony fellépés, de a szerző arra figyelmeztet, hogy ezt nem lehet a jogbiztonság rovására megtenni. A tettarányosság klasszikus követelményének úgy kell megfelelni, hogy a biztonság ne helyeződjön a szabadság fölé.

A Magyarországon az utóbbi évtizedekben lejátszódó folyamatok alapján megállapítható, hogy növekszik a lakosság érzékenysége a káros jelenségek iránt, miközben alacsony a hosszú távon jelentkező kockázatokkal való törődési hajlandóság. Azzal, hogy a média kiemel bizonyos bűncselekményeket, torz kép alakul ki a társadalomban, hiszen csak generálja a punitivitásra való hajlamot. Ez az önkényesség az oka a mélyebb összefüggések és okok feletti elsiklásnak, erősítve ezzel a hatalom és a társadalom között már meglévő konfliktusokat. Az így kialakult helyzetet nehéz visszaállítani az egyensúlyi állapotba, és kérdéses, hogy mi lesz ennek a folyamatnak a végkimenetele. Főleg annak tükrében, hogy a modernitásba átforduló társadalmi berendezkedésekben a morál szabályozó szerepét egyre inkább az érdek veszi át. Az erőszakos érdekérvényesítés e módja kihat a büntetőjogra is: a társadalomra veszélyes cselekmények pusztán kriminalizálása nem lesz sikeres, hiszen az elkövetők nagy része igenis racionális döntést hoz a tett elkövetéséről. Morális, tehát interiorizált, szilárd erkölcsi tartás nélküli, pusztán költség-haszon elemzésen alapuló döntést fog hozni. Önmagában a kényszer nem alkalmas a visszatartásra. Erre hazánkban kiváló példa az adófizetési kötelezettség elkerülésének gyakorlata. Az ilyen és ehhez hasonló attitűdök meglepte pedig felveti annak kérdését, hogy mekkora a társadalmi és állami rend elfogadottságának és legitimitásának mértéke. Vagyis fennáll a veszélye annak, hogy a jog- (és norma-) követő magatartás válik elfogadottá, alapjaiban veszélyeztetve a társadalmi kohéziót.

Mindezekre figyelemmel egyre inkább csökken az állam büntetőjogi beavatkozása lehetőségének és célszerűségének köre. Erre figyelemmel kétféle jövőkép (szcenárió) vázolható. Az első esetben a bölcs (!) állam, alkalmazkodva a valósághoz, erőteljes dekriminalizálásba kezd, a fennmaradó szabályok esetében azonban erőteljesebben és következetesebben lép fel. A második esetben meggyengülésük ellenére az állam ragaszkodik az erkölcsi alapokon nyugvó értékek következetes védelméhez, ám ezzel valójában szembehelyezkedik a társadalom többségével. Utóbbi esetben azonban csak alacsony hatásfokkal lehet képes működni, ezért valójában nem megoldja a problémákat, hanem elmélyíti őket.

E dilemma feloldásakor figyelemmel kell lenni arra, hogy a büntetőjog mint eszköz valóban csak ultima ratio lehet, és az új kihívásokra csak az ál-

lam, a gazdaság és a közösségek egymásra gyakorolt hatásának megértésével lehet érdemi választ adni, hiszen a bűnözés társadalmi produktum. A szakértői munka és az érdekek nyilvános ütköztetése időigényes ugyan, de mindenképpen elemi feltétele a sikernek. Egyértelmű, valóban kikényszeríthető, következetes, morálisan meghatározott büntetőjogra van szükség, amely képes megfelelő szinten tartani a lakosság biztonságérzetét, egyben lehetővé teszi a normasértő számára az újrakezdést.

Elvárások és lehetőségek

Irk szerint az előzőekből jól láthatóvá vált, hogy a csupán felületes megoldások alkalmazása esetén biztosan kudarcban lesz részünk. Be kell látnunk: globális problémákat nem lehet a kriminálpolitika eszköztárával megoldani. Először a lét és a tudat konfliktusait lenne szükséges rendbe tenni ahhoz, hogy a társadalmakat veszélyeztető konfliktusokat minden társadalmi szereplő egységesen elítélhesse, megteremtve ezzel egy hatékony kriminálpolitika alapjait. A globalizáció árnyoldalait, a rizikótársadalom kockázatait ugyanis még befolyásolni sem lehet a büntetőjog eszközeivel, különösen azért nem, mert az államok mára elveszítették a globális kockázatok feletti ellenőrzési képességüket. Éppen ezért újra kell gondolnunk a posztmodern korszak devianciapreferencia elveinek sorrendjét: a gazdasági bűnözést vagy más összetett, a társadalomra veszélyes cselekményeket büntetőjogi büntetéssel nem lehet felszámolni. Rögzíteni kell a megengedett és a nem megengedett tettek határait, és minél inkább csökkenteni kell a kettő közötti „szürke” zóna méretét. A rizikótársadalom szükségleteihez akkor igazodhat a devianciák kezelése, ha a társadalomra veszélyesség megítélésének mindegyik szintjén azonos a fontossági rangsor. Képesnek kell lennünk kezelni azt, hogy a globális folyamatok és hálózatok széttrörik a jogról, igazságosságról, közösségről és biztonságról kialakított képünket. Ehhez pedig akár adott esetben axiómaként kezelt tételek (mint például a kábítószerrel kapcsolatos szabályozás) újrarendelése is szükséges lehet.

Összegzés

Sikerült-e a könyvnek válaszolnia a bevezetőben feltett kérdésekre? Úgy vélem, hogy igen. A mű arra próbál meg figyelmeztetni bennünket, hogy az ösz-

KÖNYVISMERTETÉS

szefüggések megtalálása és ismerete nélkül nem adhatunk szakszerű választ az élénk kerülő problémákra. Ez a gondolat pedig nem csak egy kriminológusnak lehet megfontolásra érdemes. A művet ezen túl különösen azért ajánlom jó szívvel elolvasásra, mert ilyen alapossggal és részletességgel magyar nyelven ritkán jelenik meg ennyire hasznos tanulmány.

Készítette: Buza Gábor Attila

Ára: 530 Ft

